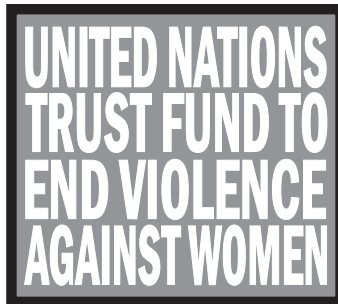

Vesna Nikolić-Ristanović
urednica

NASILJE U PORODICI U VOJVODINI

Pokrajinski sekretariat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova
Novi Sad, 2010.

Ova publikacija objavljena je uz podršku Fonda Ujedinjenih nacija za zaustavljanje nasilja nad ženama.

Fond Ujedinjenih nacija za zaustavljanje nasilja nad ženama je multilateralni mehanizam koji podržava napore vlada i nevladinih organizacija u zaustavljanju nasilja nad ženama i devojkama. Fond za zaustavljanje nasilja nad ženama je ustanovljen 1996. godine odlukom 50/166 Generalne skupštine UN, a po ovlašćenju sistema Ujedinjenih nacija administrira ga Razvojni fond za žene pri Ujedinjenim nacijama (UNIFEM).

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima/kama, i ne predstavljaju nužno stavove Fonda Ujedinjenih nacija za zaustavljanje nasilja nad ženama, UNIFEM-a, Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge organizacije pod okriljem UN.

The United Nations Trust Fund in Support of Actions to Eliminate Violence against Women (UN Trust Fund) is a multi-lateral grant-making mechanism supporting country-level efforts of governments and non-governmental organizations to end violence against women and girls. Established in 1996 by General Assembly resolution 50/166, the UN Trust Fund is administered by the United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) on behalf of the United Nations system.

The views expressed in this publication are those of the authors, and do not necessarily represent the views of the UN Trust Fund, UNIFEM, the United Nations or any of its affiliated organizations.

SADRŽAJ

Predgovor.....	5
MR SANJA ĆOPIĆ	
O istraživanju nasilja u porodici u Vojvodini: predmet, cilj i metod	7
NIKOLA M. PETROVIĆ	
Opis uzorka	13
MR SANJA ĆOPIĆ	
Prikupljanje podataka o nasilju u porodici u Vojvodini: problemi i iskustva	21
NIKOLA M. PETROVIĆ	
Rasprostranjenost nasilja u porodici u Vojvodini.....	25
Struktura različitih oblika nasilja	25
Psihičko nasilje.....	28
Pretnje fizičkim nasiljem	32
Fizičko nasilje	38
Seksualno nasilje.....	43
Proganjanje.....	47
Nasilje u primarnoj porodici	51
Zaključak.....	52
DR VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ	
NIKOLA M. PETROVIĆ	
Faktori koji utiču na izloženost žena nasilju u porodici	55
Faktori pretnji fizičkim nasiljem.....	59
Faktori fizičkog nasilja	63
Faktori seksualnog nasilja	67
Faktori proganjanja	70
Uticaj nasilja u primarnoj porodici na nasilničko ponašanje i viktimizaciju u sekundarnoj porodici	74
Zaključak.....	75

DR VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ

LJILJANA STEVKOVIĆ

Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici – analiza poslednjeg slučaja nasilja 79

Ko su žrtve fizičkog i seksualnog nasilja i kakvo nasilje su preživele? 79

Karakteristike nasilnika 80

Posledice, način njihovog prevladavanja i potrebe žrtava 82

Upoznatost bliskih osoba s nasiljem 84

Zašto žene ne napuštaju nasilnike?..... 86

Prisustvo dece nasilju nad ženama i njihova viktimizacija 89

Zaključak..... 91

MR SANJA ČOPIĆ

DR VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ

NIKOLA M. PETROVIĆ

Nasilje u porodici u Vojvodini i društvena reakcija 93

Obraćanje žrtava nasilja u porodici državnim organima, institucijama i nevladinim organizacijama 93

Percepcija nasilja u porodici kao kriminala i svest žena o zakonskoj regulativi..... 106

Percepcija nasilja u porodici kao kriminala 106

Upoznatost žena sa zakonskom regulativom o nasilju u porodici 110

Upoznatost sa činjenicom da je nasilje u porodici kažnjivo 110

Zaključak..... 123

DR VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ

Zaključak 127

Literatura 131

Predgovor

Tokom poslednje decenije preduzimane su različite mere i aktivnosti u pogledu suzbijanja nasilja nad ženama. Dugogodišnja zalaganja da se nasilje u porodici prepozna kao ozbiljan društveni problem i kršenje ljudskih prava žena, dovela su do ustanovljavanja odgovarajućeg zakonodavnog (Krivični zakonik, Porodični zakon) i strateškog okvira (Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini). Vidljivi su i naponi ženskih nevladinih organizacija, kao i vladinih tela da se javnost upozna s problemom nasilja nad ženama i da se promene ukorenjeni patrijarhalni stavovi kojima se toleriše nasilje nad ženama ili se vidi pre svega kao problem koji postoji u privatnoj sferi.

Međutim, iako smo svesni široke rasprostranjenosti nasilja nad ženama i mada se s tim nasiljem svakodnevno suočavamo, još uvek ne raspolažemo s dovoljno podataka na osnovu kojih bismo mogli utvrditi njegove prave razmere i karakteristike. Istraživanja o tome vrlo su retka, a evidencija koju vode institucije nedovoljno razvijena, čime se onemogućava celovit uvid u problem. Nedostatak podataka umnogome otežava kreiranje mera i politika za suzbijanje nasilja u porodici i zaštitu od njega, a onemogućava i praćenje odnosno procenu efikasnosti mera koje se trenutno sprovode. Upravo zato je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, u saradnji s Viktimološkim društvom Srbije, sproveo istraživanje o nasilju u porodici u Vojvodini. Publikacija pred vama predstavlja prvo istraživanje takve vrste koje je sprovedeno u Vojvodini i donosi veoma značajne podatke o problemu koji zbog svojih specifičnosti predstavlja veliki istraživački izazov. Pored podataka koji se odnose na učestalost nasilja i koji ukazuju na svu ozbiljnost problema i njegovu neprihvatljivu rasprostranjenost, istraživanje donosi i podatke o faktorima koji utiču na izloženost žena nasilju u porodici, zatim karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici, ali i društvenu reakciju na nasilje u porodici. Istraživanjem su takođe obuhvaćena iskustva žena koje su pretrpele nasilje prilikom obraćanja državnim organima, institucijama i nevladinim organizacijama.

Verujemo da će saznanja do kojih se došlo ovim istraživanjem predstavljati bitan izvor informacija za sve aktere koji rade na sprečavanju nasilja u porodici i zaštiti od njega i da će omogućiti da se sagledaju efekti mera koje se trenutno preduzimaju na suzbijanju nasilja. Istovremeno, nadamo se da će istraživanje poslužiti kao osnova za donošenje novih mera i uvođenje novih usluga koje će biti u skladu s prirodom problema i u većoj meri odgovarati potrebama žena koje su pretrpele nasilje. U tom smislu, ova publikacija je namenjena širokom krugu profesionalaca i profesionalki koji rade na suzbijanju nasilja, bez obzira na to da li su angažovani u državnim organima, institucijama ili nevladinim organizacijama, onima koji donose odluke i koji će moći da utiču na karakter mera koja će država preduzimati, akademskoj zajednici, a takođe verujemo da predstavlja i dragoceno sredstvo za informisanje javnosti o problemu nasilja u porodici.

Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta „Ka sveobuhvatnom sistemu za suzbijanje nasilja nad ženama u Vojvodini“, kojim se doprinosi ostvarivanju ciljeva defini-

sanih Strategijom za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine, a koji podržava Fond Ujedinjenih nacija za podršku akcijama za zaustavljanje suzbijanja nasilja nad ženama. Projekat se sprovodi u saradnji s nevladinim organizacijama – Viktimološkim društvom Srbije, Autonomnim ženskim centrom, Ekumenskom humanitarnom organizacijom kao i Centrom za socijalni rad Sombor.

Pokrajinski sekretar

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'M. Vasin', written in a cursive style.

Miroslav Vasin

O istraživanju

O istraživanju nasilja u porodici u Vojvodini: predmet, cilj i metod

Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini, koje je realizovalo Viktimološko društvo Srbije, predstavlja deo šireg projekta *Ka sveobuhvatnom sistemu suzbijanja nasilja nad ženama u Vojvodini*. Nosilac celokupnog projekta je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, a pored Viktimološkog društva Srbije, partneri u realizaciji projektnih aktivnosti jesu i nevladine organizacije: Ekumenska humanitarna organizacija iz Novog Sada, Autonomni ženski centar iz Beograda i Centar za socijalni rad Sombor. Istraživanje je finansirao *Fond UN za podršku akcijama protiv nasilja nad ženama*. Istraživanja čiji su rezultati predstavljeni u ovoj knjizi realizovano je tokom 2009. godine.

Predmet i cilj istraživanja

Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini je za predmet imalo nasilje nad ženama u porodici na teritoriji AP Vojvodine. Nasilje u porodici je za potrebe ovog istraživanja definisano kao psihičko, fizičko i seksualno nasilje koje prema punoletnim osobama ženskog pola vrše bračni i vanbračni (sadašnji i bivši) drugovi, članovi uže ili šire porodice (krvni srodnici i srodnici po tazbini), bez obzira na to da li žive u istom domaćinstvu s njima ili ne, kao i osobe s kojima dele isto domaćinstvo (stambeni prostor u celini) bez obzira na to da li su u srodstvu s njima ili ne (npr. porodice koje su primile izbeglice koje nisu njihovi rođaci, ali ne i stanari koji žive u iznajmljenoj sobi).¹ Pri tome, predmet istraživanja bilo je nasilje u porodici koje prema ženama vrše osobe oba pola.

Ovim istraživanjem smo nastojali da saznamo u kojoj meri su žene u Vojvodini ugrožene nasiljem u porodici.² Tako je osnovni cilj istraživanja bio dolaženje do saznanja o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama nasilja u porodici nad ženama u Vojvodini. Pri tome smo nastojali da dođemo do podataka kako o partnerskom nasilju, tako i o drugim vidovima nasilja, posebno nasilju prema starim licima i nasilju roditelja prema punoletnim ćerkama, kao i o drugim oblicima nasilja koji se javljaju u okviru porodice.

¹ Slična definicija člana porodice prihvaćena je u Porodičnom zakonu Republike Srbije (član 197 st. 3). *Službeni glasnik RS br. 18/2005*.

² Iako nam to nije bio primarni cilj, ovim istraživanjem smo pokušali da dođemo i do podataka o eventualnoj ugroženosti muškaraca porodičnim nasiljem. Zbog toga je zabeležen i svaki slučaj zlostavljanja muškog člana porodice koji bi ispitanice navele.

Uz to, istraživanje je za cilj imalo dolaženje do saznanja o oblicima društvenog reagovanja na nasilje u porodici u Vojvodini. S tim u vezi ispitivali smo da li se i u kojoj meri žene-žrtve nasilja u porodici obraćaju državnim organima i institucijama (posebno policiji, sudovima, centrima za socijalni rad i medicinskim ustanovama), kao i nevladinim organizacijama, za pomoć, kao i da li su i u kojoj meri zadovoljne radom ovih službi i odnosom prema njima. Uz to, ispitivali smo i na koji način žene percipiraju nasilje u porodici i moguća pravna i druga rešenja ovog problema.

Ovim istraživanjem smo, takođe, nastojali da dođemo do saznanja o upoznatosti žena s postojanjem i aktivnostima službi kojima mogu da se obrate za pomoć nakon preživljenog nasilja. Najzad, jedan od ciljeva istraživanja bio je i dolaženje do saznanja o uzrocima, odnosno, faktorima koji doprinose javljanju nasilja u porodici. S tim u vezi posebno smo ispitivali uticaj ekonomskih faktora, rata i nasilja u primarnoj porodici žrtve i nasilnika na javljanje nasilja u porodici.

Metod

Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini sprovedeno je po istoj metodologiji kao i istraživanje nasilja u porodici u Srbiji koje je Viktimološko društvo Srbije sprovedo 2001. godine (Nikolić-Ristanović, 2002). Podaci su prikupljeni putem *face-to-face* intervjua. Za prikupljanje podataka korišćena je anketa o viktimizaciji, koja predstavlja najpouzdaniju i najčešće korišćenu tehniku za prikupljanje podataka o tamnoj brojci kriminaliteta (neprijavljeni ili prikriveni kriminalitet), koja je kod nasilja u porodici posebno izražena. Anketa o viktimizaciji je kombinovana s feminističkim načinom vođenja intervjua, koji deluje osnažujuće i podsticajno na žene da govore o svom iskustvu viktimizacije. Kombinacija ankete o viktimizaciji s feminističkom metodologijom smatra se najpouzdanijim načinom da se dođe do visokog stepena otkrivanja slučajeva nasilja u porodici, o kome žene inače teško pričaju drugim osobama, uključujući tu i istraživače, odnosno istraživačice.

Kao instrument za prikupljanje podataka koristili smo upitnik. Njegovu osnovu je predstavljao upitnik koji je korišćen u istraživanju 2001. godine, s tim što je on ovom prilikom značajno unapređen, prilagođen promenama u društvenim odgovorima do kojih je došlo u međuvremenu, i proširen pitanjima u vezi s proganjanjem. Na taj način obezbeđena je uporedivost rezultata ova dva istraživanja, uz istovremeno unapređivanje i prilagođavanje upitnika.

Upitnik se sastojao od pet celina:

1. opšti podaci o ispitanici (sociodemografski i socioekonomski podaci),
2. podaci o viktimizaciji u sopstvenoj ili drugim porodicama (podaci o psihičkom, fizičkom i seksualnom nasilju, kao i o pretnjama fizičkim nasiljem i o proganjanju),
3. podaci o poslednjem pretrpljenom fizičkom ili seksualnom nasilju,
4. podaci o nasilju u primarnoj porodici, i to kako u porodici ispitanice, tako i u porodici nasilnika,
5. mišljenje o zakonskoj regulativi i drugim oblicima reagovanja društva na nasilje u porodici.

Na kraju intervjua, ispitanicama je ostavljeno prostora da iznesu svoje komentare i sugestije u vezi s temom istraživanja. Takođe je omogućeno i anketarkama da notiraju svoje komentare u vezi sa svakom pojedinom ispitanicom i intervjuom koji je vođen s njom.

Upitnik koji smo koristili kao instrument za prikupljanje podataka pokazao se kao izuzetno pouzdan. Naime, svaki od napred navedenih delova instrumenta, kao i instrument u celini prelazio je Kronbahovu alfu 0.9. Drugim rečima, ukoliko bi se isti ovaj

instrument koristio za prikupljanje podataka o nasilju u porodici nad nekim drugim ispitanicama na području Vojvodine, uz primenu istog metodološkog pristupa, verovatnoća da bi se došlo do istih rezultata jeste preko 90%.

Obuka anketarki

Na prikupljanju podataka bilo je angažovano 14 anketarki³ iz mesta koja su centri okruga u kojima su prikupljeni podaci. Ono što se čini važnim za sprovođenje istraživanja o ovako osetljivoj temi jeste činjenica da se prilikom odabira anketarki vodilo računa o tome da to budu žene koje su aktivistkinje ženskih grupa ili drugih nevladinih organizacija, odnosno žene koje su na drugi način senzibilisane u pogledu predmeta istraživanja.⁴ Uz to, pre započinjanja rada na terenu, sve anketarke su prošle jednodnevnu obuku.⁵ Obuka anketarki se smatra ključnom za realizaciju istraživanja, jer od nje umnogome zavisi tačnost i pouzdanost dobijenih podataka, obezbeđuje se lakše pristajanje žena da otvoreno govore o nasilju koje trpe, a ujedno se umanjuje broj odbijanja i prekinutih intervjua (Ollus i Nevala, 2005: 27).

Tokom obuke, anketarke su se upoznale s predmetom, ciljem i metodom istraživanja nasilja u porodici u Vojvodini, s rezultatima istraživanja nasilja u porodici u Srbiji, koje je primenom istog metodološkog pristupa 2001. godine sprovelo Viktimološko društvo Srbije,⁶ i praktičnim iskustvima u vezi s prikupljanjem podataka o ovoj temi. Takođe su se upoznale sa osnovnim postavkama feminističkog istraživanja. S tim u vezi, poseban akcenat stavljen je na aktivno slušanje, usmeravanje razgovora, ali uz održavanje kontrole, odsustvo hijerarhijskog odnosa na relaciji anketarka-ispitanica, osnaživanje i informisanje ispitanice, način ispitivanja o seksualnom nasilju i beleženje ličnog iskustva same anketarke.

Takođe, anketarke su dobile jasne instrukcije u pogledu odabira domaćinstava i ispitanica s kojima će voditi intervjue, vođenja računa o bezbednosti ispitanica i sopstvenoj bezbednosti, kao i o postupanju u slučaju da je ispitanica žrtva porodičnog nasilja kojoj su potrebni pomoć i podrška.

Formiranje uzorka

U nastojanju da uzorak bude što reprezentativniji, prilikom njegovog određivanja uzeta su u obzir mesta s najvećim brojem stanovnika prema popisu iz 2002. godine, i to iz svakog od upravnih okruga na teritoriji AP Vojvodine. Uzorak za svaki okrug određen je srazmerno broju stanovnika u njemu.

³ Jelena Milojković, Ivana Miljković i Stanka Janković (Novi Sad), Marija Kuzmanović (Sremska Mitrovica), Ljiljana Stevković i Jelena Dimitrijević (Pančevo), Olivera Kekić i Biljana Ilić (Kikinda), Ružica Nikolić i Katarina Dmitruk (Sombor), Marija Kuručev i Sanja Koso (Zrenjanin), Marica Stankić i Katarina Korponaić (Subotica).

⁴ O odabiru anketarki kada su u pitanju istraživanja nasilja nad ženama videti više u: Ollus i Nevala, 2005: 27.

⁵ Obuku anketarki su realizovale prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović, mr Sanja Čopić i Ivana Vidaković.

⁶ Rezultati tog istraživanja objavljeni su u: Nikolić-Ristanović, 2002.

Tabela 1. Broj ispitanica u zavisnosti od mesta boravka

Okrug	Broj	Procenat
Južnobački okrug (Novi Sad)	122	23.6 %
Severnobački okrug (Subotica)	70	13.6 %
Srednjobanatski okrug (Zrenjanin)	82	15.9 %
Južnobanatski okrug (Pančevo)	70	13.6 %
Zapadnobački okrug (Sombor)	62	12 %
Sremski okrug (Sremska Mitrovica)	60	11.6 %
Severnobanatski okrug (Kikinda)	50	9.7 %
Ukupno	516	100 %

Prilikom određivanja uzorka u okviru svakog okruga, vodilo se računa o tome da budu obuhvaćene gradske i seoske sredine. Anketarke su dobile instrukcije u pogledu ukupnog broja intervjua koje treba da obave u svakom od navedenih gradova, s jedne, i selima koja se nalaze u njihovoj neposrednoj blizini, sa druge strane, a shodno broju stanovnika u gradskoj i seoskoj sredini. Osim toga, anketarke su morale da vode računa da u gradovima budu zastupljeni centralni i periferni delovi.

Prilikom prikupljanja podataka anketarke su imale precizne instrukcije o tome na koji način u gradu, odnosno selu, treba da odaberu domaćinstvo, a potom i ispitanicu unutar domaćinstva s kojom će voditi intervju.

Prvi korak u odabiru ispitanica sastojao se u tome da nasumice izaberu kuće ili zgrade, a u zgradama stanove i to u centralnim i perifernim delovima grada ili sela. Kada odaberu domaćinstvo, trebalo je da zamole za intervju punoletnu žensku osobu koja živi u tom domaćinstvu. U slučaju da u domaćinstvu živi više punoletnih ženskih osoba, za intervju je trebalo zamoliti ženu kojoj je rođendan prvi na redu. Ukoliko punoletna ženska osoba čiji je rođendan prvi na redu nije kod kuće ili ne želi da razgovara, trebalo je zamoliti za razgovor drugu punoletnu žensku osobu iz istog domaćinstva. Takođe, anketarke su dobile instrukciju da pokušaju da uspostave kontakt s potencijalnom ispitanicom i obave intervju s njom, pa ukoliko potencijalna ispitanica nije u mogućnosti da razgovara u tom momentu, trebalo je ostaviti prostora da se dogovori neko drugo vreme, a možda i mesto kako bi se intervju obavio. Na taj način smo nastojali da koliko je moguće smanjimo broj odbijanja.

U jednom objektu (kući ili zgradi) mogla je da bude intervjuisana samo jedna žena. Ukoliko, pak, u domaćinstvu koje je odabrano nije bilo potencijalne ispitanice ili je potencijalna ispitanica odbila da razgovara, anketarke su imale instrukciju da odaberu drugu ispitanicu u istom ili susednom objektu.

Takođe, prilikom pravljenja uzorka za svaki pojedini okrug vođeno je računa o tome da on obavezno obuhvati nacionalnosti koje su u njemu najbrojnije. Uz to, u uzorak je namerno bilo uključeno 20 Romkinja s teritorije Novog Sada i okoline, kako bi se osiguralo da i one budu obuhvaćene istraživanjem. Kako bi se olakšalo prikupljanje podataka o nasilju u porodici među Romkinjama i dobili što verodostojniji odgovori, za intervjue s njima bila je angažovana anketarka koja je takođe Romkinja. Anketarke su dobile instrukciju da vode računa i o ravnomernoj zastupljenosti žena svih dobi, kako bi i starosna struktura uzorka bila što ujednačenija.⁷

⁷ Anketarkama je data instrukcija da intervjue vode tokom različitih delova dana kako bi se u uzorku našle ispitanice iz svih starosnih kategorija.

Uzorak koji je formiran na ovaj način može se smatrati samo delimično slučajnim, ali smo se na njega svesno opredelili, imajući u vidu iskustva iz sličnih istraživanja u Srbiji i drugim zemljama. Naime, na osnovu iskustava iz prethodnih istraživanja znali smo da je zbog velikog broja odbijanja nemoguće dobiti reprezentativan uzorak. Upravo stoga, odlučili smo se za metodološki pristup koji garantuje maksimalnu reprezentativnost i u uslovima visokog nivoa odbijanja.

Prikupljanje podataka

Podaci su prikupljeni u periodu od 1. maja do 1. jula 2009. godine. Intervjui su vođeni sa ukupno 516 žena iz sedam gradova (Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Sombor, Sremska Mitrovica i Kikinda) i 40 sela na teritoriji AP Vojvodine. Intervjui sa ispitanicama su u proseku trajali 45 minuta.

Imajući u vidu osetljivost teme, a u cilju smanjenja rizika od odbijanja, istraživanje je potencijalnim ispitanicama na samom početku predstavljeno kao deo šireg projekta čiji je nosilac Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, a koje ima za cilj unapređivanje položaja i zaštite žena u Vojvodini. Takođe, anketarke su potencijalnim ispitanicama mogle da daju brojeve telefona Viktimološkog društva Srbije i Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kako bi mogle da provere informacije u vezi sa istraživanjem.

Kada je reč o prikupljanju podataka, potrebno je istaći da je posebna pažnja bila posvećena pitanju bezbednosti anketarki. U tom smislu, anketarke su dobile instrukciju da ne idu u delove grada ili sela u kojima se ne osećaju bezbedno. Takođe, ukoliko vrata kuće ili stana otvori muška osoba, sugerisano je da ne ulaze u domaćinstvo ako prethodno ne vide da li u domaćinstvu ima i neka ženska osoba.

Tokom vođenja intervjua, anketarke su morale da vode računa i o bezbednosti ispitanica. One su dobile odgovarajuće instrukcije kako da postupaju u slučaju da razgovaraju sa ženom koja još uvek trpi nasilje, pa se dogodi da nasilnik ili neki drugi član domaćinstva uđe u prostoriju u kojoj se vodi intervju. U tom slučaju, anketarkama je rečeno da pokušaju da pređu na pitanja koja su neka vrsta zamene i koja ne otkrivaju šta je pravi predmet istraživanja (na primer, povesti razgovor o reproduktivnom zdravlju, deci, dečjim vrtićima, dojenju i slično). Takođe, u takvim okolnostima trebalo je proceniti da li da se intervju nastavi ili da se polako okonča, pa kasnije ponovo kontaktirati sa ispitanicom kako bi se završio intervju ukoliko je to moguće.

Kao i istraživanje nasilja u porodici u Srbiji, koje je Viktimološko društvo Srbije sprovelo 2001. godine, i istraživanje porodičnog nasilja u Vojvodini imalo je akcioni karakter, što je ujedno i jedna od važnih karakteristika feminističkih istraživanja. Akcioni karakter istraživanja ogledao se u nastojanju da delujemo u pravcu podizanja svesti žena o nasilju u porodici, ali i da ih informišemo o tome kome i na koji način mogu da se obrate ukoliko su viktimizirane ovim vidom nasilja ili se nasilje dešava nekome iz njihovog okruženja, a kome bi one želele da pomognu. U tom cilju, anketarke su delile ispitanicama informativni materijal i brojeve telefona službi kojima mogu da se obrate za pomoć u svom mestu ili neposrednoj okolini (na primer, telefone policijskih uprava i stanica, centara za socijalni rad, zdravstvenih službi, nevladinih organizacija i slično), telefon službe za žrtve Viktimološkog društva Srbije *VDS info i podrška žrtvama*, kao i druge materijale nevladinih organizacija koji su nam bili dostupni. Takvim postupanjem je ujedno izbegnuto delovanje anketarki kao savetnica, jer im je i tokom obuke skrenuta pažnja da one treba ispitanicama da pruže potrebne informacije, ali ne i da im daju savete.

Sa druge strane, i sam proces intervjuisanja je imao osnažujući karakter za ispitanice. Tako su neke ispitanice osetile olakšanje što su nekome ispričale svoje iskustvo u vezi s nasiljem koje su trpele, osetile su se snažnijim i zadovoljnim jer ih je neko saslušao, a pri tome ih niko nije optuživao za ono što im se dogodilo. Međutim, pojedine ispitanice, žrtve porodičnog nasilja, navele su da im je drago što su svoje iskustvo podelile s nekim, ali isto tako da bi im bilo lakše da nisu morale da verbalizuju svoje iskustvo, već da su samo mogle same da popune upitnik. U nekoliko slučajeva ispitanice su čak i zamolile da same popune upitnik, pa su im anketarke izašle u susret.

Najzad, rad na prikupljanju podataka predstavlja značajno iskustvo i samim anketarkama. Iako je među njima bilo onih koje su imale ranije iskustvo u radu sa ženama žrtvama nasilja, za većinu njih je ovo ipak bilo novo iskustvo, koje će, nadamo se, biti od značaja za njihov dalji rad na planu suprotstavljanja nasilju nad ženama jer su mahom sve na neki način uključene u to. Imajući to u vidu, ovo istraživanje je, kao i druga feministička istraživanja, za cilj imalo „menjanje onih koji se istražuju, istraživača i društvenog odgovora“ na nasilje nad ženama u porodici (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović i Kostić, 2009: 85).

Za obradu dobijenih podataka korišćen je program SPSS 17.0. Podaci su obrađeni deskriptivnom statistikom, Hi-kvadrat testom i Pirsonovom korelacijom. Pored kvantitativne, rađena je i kvalitativna analiza odgovora na manji broj otvorenih pitanja.

Istraživanjem je rukovodila prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović, dok je rad anketarki na terenu koordinirala mr Sanja Ćopić. Za unos i obradu podataka bio je zadužen Nikola Petrović, a Jasmina Nikolić je bila administrativna asistentkinja.

Opis uzorka

Kao što je već pomenuto, ispitano je 516 punoletnih žena s teritorije AP Vojvodine. Kako bi čitaoci mogli da steknu uvid u to ko su bile naše ispitanice, u ovom odeljku biće prikazani podaci o njima grupisani po određenim kategorijama u zavisnosti od karakteristika ispitanica koje su procenjene kao relevantne i zabeležene.

Sociodemografske karakteristike

Tip naselja

Ispitivanjem je obuhvaćeno 167 ispitanica iz seoske sredine (32.4%) i 349 ispitanica iz gradske sredine (67.6%). Taj odnos je sličan i kada se okruzi u kojima je rađeno istraživanje posmatraju zasebno, iako ima malih varijacija. U severnobanatskom okrugu je odnos ispitanica iz sela i grada bio 40% – 60%, u južnobačkom okrugu 21.3% – 78.7%, dok se u ostalim okruzima taj odnos kretao od 30.6% do 37.8% u selima, do 62.2% – 69.4% u gradovima.

Tabela 1. Broj ispitanica u zavisnosti od mesta boravka i tipa naselja

Okrug	Tip naselja			
	Selo		Grad	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Južnobački okrug (Novi Sad)	26	21.3 %	96	78.7 %
Severnobački okrug (Subotica)	26	37.1 %	44	62.9 %
Srednjobanatski okrug (Zrenjanin)	31	37.8 %	51	62.2 %
Južnobanatski okrug (Pančevo)	26	37.1 %	44	62.9 %
Zapadnobački okrug (Sombor)	19	30.6 %	43	69.4 %
Sremski okrug (Sremska Mitrovica)	19	31.7 %	41	68.3 %
Severnobanatski okrug (Kikinda)	20	40 %	30	60 %

Starost

Najzastupljeniju starosnu kategoriju u uzorku činile su ispitanice od 33 do 40 godina starosti (20.5%). Slede ispitanice u dobu od 49 do 56 godina (17.6%), zatim one starosti između 41 i 48 godina (17.1%). Ispitanice od 26 do 32 godine čine 14.9% uzorka, a najmlađe, uzrasta 18-25 godina – 11.4% uzorka. S druge strane, najstarije ispitanice u uzorku, koje imaju preko 65 godina starosti, čine 9.5% uzorka, dok su ispitanice u dobu od 57 do 65 godina najmalobrojnije i čine 8.9% od ukupnog uzorka ispitivanih žena.

Tabela 2. Starost ispitanica

Starost ispitanica	Broj	Procenat
18-25 godina	59	11.4 %
26-32 godina	77	14.9 %
33-40 godina	106	20.5 %
41-48 godina	88	17.1 %
49-56 godina	91	17.6 %
57-65 godina	46	8.9 %
Preko 65 godina	49	9.5 %
Ukupno	516	100 %

Bračni i porodični status

Skoro polovina (47.5%) ispitanica živi u bračnoj zajednici, a 8.5% njih u vanbračnoj zajednici, što znači da ukupno 56% ispitanica živi sa intimnim partnerom. Jedan deo ispitanica (16.3%) živeo je sa partnerom, ali sada žive razdvojeno ili je došlo do razvoda. Udovice čine 10.7% uzorka, a neudate žene 17.1%.

Tabela 3. Bračni status ispitanica

Bračni status	Broj	Procenat
Udata	245	47.5 %
Živi u vanbračnoj zajednici	44	8.5 %
Razvedena ili razdvojena	84	16.3 %
Udovica	55	10.7 %
Neudata ili ne živi s partnerom	88	17.1 %
Ukupno	516	100 %

Na pitanje da li imaju decu, 382 ispitanice (74%), to jest većina, dale su potvrđan odgovor. Kada je u pitanju uzrast dece, 39.5% ispitanica ima maloletnu decu, 50.3% punoletnu, a 10.2% i maloletnu i punoletnu. Od ispitanica koje imaju decu, najveći broj ima dvoje dece (55%). Jedno dete ima 33.5% ispitanica, troje 8.1%, dok više od troje dece ima 3.4%.

Tabela 4. Broj dece

Broj dece	Broj	Procenat
Jedno	128	33.5 %
Dvoje	210	55 %
Troje	31	8.1 %
Više od troje	13	3.4 %
Ukupno	382	100 %

Obrazovanje

Oko polovine (50.6%) ispitanica završilo je srednju školu ili gimnaziju, a 24% ispitanih žena je završilo fakultet. Osnovnu školu je završilo 15.9% ispitanica, a 4.7% ispitanica je prekinulo pohađanje pre navršenih 8 razreda. Vrlo je malo onih ispitanica koje nisu uopšte išle u školu (3.3%), kao i onih koje su magistrirale ili doktorirale (1.6%).

Tabela 5. Obrazovni status ispitanica

Obrazovanje	Broj	Procenat
Bez obrazovanja	17	3.3 %
Nezavršena osnovna škola	24	4.7 %
Osnovna škola	82	15.9 %
Srednja škola ili gimnazija	261	50.6 %
Viša škola ili fakultet	124	24 %
Magistratura ili doktorat	8	1.6 %
Ukupno	516	100 %

Nacionalnost

Više od polovine uzorka činile su ispitanice srpske nacionalnosti (58.7%), zatim slede ispitanice mađarske (14.7%), hrvatske (8.3%) i romske (7.4%) nacionalnosti. Ostale nacionalne grupe zastupljene u uzorku brojčano ne prelaze 2% od ukupnog uzorka.

Tabela 6. Nacionalna pripadnost ispitanica

Nacionalnost ispitanice	Broj	Procenat
Srpkinja	303	58.7 %
Mađarica	76	14.7 %
Hrvatica	43	8.3 %
Romkinja	38	7.4 %
Bunjevka	10	1.9 %
Slovakinja	8	1.6 %
Rumunka	8	1.6 %
Jugoslovenka	6	1.2 %
Muslimanka / Bošnjakinja	5	1 %
Rusinka	4	0.8 %

Nacionalnost ispitanice	Broj	Procenat
Albanka	3	0.6 %
Makedonka	2	0.4 %
Crnogorka	2	0.4 %
Jevrejka	1	0.2 %
Ukrajinka	1	0.2 %
Neopredeljena	6	1.2 %
Ukupno	516	100 %

Na pitanje da li je neki član njihove porodice različite nacionalnosti u odnosu na njih, 40.3% ispitanica dalo je potvrđan odgovor, a 59.7% odričan. Utvrđeno je da je u 139 slučajeva sadašnji ili bivši muž odnosno partner različite nacionalnosti od ispitanice. U 54 slučaja to je jedan od roditelja, u 45 slučajeva zet ili snaha, a u 13 slučajeva dete ispitanice. U 30.3% slučajeva kada u porodici postoji osoba različite nacionalnosti u odnosu na ispitanicu utvrđeno je da u porodici ima više takvih osoba.

Socioekonomske karakteristike

Materijalne prilike

Skoro polovina ispitanica (49.6%) nalazi se u radnom odnosu ili obavlja neki posao za koji su plaćene. Nezaposleno je 83 ispitanice (16.1%), a 14 je na prinudnom odmoru (2.7%). U penziji je 76 ispitanica (14.7%), a njih 60 su domaćice (11.6%). Srednju školu ili fakultet pohađa 27 ispitanica (5.2%).

Tabela 7. Radni status ispitanica

Radni status	Broj	Procenat
Zaposlena	256	49.6 %
Nezaposlena, tražim posao	83	16.1 %
Na prinudnom odmoru, stečajna radnica	14	2.7 %
Domaćica	60	11.6 %
Penzionerka	76	14.7 %
Studentkinja ili učenica	27	5.2 %
Ukupno	516	100 %

Dosta ispitanica je procenilo svoje materijalno stanje u proteklih deset godina kao naizmenično dobro i loše (40.9%). Procenu da je njihovo stanje stabilno loše dalo je 9.9% ispitanica, a 11% ispitanica izjavilo je da je njihovo stanje u procesu stalnog pogoršanja. Jedan broj ispitanica (13.6%) tvrdi da se materijalno stanje njihovih porodica pogoršalo u poslednje vreme. Prema tome, materijalno stanje porodica 34.5% ispitivanih žena trenutno je loše.

Četrdeset jedna ispitanica (7.9%) izjavila je da se situacija u pogledu materijalnog stanja popravila, devet ispitanica (1.7%) izjavilo je da je materijalno stanje uvek bilo oko proseka, a 77 (14.9%) ispitanica smatra da je bilo dobro u toku cele protekle decenije.

Tabela 8. Materijalno stanje porodice ispitanice u poslednjih deset godina

Materijalno stanje	Broj	Procenat
Sve gore i gore	57	11 %
Stabilno loše	51	9.9 %
Malo dobro, malo loše	211	40.9 %
Bilo je jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje	41	7.9 %
Sve vreme je srednje	9	1.7 %
Bilo je dobro, pa je sada loše	70	13.6 %
Dobro je sve vreme	77	14.9 %
Ukupno	516	100 %

U vezi sa odnosom nivoa zarade ispitanice i njenog partnera u poslednjih deset godina, 234 ispitanice (45.3%) su rekle da je u tom periodu njihov partner zarađivao više od njih, tri ispitanice (0.6%) da je njihov partner jedini zarađivao, a 69 (13.4%) da je zarađivao manje od njih; 67 ispitanica (13%) je izjavilo da su u toku celog tog perioda zarađivale skoro podjednako kao i njihov partner; da je njihov partner najpre zarađivao više, a potom manje, reklo je 27 ispitanica (5.2%), a obrnuta situacija bila je kod 22 ispitanice (4.3%); 53 ispitanice (10.3%) nisu imale partnera u tom periodu, a 41 ispitanica (7.9%) izjavila je da ni njen partner, a ni ona sama nisu zarađivali, već da su ih drugi izdržavali.

Tabela 9. Odnos u zaradi između ispitanice i njenog partnera u poslednjih deset godina

Ko je više zarađivao u poslednjih 10 godina, ispitanica ili njen partner	Broj	Procenat
Nisam imala partnera, sama sam se izdržavala	53	10.3 %
Partner je sve vreme više zarađivao od mene	234	45.3 %
Partner je najpre zarađivao više, a potom manje od mene	27	5.2 %
Partner najpre nije uopšte ili je manje zarađivao, a onda je počeo da zarađuje više od mene	22	4.3 %
Partner je sve vreme zarađivao manje od mene	69	13.4 %
Sve vreme smo zarađivali slično	67	13 %
Partner je jedini zarađivao	3	0.6 %
Niko od nas dvoje nije zarađivao, drugi su nas izdržavali	41	7.9 %
Ukupno	516	100 %

Najčešće je kao glavni hranilac¹ u porodici procenjen sadašnji ili bivši muž ili partner ispitanice (37.4%). Oko trećine ispitanica procenilo je samu sebe kao glavnog hranioca u porodici (33.9%). Sedamdeset ispitanica (13.6%) izjavilo je da su glavni hranioci u njihovoj porodici njihovi roditelji ili baba odnosno deda, dok 31 ispitanica (6%) kaže da su to njihova deca ili unuci. Samo u šest slučajeva (1.2%) ispitanica je s roditeljima glavni hranilac, a u pet (1%) zajedno s decom. Svekar i svekrva su u dva slučaja (0.4%) procenjeni kao glavni hranioci, a brat ispitanice u jednom slučaju (0.2%).

¹ Pod glavnim hraniocem porodice podrazumeva se osoba koja najviše zarađuje u porodici.

Tabela 10. Glavni hranilac u porodici ispitanice

Glavni hranilac porodice	Broj	Procenat
Ispitanica	175	33.9 %
Muž/partner ili bivši muž/partner ispitanice	193	37.4 %
Ispitanica i njen muž/partner	33	6.4 %
Deca ili unuci ispitanice	31	6 %
Ispitanica i njena deca	5	1 %
Roditelji ili baba/deda ispitanice	70	13.6 %
Ispitanica i njeni roditelji	6	1.2 %
Brat ispitanice	1	0.2 %
Svekar/svekrva ispitanice	2	0.4 %
Ukupno	516	100 %

Stambene prilike

Malo manje od trećine ispitanih žena (29.8%) živi u nuklearnoj porodici, zajedno s mužem ili partnerom i njihovom zajedničkom decom. Samo s partnerom živi 15.7% ispitanih žena, a s partnerom, roditeljima i decom 10.1% ispitanica. To znači da s partnerom živi preko polovine ispitanica, a kada se ovom broju pridodaju i ispitanice koje žive s partnerom, detetom i njegovom, odnosno njenom porodicom (2.9%), taj procenat se povećava na 58.5%. S roditeljima, i u nekim slučajevima sa bratom, sestrom ili decom, živi 14.7% ispitanica, dok 12.6% žive same s decom, a 9.7% njih žive potpuno same. U širim odnosno drugačijim porodičnim zajednicama živi 4.1% ispitanica, a dve ispitanice (0.4%) žive sa osobom s kojom nisu u srodstvu.

Tabela 11. Tip životne zajednice u kojoj ispitanica živi

S kim živi ispitanica	Broj	Procenat
Živim sama	50	9.7 %
Živim sama sa decom	65	12.6 %
S mužem/partnerom	81	15.7 %
S mužem/partnerom i decom	154	29.8 %
S roditeljem/roditeljima i/ili bratom/sestrom i/ili decom	76	14.7 %
S mužem/partnerom, roditeljima i decom	52	10.1 %
Sa detetom i njenom/njegovom porodicom (i mužem/partnerom)	15	2.9 %
Živim u široj ili drugačijoj porodičnoj zajednici	20	4.1 %
Živim s nekom drugom osobom, s kojom nisam u srodstvu	2	0.4 %
Ukupno	516	100 %

Većina ispitanica živi više od 15 godina u mestu u kom su ispitivane (61.2%). U sadašnjem prebivalištu 11% ispitanica živi između deset i petnaest godina, 10.3% između pet i deset godina, 11.8% između jedne godine i pet godina, a 5.6% manje od godinu dana.

Tabela 12. Dužina boravka ispitanice u mestu stanovanja

Dužina boravka u mestu stanovanja	Broj	Procenat
Manje od jedne godine	29	5.6 %
Više od jedne, a manje od 5 godina	61	11.8 %
Više od 5, a manje od 10 godina	53	10.3 %
Više od 10, a manje od 15 godina	57	11 %
Preko 15 godina	316	61.2 %
Ukupno	516	100 %

Kvalitet stambenih uslova u kojima žive 7.8% ispitanica procenjuje kao izrazito loš, 10.3% kao loš, 31.8% kao ni dobar ni loš, 43.8% kao dobar i 6.4% kao vrlo dobar.

Tabela 13. Kvalitet stambenih uslova u kojima ispitanica živi

Stambena situacija	Broj	Procenat
Jako loša	40	7.8 %
Loša	53	10.3 %
Ni dobra ni loša	164	31.8 %
Dobra	226	43.8 %
Veoma dobra	33	6.4 %
Ukupno	516	100 %

Iskustvo rata

Na kraju ovog opisa, važno je dotaći se i segmenta koji se tiče iskustava ispitanica iz ratova koji su u prethodnoj deceniji zadesili naše prostore. Na pitanje da li sebe smatraju žrtvom rata 170 ispitanica (32.9%) odgovorilo je potvrdno.

Tabela 14. Iskustvo ispitanica u vezi s ratnim stanjem

Da li ispitanica smatra sebe žrtvom rata	Broj	Procenat
Da	170	32.9 %
Ne	346	67.1 %
Ukupno	516	100 %

Među razlozima zbog kojih ispitanice sebe smatraju žrtvama rata mogu se izdvojiti tri grupe odgovora. Prvu čine razlozi koji se odnose na izbeglištvo, bilo da je ispitanica izbeglica ili da je primila izbeglice u svoj dom. Drugu grupu, koja brojčano među odgovorima na ovo pitanje dominira, čine razlozi koji se odnose na neposredno učešće u ratu, bilo samih ispitanica, bilo članova njihovih porodica, kao i slučajeve u kojima je neko od članova njihovih porodica bio povređen ili je izgubio život. Poslednju grupu čine razlozi koji se tiču psihičkih i materijalnih posledica koje rat za sobom ostavlja. Od psihičkih posledica među odgovorima mogu se naći strah, nervoza, briga, post-traumatski stresni poremećaj, psihoza, psihološki pritisak izazvan diskriminacijom i proganjanjem, itd. Kada su materijalne posledice u pitanju, one se uglavnom svode na osiromašenje, gubitak posla, nemogućnost nastavka školovanja i sl. Bilo je i odgovora koji se ne mogu svrstati ni u jednu od ove tri grupe, kakav je npr. stav ispitanica da su svi ljudi u našoj zemlji žrtve rata.

Tabela 15. Razlozi zbog kojih se smatraju žrtvama rata

Iskustvo sa izbeglištvom	Broj
Izbeglica sam	35
Imam ili sam imala izbeglice u kući	29
Ukupno	64

Učešće u ratu	Broj
Član porodice je bio učesnik rata	58
Član porodice je povređen ili je poginuo u ratu	22
Ja sam bila učesnica rata	6
Ukupno	86

Posledice rata	Broj
Imala sam psihičke posledice	17
Imala sam materijalne posledice	11
Imala sam i psihičke i materijalne posledice	5
Ukupno	33

Nešto drugo	15
--------------------	-----------

Prikupljanje podataka o nasilju u porodici u Vojvodini: problemi i iskustva

Tokom rada na prikupljanju podataka, anketarke su imale zadatak da beleže slučajeve odbijanja žena da budu anketirane, da zabeleže svoje utiske i zapažanja o radu na prikupljanju podataka, kao i komentare ispitanica u vezi sa istraživanjem. Za potrebe pisanja ovog dela rada analizirani su podaci koji su dobijeni u vezi s tim.

Od ukupnog broja žena s kojima su anketarke stupile u kontakt, tj. njih 927, čak 402 (43.4%)¹ odbile su da učestvuju u istraživanju, dok je 9 žena na početku pristalo da razgovara sa anketarkom, ali su se tokom intervjua predomisile i odustale od daljeg intervjua. Ovaj podatak govori o veoma visokoj stopi odbijanja.

Najčešći razlozi zbog kojih žene nisu pristajale na učešće u istraživanju ili su tokom intervjua odustale od daljeg razgovora sa anketarkom bili su: nedostatak vremena, nedostatak privatnosti, to jest prostora u koji bi mogla da se primi anketarka kako bi se intervju nesmetano obavio (na primer, prisustvo muža, gostiju, dece, svekra ili svekrve u domaćinstvu), nezainteresovanost za temu i učešće u bilo kakvom istraživanju i priroda pitanja.²

Pored toga, budući da se radi o veoma osetljivoj temi, pojedine žene, koje verovatno još uvek žive u nasilnoj zajednici, nisu pristajale na intervjuisanje zbog straha da će im biti povređena privatnost ili zbog straha od reakcije muža. Tako je jedna anketarka zabeležila reči dve žene koje su odbile da s njom razgovaraju:

Tu mi je muž, a ne mogu da odem iz kuće, a da on ne sazna gde sam i s kim sam bila.

Ako me neko vidi da pričam sa Vama, neće biti dobro. Muž će se naljutiti. Ne... ne mogu... ne.

Takođe, pojedine žene nisu pristale da učestvuju u istraživanju smatrajući da je ono što imaju da kažu beskorisno, da nisu dovoljno kompetentne i da ne znaju mnogo o temi istraživanja. Jedna žena je tako navela: *Šta da pričam o tome, sad žene imaju veća prava od muškaraca.* Neke su odbile učešće zbog sopstvene bolesti ili bolesti nekog od članova domaćinstva, starosti ili umora. U pojedinim slučajevima, starije žene su upući-

¹ Poređenja radi, procenat odbijanja u istraživanju nasilja u porodici u Srbiji 2001. godine iznosio je 38.6% (Nikolić-Ristanović, 2002), a u istraživanju nasilja u porodici u Makedoniji 2006. godine 9.8% (Čačeva, Friščić, Mišev, 2007).

² Tako je, na primer, jedna ispitanica koja je pristala da bude intervjuisana, odustala od daljeg razgovora jer joj je bilo neprijatno da odgovara na pitanja o nasilju.

vale anketarke na mlađe žene, da one kažu šta misle, verovatno smatrajući da je njihovo vreme prošlo.

U nekim slučajevima beleže se strah i nepoverenje žena da prime nepoznatu osobu u stan ili kuću, kao i nepoverenje prema državnim službama i nevladinim organizacijama. S tim u vezi jedna anketarka je zabeležila:

Žene je strah da prime stranca u kuću, i pored legitimacije, neke pretpostavljaju da je lažna. Pokazuju strah da im se stranac (tj. ja) mota po kući. Nisu uvek sve naglas izražavale strah, ali se on video po licima, jedva odškrinutim vratima. Jedna žena je jasno rekla: „Svašta sam čula i videla da se radi. Stvarno mi ovo nije potrebno.“

Najzad, u nekim, mada sporadičnim slučajevima, dešavalo se da su žene bile prilično grube i oterale su anketarke, misleći da su prodavci ili članovi sekte, a neke nisu znale kako da objasne prisustvo anketarke ukućanima pa im je bilo lakše da ne prihvate učešće u istraživanju. Pojedine žene su rekle da ovo istraživanje ne može da pomogne da se promeni položaj žena u našoj zemlji i zato su odbile da učestvuju u njemu.

Osim odbijanja, anketarke se nisu sretale s nekim drugim problemima.

Analizom beleški anketarki, moguće je izdvojiti nekoliko zapažanja koja mogu da budu od značaja za neka buduća istraživanja nasilja u porodici.

Iskustvo anketarki je da na razgovor lakše pristaju žene koje ne trpe nasilje ili su izašle iz nasilne zajednice, one koje su bile same kod kuće, kao i udovice, koje su se tek nakon smrti nasilnika osnažile i postale spremne da pričaju o svom iskustvu, jer više nema ko da im naudi. O tome svedoče reči pojedinih anketarki:

Uglavnom su pristajale da razgovaraju sa mnom one žene koje su bile same u kući – tada su bile komotnije, opuštenije, spremnije da iskreno govore, ali i one koje nisu zlostavljane. Uvek je bilo opuštenije sa ženama koje su same u kući – s jednom sam završila intervju sutradan, kada muž nije bio tu, obe smo ocenile da će tako biti bolje.

Baka je bila izrazito otvorena. Rekla je da tek posle smrti supruga sme o tome da priča, jer nema više ko da joj naudi.

Ispitanica je sa oduševljenjem prihvatila učešće u ispitivanju. Popunjavanje upitnika propraćeno je rečima „Sve ću sad ja tebi da ispričam“. Otvoreno i bez ustezanja objašnjavala je i pričala o nasilju, uz komentar na kraju popunjavanja upitnika, da je bila u braku i da je neko pitao za nasilje koje je pretrpela u braku, verovatno ne bi htela ispričati kao što je učinila sad.

Ova iskustva upravo potvrđuju činjenicu da je, kada se realizuje ovakva vrsta istraživanja, važno pravilno rasporediti vreme vođenja intervjua, to jest rad na terenu sprovoditi u različito vreme tokom dana, kao i radnim danima, kada se može očekivati da će manje ukućana biti kod kuće, pa će i ispitanice da se osećaju sigurnije, lagodnije i da lakše pristanu na intervju. S druge strane, čini se sasvim logičnim da na razgovor lakše pristaju žene koje ne trpe nasilje ili su izašle iz nasilne zajednice. Ali, to upravo govori i o značaju obuke anketarki u pogledu načina na koji treba prići ispitanici, započeti i voditi razgovor. To je posebno važno ako je ispitanica žrtva nasilja, koja, možda po prvi put, otvoreno govori nekome o sopstvenom iskustvu viktimizacije, pa je treba pažljivo slušati, osnaživati i ne povređivati dodatno.

Osim toga, rad na terenu može da zavisi i od godišnjeg doba tokom kojeg se prikupljaju podaci. Naime, za razliku od istraživanja nasilja u porodici u Srbiji, u okviru koga

su podaci prikupljeni tokom jeseni i zime, podaci o nasilju u porodici u Vojvodini prikupljeni su tokom prolećnih i letnjih meseci. Ono što se u vezi s tim pokazalo kao prednost jeste činjenica da su intervjui mogli da se obave i u dvorištu ili parku, van kuće ili stana ispitanice, posebno ako zbog nedostatka prostora i nemogućnosti da nasamo priča sa anketarkom, ispitanica nije bila u mogućnosti da primi anketarku u kuću.

Analizirajući komentare anketarki, uočava se da nije uvek bilo lako zadobiti poverenje potencijalnih ispitanica. Čak i kada bi one pristale na razgovor, ponekad je trebalo da prođe malo vremena da se one opuste i otvorenije pričaju o problemu koji ih tišti. Jedna anketarka je, nakon intervjua sa ženom koja trpi nasilje od strane sina, ali nema kuda da ode, zabeležila:

Saradnja je bila u početku puna nerazumevanja, zategnuta... ali se posle ispitnica opustila i otvorila. Živi na periferiji grada, sa starijom populacijom oko sebe i nema kome da se obrati. U intervjuu je rekla da je imala želju da je doktor pita šta se s njom dešava. Nije, pa je uvek ćutala.

Druga anketarka je na kraju jednog intervjua zabeležila sledeće:

Ispitanicu sam zatekla samu jer je muž bio na poslu. Trebalo mi je dosta vremena da je ubedim da razgovaramo jer sam po modricama na licu i rukama pomislila da trpi nasilje. Nisam pogrešila. Iako je rekla da je poslednji put muž tukao pre tri meseca, mislim da se to dogodilo pre par dana.

Pa ipak, u nekim slučajevima su anketarke do kraja intervjua osećale prisustvo nepoverenja i napetosti na strani ispitanica, koje su, kako je navela jedna anketarka, ponekada bile „škrte“ na rečima. Daleko ređe bi, kada su već pristale na intervju, ispitanice pokazivale nezainteresovanost, nedovoljnu spremnost na saradnju i distanciranost. Jedna anketarka je zabeležila:

Ispitanica je jedva pristala na razgovor i tokom razgovora je bila potpuno napeta i nepoverljiva. Imala sam utisak da želi što pre da završimo razgovor kako bi me izbacila iz kuće. Vrlo nepoverljiva u smislu ispitivanja ko sam ja, odakle sam, zašto to radim... Ostavila sam joj kontakt telefon osoba zaduženih za realizaciju projekta i svoje ime, ali nisam sigurna da je poverovala u autentičnost podataka. Takođe je pažljivo pratila šta to zapisujem.

Anketarke su, takođe, u svojim komentarima zabeležile slučajeve u kojima su im žene s puno poverenja pričale o svom životu i nasilju koje trpe, ali vrlo tiho i stidljivo, jer im je bilo neprijatno zbog toga što im se dešava, što su zbog nesamostalnosti nemoćne da bilo šta promene i izađu iz nasilnog okruženja, pa su primorane da žive s tim.

Osoba je dosta tiha i povučena. Veoma stidljivo priča o svojim iskustvima i vidi se da joj je neprijatno. Veliku nesigurnost joj daje činjenica da nema posao pa je to sputava da preduzme neki korak koji bi joj dao bolji status u porodici, odnosno prema suprugu. Veruje da bi sve bilo lakše i bolje kada bi imala svoj posao. Veruje da bi imala snage da ostavi supruga kada bi bila ekonomski obezbeđena.

Jedna ispitanica je na kraju intervjua navela da je za nju razgovor sa anketarkom bio neprijatan jer evocira podatke na moj život... sramota me je zbog onog što mi se desilo, a mislim da nisam bila kriva.

Kod nekih ispitanica je tokom intervjua bio vidno prisutan strah od nasilnika, ali su one ipak želele da svoje iskustvo podele s nekim, posebno u onim slučajevima u koji-

ma o nasilju koje trpe nikome nisu govorile. O tome je jedna anketarka nakon intervjua sa ženom od 70 godina koja trpi nasilje od strane supruga zapisala sledeće:

Ispitanica, starija žena, još dobrodržeća, razumna i svesna. U početku razgovora je navela kako je sve idealno, ali kako je razgovor odmicao bila je sve iskrenija i otvorenija. U dvorištu je njen muž opravljao bicikl, samo je jednom prekinuo razgovor i ispitanica je imala strah da se slučajno ne otkrije da je rekla o nasilju koje je trpela bilo kome. Njen muž je delovao kao vrlo fin i kulturni čovek, odmeren i nenasilan. Ona me je na kraju zamolila da o njenom strahu i teškom životu nikome ne pričam. Kaže da je vernik i katolkinja, pa nije smela da se razvede. Odlazila je često u crkvu, što joj je pomoglo da smirenije živi.

Sa druge strane, u nekim slučajevima su na anketarke snažan utisak ostavile žene koje su uspele da izađu iz kruga nasilja i osnažene, nastave svoj život, čak pokazujući spremnost da pomognu drugim ženama koje se nalaze u sličnoj situaciji. Beleške anketarki govore o tome da izlazak iz kruga nasilja nije lak, pa da je potrebno vremena da se žene odluče na ovaj korak, kao i da se distanciraju od iskustva koje su preživele i o njemu govore. Takođe, zapažanja anketarki govore o tome da, koliko god su žene koje su uspele da izađu iz nasilne zajednice jake, samosvene, odlučne i borbene, bez pomoći i podrške porodice ili stručnih službi, teško da bi u tome uspele.

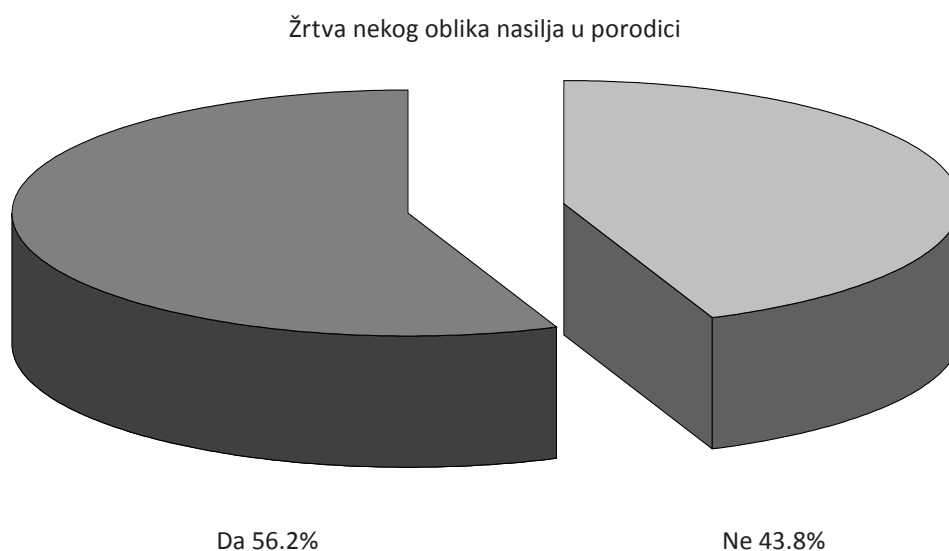
Ovaj podatak ujedno govori i o značaju akcionih istraživanja, kakvo je bilo i ovo. O tome koliko je istraživanje bilo važno i ispitanicama i delovalo u pravcu njihovog informisanja i osnaživanja, govore njihovi komentari i zapažanja. Tako su neke ispitanice navele da smatraju da su ovakva istraživanja edukativna i da su materijali koje su im anketarke dale veoma korisni. Jedna ispitanica navela je da o tome da postoje službe koje mogu da joj pomognu ništa nije znala dok je preživljavala maltretiranja u braku, pa bi volela da je sve to znala ranije, jer bi tada možda sve bilo drugačije. Sa druge strane, neke ispitanice su se osetile na neki način ojačanim jer su uspele da progovore o nasilju koje trpe, a o kom niko ne zna ili zna jako mali broj ljudi.

Najzad, intervjui su, ne tako retko, bili emotivno iscrpljujući i teški i za same anketarke. S jedne strane, nije bilo lako slušati priče žena koje sa puno ogorčenosti, uzbuđenja i emocija govore o nasilju koje trpe ili su trpele. Sa druge strane, dešavalo se da i sam ambijent u kojem je vođen intervju, ostavi snažan utisak na anketarku. Anketarke su u ovakvim situacijama mogle da se obrate Viktimološkom društvu Srbije i porazgovaraju sa koordinatorkom službe za žrtve VDS *info i podrška žrvama* i podele svoje iskustvo, što su u nekim slučajevima i učinile, bivajući osnažene za nastavak rada na prikupljanju podataka i pružanju podrške ženama kojima je podrška potrebna.

Rasprostranjenost nasilja u porodici u Vojvodini

Podaci ovog istraživanja ukazuju na to da je više od pola, to jest 290 ispitanica (56.2%), od ukupnog broja ispitanih žena, u toku svog života nakon punoletstva¹ preživelo neki oblik nasilja u porodici. Nasilje u porodici je vrlo raširena pojava u Vojvodini.

Grafikon 1. Grafički prikaz rasprostranjenosti nasilja u porodici

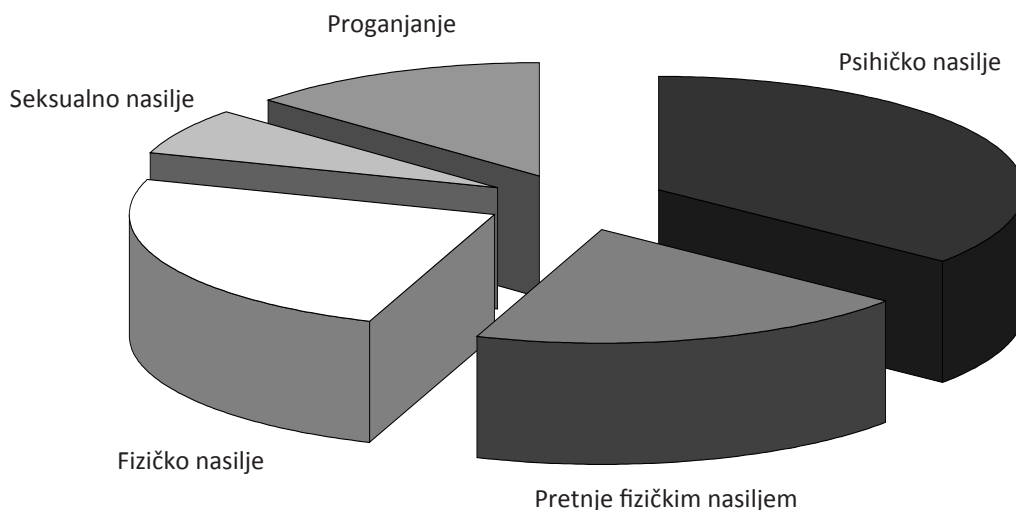

Struktura različitih oblika nasilja

Porodično nasilje obuhvata čitav niz različitih vrsta nasilja, koji se često sreću u kombinovanom obliku. Na grafikonu br. 2 može se videti kakva je brojčana rasprostranjenost različitih vrsta nasilja, koje su preživjele naše ispitanice u periodu od kada su postale punoletne do trenutka ispitivanja.

¹ Pitanje koje je bilo postavljeno u vezi s pretnjom fizičkim nasiljem bilo je: „Da li Vam se ikada dogodilo da Vam je, kao punoletnoj osobi, bilo koji član Vaše porodice pretio da će Vas fizički povrediti?“ Na sličan način postavljena su i pitanja u vezi s drugim oblicima nasilja u porodici.

Grafikon 2. Grafički prikaz rasprostranjenosti različitih oblika nasilja

Skoro svaka druga žena (49.8%) doživljava ili je doživela neki oblik psihičkog nasilja u porodici. Svaka treća žena (33.9%) preživela je fizičko nasilje od strane člana porodice, a 27.3% ispitanica dobijalo je pretnje da će ga doživeti. Kada je oružje u pitanju, 8.3% iskusilo je pretnje napadom, a u 6.2% slučajeva došlo je i do napada oružjem. Zabeleženo je 9.1% slučajeva seksualnog nasilja nad ispitanicom u porodici, a 18.6% ispitanica bilo je proganjano od člana porodice.

Tabela 1. Brojčani i procentualni prikaz rasprostranjenosti različitih oblika nasilja

Oblik nasilja	Da		Ne	
	Broj	Procent	Broj	Procent
Psihičko nasilje	257	49.8 %	259	50.2 %
Pretnje fizičkim nasiljem	141	27.3 %	375	72.7 %
Fizičko nasilje	175	33.9 %	341	66.1 %
Seksualno nasilje	47	9.1 %	469	90.9 %
Proganjanje	96	18.6 %	420	81.4 %

Da bi se utvrdilo kako su međusobno povezani različiti oblici nasilja u porodici, izračunate su korelacije različitih vrsta nasilja u porodici, kojima su ispitanice bile izložene.

Tabela 2. Korelacije između različitih oblika nasilja u porodici

	Psihičko nasilje	Pretnje fizičkim nasiljem	Fizičko nasilje	Seksualno nasilje	Proganjanje
Psihičko nasilje		0.546	0.605	0.250	0.341
Pretnje fizičkim nasiljem	0.546		0.681	0.320	0.411
Fizičko nasilje	0.605	0.681		0.357	0.373
Seksualno nasilje	0.250	0.320	0.357		0.333
Proganjanje	0.341	0.411	0.373	0.333	

Sve korelacije statistički su značajne na nivou 0.01.

Da bi bio izračunat Pirsonov koeficijent korelacije, ove kategoričke varijable pretvorene su u binarni kod. Rezultati su pokazali da najveći koeficijent korelacije postoji između pretnji fizičkim nasiljem i samog fizičkog nasilja (0.681), što znači da se ove pretnje u većini slučajeva i ostvaruju. Takođe nije zanemarljiva ni povezanost psihičkog nasilja s pretnjama fizičkim nasiljem (0.546) kao ni sa samim fizičkim nasiljem (0.605). Zanimljivo je da pretnje oružjem ređe rezultiraju napadom oružjem (0.271), pa se može pretpostaviti da se u slučajevima nasilja u porodici oružje više koristi za zastrašivanje nego za neposredni fizički napad.

O rasprostranjenosti nasilja u porodici dobijena su saznanja i indirektno, putem pitanja koja su sastavljena da bi se posredno prikupili podaci o porodičnom nasilju nad drugim članovima porodica ispitanica, ali i u drugim porodicama koje ispitanice poznaju. Svim ispitanicama su postavljena ova pitanja.

Tabela 3. Rasprostranjenost nasilja nad drugim članovima porodice i u drugim porodicama

Oblik nasilja	Bilo je nasilja nad drugim članom porodice		Bilo je nasilja u drugim porodicama koje poznaju	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Pretnje fizičkim nasiljem	98	19 %	152	29.5 %
Fizičko nasilje	108	20.9 %	184	35.7 %
Seksualno nasilje	14	2.7 %	30	5.8 %
Proganjanje	45	8.7 %	71	13.8 %

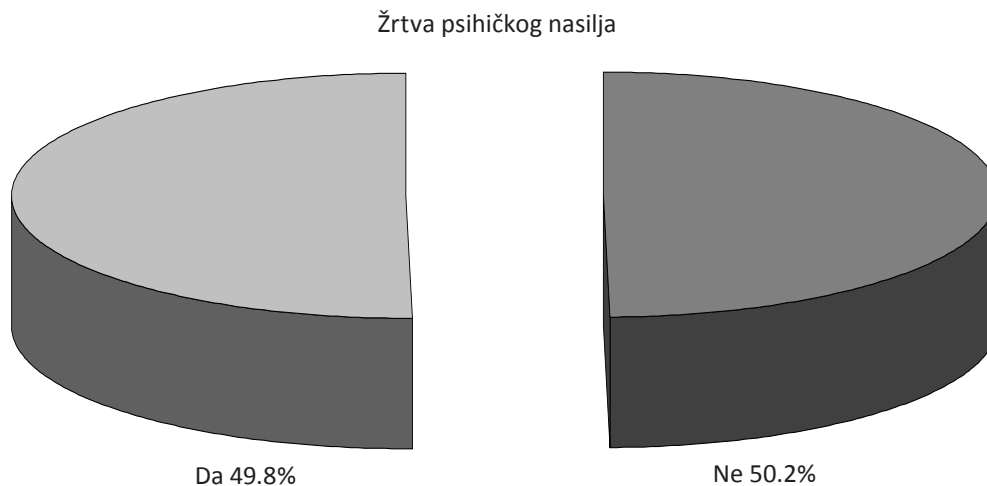
Rezultati ove analize ukazali su na to da je 19% ispitanica izjavilo da je nekom drugom članu njene porodice bila upućena pretnja od strane člana porodice, a 29.5% ispitanica upoznato je sa sličnim primerima iz drugih porodica. Kao što se može videti u 20.9% slučajeva, neki drugi član porodice ispitanice trpeo je fizičko nasilje, a 35.7% ispitanica je saznalo da je ovaj isti oblik nasilja prisutan i u nekoj drugoj porodici koju poznaju. Dalje, 2.7% ispitanica je odgovorilo da znaju za slučajeve seksualnog nasilja nad drugim članom svoje porodice, dok je njih 5.8% znalo za takav oblik nasilja u drugim porodicama. S obzirom na skrivenost seksualnog nasilja i nespремnost žena da o njemu pričaju, može se pretpostaviti da su u stvarnosti ti procenti veći. Kada je proganjanje u pitanju, 8.7% ispitanica reklo je da je neki drugi član njihove porodice doživeo ovaj vid nasilja, a 13.8% ispitanica izjavilo je da zna za slučajeve proganjanja u drugim porodicama.

Na kraju ovog prikaza, bitno je napomenuti da je u svim navedenim oblicima nasilja, nasilnik često ili najčešće bio sadašnji ili bivši muž odnosno partner: u 49.2% slučajeva psihičkog nasilja, 61.2% pretnji fizičkim nasiljem, 88.4% pretnji oružjem, 64% fizičkog nasilja, 75.1% napada oružjem, 89.4% seksualnog nasilja i 80.5% proganjanja ispitanice. Kada je u pitanju nasilje nad drugim članom porodice ispitanice, sadašnji ili bivši muž ili partner je bio nasilnik u: 64.3% slučajeva pretnji fizičkim nasiljem, 70.4% fizičkog nasilja, 78.6% seksualnog nasilja i 55.6% proganjanja. Sadašnji ili bivši muž ili partner je bio najčešći nasilnik i u drugim porodicama koje ispitanice poznaju i to u: 77.6% slučajeva pretnji fizičkim nasiljem, 77.2% fizičkog nasilja, 73.3% seksualnog nasilja i 90.1% proganjanja.

Psihičko nasilje

Kao što je već izneto, skoro svaka druga ispitanica bila je izložena ovom veoma rasprostranjenom obliku nasilja u porodici.

Grafikon 3. Psihičko nasilje nad ispitanicama u porodici

Otkriveno je da postoje statistički značajne razlike u pogledu prevalencije žrtava psihičkog nasilja u zavisnosti od mesta boravka ispitanica, tako da su ispitanice iz Zrenjanina i okoline u najvećoj meri bile izložene psihičkom nasilju (73.2%). Zatim slede ispitanice iz Kikinde i okoline (70%) i Subotice i okoline (52.9%). Procentualno manje žrtava psihičkog nasilja zabeleženo je u Novom Sadu i okolini (46.7%), Somboru i okolini (45.2%) i Pančevu i okolini (35.7%). Najmanje zabeleženih slučajeva psihičkog nasilja bilo je u Sremskoj Mitrovici i okolini (25%).

Nisu otkrivene statistički značajne razlike između ispitanica iz gradske (49.9%) i seoske (50.9%) sredine, što znači da su i jedne i druge podjednako izložene ovom tipu nasilja.

Tabela 4. Odnos psihičkog nasilja i mesta boravka

Okrug	Žrtva psihičkog nasilja			
	Da		Ne	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	57	46.7 %	65	53.3 %
Subotica i okolina	37	52.9 %	33	47.1 %
Zrenjanin i okolina	60	73.2 %	22	26.8 %
Pančevo i okolina	25	35.7 %	45	64.3 %
Sombor i okolina	28	45.2 %	34	54.8 %
Sremska Mitrovica i okolina	15	25 %	45	75 %
Kikinda i okolina	35	70 %	15	30 %

Pirsonov Hi kvadrat = 47.651, df = 6, p = 0.000

Kod ovog vida nasilja najčešće se kao nasilnik pojavljivao sadašnji (28%), a zatim i bivši² muž ili partner (21.2%), što ukupno iznosi 49.2% od ukupnog broja od 386 nasilnika. To znači da je skoro podjednak udeo intimnih partnera ispitanica sa jedne strane i drugih članova njihovih porodica sa druge, u ukupnom broju nasilnika koji su vršili psihičko nasilje nad njima. U 11.4% slučajeva to je bio otac ispitanice, u 11.1% svekrva, 8.5% – majka, 7.5% – svekar, 3.9% – brat ili sestra i u 3.1% sin ispitanice. Drugi članovi porodice javljaju se kao nasilnici u 1% slučajeva i manje.

Tabela 5. Odnos nasilnika i žrtve

Ko je bio nasilnik	Broj	Procenat
Muž ili partner	108	28 %
Bivši muž ili partner	82	21.2 %
Otac	44	11.4 %
Svekrva	43	11.1 %
Majka	33	8.5 %
Svekar	29	7.5 %
Brat ili sestra	15	3.9 %
Sin	12	3.1 %
Baba ili deda	4	1 %
Snaha	4	1 %
Zet	3	0.8 %
Ćerka	2	0.5 %
Rođak ili rođaka	2	0.5 %
Očuh	2	0.5 %
Dever	1	0.3 %
Tetka	1	0.3 %
Ujak	1	0.3 %
Ukupno	386	100 %

Oblici psihičkog nasilja

Zabeleženo je više različitih oblika psihičkog nasilja koji se ogledaju u nizu kontrolnih taktika kojima nasilnik ostvaruje i potvrđuje kontrolu nad ženom (Nikolić-Ristanović, 2000). Odgovori 257 ispitanica koje su pretrpele psihičko nasilje podeljeni su u sedam kategorija.

² U celom prikazu rezultata u vezi s različitim oblicima nasilja trebalo bi uzeti u obzir činjenicu da je bivši partner počinio nasilje dok su ispitanica i on još uvek bili zajedno. Bilo je svega nekoliko slučajeva kada je bivši partner posle razvoda ili rastanka bio nasilan prema ispitanici (osim u slučaju proganjanja gde je situacija obrnuta). Zbog toga, jedino što možemo dobiti analiziranjem ovih frekvencija jeste broj onih žena, koje su se nakon nasilja u nekom trenutku razvele ili razdvojile od nasilnika.

Tabela 6. *Oblici psihičkog nasilja*

Oblik psihičkog nasilja	Broj	Procenat
Ponižavanje i omalovažavanje	193	44.4 %
Izolacija	47	10.8 %
Psihičko i emocionalno nasilje	95	21.8 %
Ekonomsko nasilje	31	7.1 %
Pretnje, ucene i zastrašivanja	37	8.5 %
Korišćenje muških privilegija	10	2.3 %
Maltretiranje u vezi sa zavisnošću	22	5.1 %
Ukupno	435	100 %

Kao što se može videti, broj oblika psihičkog nasilja prevazilazi broj ispitanica koje su doživele taj vid nasilja. Razlog tome je što se ti oblici često javljaju kombinovano. Ponižavanje i omalovažavanje se u odnosu na druge oblike psihičkog nasilja javlja znatno češće (44.4% slučajeva), zatim slede psihičko i emocionalno nasilje (21.8%) i izolacija (10.8%). Pretnje, ucene i zastrašivanja pojavila su se u 8.5%, ekonomsko nasilje u 7.1%, a korišćenje muških privilegija u 2.3% slučajeva. Psihičko maltretiranje koje je povezano s nekim oblikom zavisnosti zabeleženo je u 5.1% slučajeva. Vrlo je moguće da je pravi procenat ovakve vrste maltretiranja veći, zato što mnoge ispitanice nisu u svojim odgovorima razjasnile da li je nasilnik zavisnik ili ne i u slučaju da jeste, da li je psihičko nasilje bilo povezano s tom činjenicom.

Ponižavanje i omalovažavanje

U ovu kategoriju spadaju: vređanje, nazivanje pogrdnim imenima, omalovažavanje, ponižavanje, sramoćenje, nipodaštavanje, nazivanje mentalno obolelom osobom, kao i specifične vrste vređanja na nacionalnoj i rodnoj osnovi (uvrede tipa *kurva* i sl. koje se mogu definisati i kao verbalno seksualno zlostavljanje). Biće naveden jedan primer: *Moj muž često zna da mi kaže da sam nesposobna seljanka, da sam glupa, da me ne bi ni motkom dotakao. Njegova majka je bila još gora, za nju sam bila smrdljiva seljančura. Kad uđem u prostoriju znala je da zapuši nos.* Cilj ovakvih napada je napad na ličnost i pokušaj izazivanja osećaja manje vrednosti kod žrtve.

Izolacija

U okviru ove kategorije nalaze se oblici ponašanja kao što su: ograničavanje kretanja, ograničavanje kontakata s drugim ljudima (često članovima porodice ili prijateljima) i kontrolisanje u raznim vidovima. Jedna ispitanica je izjavila: *Sam Bog me je spasao te torture. Bivši muž me kontrolisao u potpunosti. Jednom prilikom me držao zatočenu četiri dana bez hrane i vode. Pomisao na decu i unuke me je spasla.* Izolacijom žrtva polako gubi sisteme podrške i snagu da pruži otpor.

Psihičko i emocionalno nasilje

Ovoj podgrupi pripadaju: svađanje, vikanje, prebacivanje, izlivi ljubomore, ignorisanje (uskraćivanje ljubavi) ili odbijanje razgovora (pasivna agresija), neverstvo, laganje, itd. Citat izjave jedne od ispitanica: *Moj bivši je bio patološki ljubomoran. Živeli smo zajedno, a osećala sam se kao u kavezu. Stalno mi je proveravao mobilni, a kad bi me neki muškarac pogledao, nazvao bi me prljavom droljom.* U ovom primeru je sa emocionalnim nasiljem povezan i jedan vid kontrole, kao i ponižavanje. Specifičan vid psihičkog nasilja nad njima, ispitanice vide i u korišćenju dece kako bi one bile kažnjene. Neki partneri ispitanica brane njihovoj zajedničkoj deci da pričaju sa njima, neki ih koriste kako bi pratili i špijunirali majke, a i fizičko kažnjavanje dece može biti vid psihičkog nasilja nad njihovom majkom.

Ekonomsko nasilje

Zabranjivanje rada i ograničavanje ili uskraćivanje raspolaganja novcem glavni su oblici psihičkog nasilja u okviru ove kategorije. Jedna ispitanica je dala odgovor: *Suprug mi je branio da radim, branio da raspoložem novcem, uskraćivao pravo odluke o najbavnijim stvarima...* Žrtva obično dobija samo „džeparac“ za koji mora da moli i često se taj iznos s vremenom smanjuje. Sprečavanjem da se zaposli, nasilnik drži ženu u podređenom i zavisnom položaju.

Pretnje, ucene i zastrašivanja

U ovu podgrupu spadaju: pretnje izbacivanjem iz kuće ili oduzimanjem deteta, zastrašivanje i različite vrste ucena, kao što je npr. ucena samoubistvom (ali ne i pretnje fizičkim nasiljem). Jedna ispitanica rekla je sledeće: *Muš je pretio da će se ubiti, ali da će prethodno napisati da sam ja za to kriva.* Zanimljivo je pomenuti da je 64.9% nasilnika koji su pretili, ucenjivali i zastrašivali ispitanice na psihološkom planu, pretilo ispitanicama i fizičkim nasiljem.

Korišćenje muških privilegija

Ova kategorija sadrži različite oblike prisila i zabrana kao što su: zabrana ishrane ili spavanja (indukovana iznurenost), određivanje oblačenja, uništavanje dragih predmeta i prisiljavanje na fizički rad. Jedna ispitanica je izjavila: *Muš mi je narušavao mir, nije me puštao da spavam, terao me da ustajem kad i on.* Nasilnici u ovakvim slučajevima očekuju da se žena uklopi u njihovo rigidno patrijarhalno viđenje rodnih uloga.

Maltretiranje u vezi sa zavisnošću

Poslednju podgrupu čine ponašanja koja ne spadaju u taktike kontrole, već se javljaju uporedo s njima, a često i izazivaju druge oblike nasilja. To su ustvari različiti oblici psihičkog nasilja, počinjeni pod dejstvom alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci, ali i ponašanja koja su posledica zavisnosti kao što je npr. kockanje. Odgovor jedne ispitanice dobro će ilustrovati ovaj vid psihičkog nasilja:

Moj sin voli da popije, pa malo pretera, a i kocka se. Kada je pijan traži novac, a ja nemam da mu dam, pa mi govori da sam glupača, beskorisna, parazit...

Pomenute taktike kontrole javljaju se u disfunkcionalnim partnerskim odnosima, ali različite navedene oblike psihičkog nasilja koriste i drugi članovi porodica ispitanica.

Psihičko nasilje nad drugim članovima porodice i u drugim porodicama

Kada su upitane da li se njima, nekom drugom članu njihove porodice ili nekome koga poznaju dogodilo nešto drugo, o čemu nisu pitane, a što smatraju oblikom nasilja u porodici, ispitanice su uglavnom opisivale psihičko nasilje nad drugim članovima porodice i pojavu iste vrste nasilja u drugim porodicama. Analizom odgovora uočene su sve pomenute kontrolne taktike, kao i maltretiranje u vezi sa zavisnošću. Biće navedeno nekoliko primera:

Moja sestra je morala čitavu platu da daje mužu, a on za to vreme nije radio nigde, a kad se razvela od njega, opet su se pomirili i opet je to radio.

Svekar je često pred svima omalovažavao svekrvu, ponižavao je, često kući dolazio pijan i bio užasan.

Smatram da je moja sestra od tetke izložena psihičkom nasilju, zato što je u braku iz kog ne sme da izađe, jer joj muž preti samoubistvom.

Poznajem komšijsku porodicu u kojoj muž zna da baca stvari po kući, da ne da ženi da spava iako rano ustaje, jer radi. Viče, naziva je svakakvim imenima, vređa je da nije nikakva majka, da je čak i njegova majka bolja, koja ga je napustila kao psa kada je bio mali.

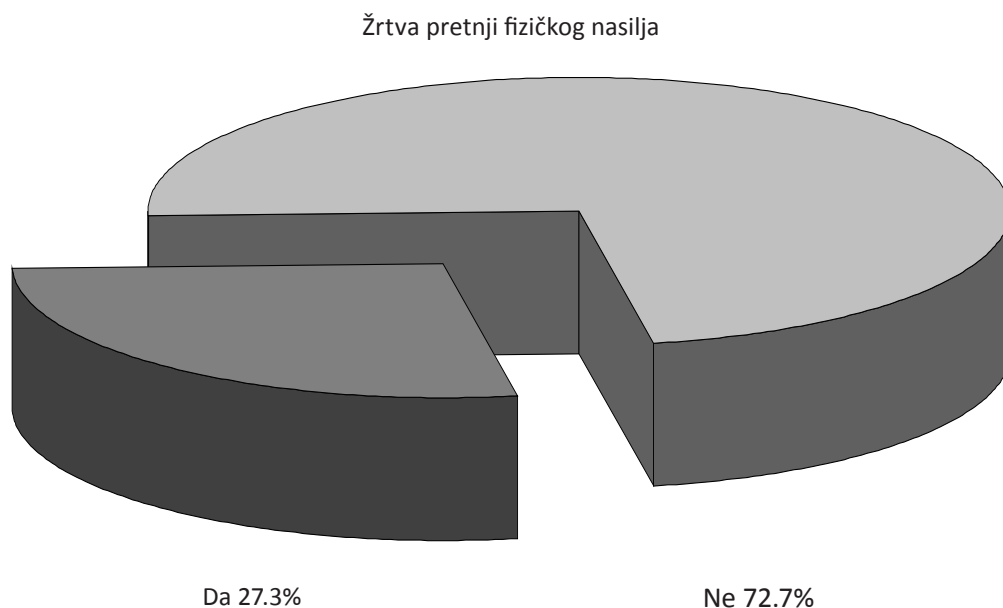
Deo ispitanica nasilje u porodici vidi i u pojavama koje ne podrazumevaju eksplicitno nasilje, ali su definitivno pokazatelji problema u funkcionisanju porodice. To su npr. narušavanje privatnosti, vojničko dresiranje, nepoštovanje kućnog reda, prevelika roditeljska očekivanja, prisiljavanje na izbor zanimanja, zanemarivanje ostarelih članova porodice, nametanje stavova i kontrola životnog stila, odbijanje da se preuzme deo brige o domaćinstvu, itd.

Ovaj odeljak zaključićemo ocenom da psihičko nasilje može uzrokovati veliku psihološku patnju kod žrtve, a u prilog tome citiraćemo izjavu jedne od ispitanica: *Mislim da je psihičko nasilje teži vid nasilja od fizičkog nasilja*. Kao što je ranije pomenuto, rezultati su pokazali da se ovaj oblik nasilja često javlja u kombinaciji s pretnjama fizičkim nasiljem i samim fizičkim nasiljem.

Pretnje fizičkim nasiljem

Pretnje različitim oblicima fizičkog nasilja doživela je 141 ispitanica, to jest nešto manje od trećine celokupnog uzorka ispitanih žena.

Grafikon 4. Pretnje fizičkim nasiljem upućene ispitanicama u porodici

Pronađena je povezanost između okruga Vojvodine u kojem ispitanice žive i prevalence ovog oblika nasilja. Rezultati ukazuju na to da su ispitanice iz Kikinde i okoline u najvećoj meri izložene pretnjama fizičkim nasiljem (46%), dok je u Pančevu i okolini ovaj oblik nasilja prilično redak (7.1%). Situacija u ostalim okruzima je sledeća: zabeleženo je 45.1% žrtava pretnji fizičkim nasiljem u Zrenjaninu i okolini, 29.5% u Novom Sadu i okolini, 25.8% u Somboru i okolini, 24.3% u Subotici i okolini i 11.7% u Sremskoj Mitrovici i okolini.

Nisu pronađene statistički značajne razlike u rasprostranjenosti ovog tipa nasilja u gradskim i seoskim sredinama. U selima u kojima smo sproveli istraživanje 26.9% ispitanica reklo je anketarkama da su bile žrtve ovih pretnji, dok je u gradovima taj procenat iznosio 27.5%.

Tabela 7. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i mesta boravka

Okrug	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem			
	Da		Ne	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	36	29.5 %	86	70.5 %
Subotica i okolina	17	24.3 %	53	75.7 %
Zrenjanin i okolina	37	45.1 %	45	54.9 %
Pančevo i okolina	5	7.1 %	65	92.9 %
Sombor i okolina	16	25.8 %	46	74.2 %
Sremska Mitrovica i okolina	7	11.7 %	53	88.3 %
Kikinda i okolina	23	46 %	27	54 %

Pirsonov Hi kvadrat = 44.315, df = 6, p = 0.000

Najčešći nasilnici, kada je ovaj tip nasilja u pitanju, jesu muševi ili partneri (30.9%), odnosno bivši muševi ili partneri (30.3%). Intimni partneri su dakle pretili ispitanicama u 61.2% slučajeva. Ipak, nije zanemarljiv ni procenat nasilnika drugih članova porodice: u 11.2% slučajeva otac je pretio ispitanici, u 6.7% svekar, u 6.2% majka, a u 5.6% slučaje-

va ispitaničina svekrva. Ostali članovi porodica ispitanica se pojavljuju kao nasilnici ove vrste u manje od 3% slučajeva.

Tabela 8. Odnos nasilnika i žrtve

Ko je pretio	Broj	Procenat
Muž ili partner	55	30.9 %
Bivši muž ili partner	54	30.3 %
Otac	20	11.2 %
Svekar	12	6.7 %
Majka	11	6.2 %
Svekrva	10	5.6 %
Sin	5	2.8 %
Brat ili sestra	4	2.2 %
Snaha	3	1.7 %
Zet	2	1.2 %
Rođak ili rođaka	2	1.2 %
Ukupno	178	100 %

Oblici pretnji fizičkim nasiljem

Nasilnici najčešće prete ubistvom (34% slučajeva), prebijanjem (29.8% slučajeva) udaranjem (7.1% slučajeva) i sakaćenjem, odnosno lomljenjem udova (3.6% slučajeva). Ostale metode fizičkog zlostavljanja od kojih su neke vrlo surove, javljaju se u pretnjama znatno ređe (u manje od 3% slučajeva). Važno je reći da su neke ispitanice bile toliko uzbuđene, kada su s našim anketarkama razgovarale o ovoj temi, da nisu mogle da pre-pričaju šta se tačno desilo ili nisu uopšte mogle da pričaju o detaljima.

Tabela 9. Oblici pretnji fizičkim nasiljem

Vrsta pretnje	Broj	Procenat
Pretnja ubistvom	48	34 %
Pretnja prebijanjem	42	29.8 %
Pretnja udaranjem	10	7.1 %
Pretnja sakaćenjem, lomljenjem udova	5	3.6 %
Pretnja nasrtanjem, guranjem ili stiskanjem	4	2.9 %
Pretnja šamarima ili zavrtnanjem ruke	3	2.1 %
Pretnja izbijanjem zuba	2	1.4 %
Pretnja čupanjem kose	2	1.4 %
Pretnja spaljivanjem	2	1.4 %
Pretnja kopanjem očiju	1	0.7 %
Pretnja unakažavanjem	1	0.7 %
Nedefinisana pretnja ili ne može o tome da priča	21	14.9 %
Ukupno	141	100 %

Činjenica da su bivši ili sadašnji muževi odnosno partneri ispitanica u najvećoj meri pretili našim ispitanicama (ukupno gledano u 61.2% slučajeva), uzimajući u obzir i repertoar pretnji navedenih u tabeli br. 7, pokazuje da ovi nasilnici smatraju da raspolažu pravom na život žene. Kao ilustracija mogu poslužiti sledeći primeri:

Muž mi je pretio da će me ubiti, a ponekad da će me prebiti da ne mogu da hodam, kako ne bih bila više ni za koga dobra.

Prvo je pretio da će me udariti, a ako ga ostavim ubiti. Pretio je da će me odvesti do kanala i baciti sa mosta da se udavim, jer je znao da ne znam da plivam.

Kada sam bila trudna rekao je da će me udariti u stomak.

Kaže da će me ubiti, zaklati, otkinuti mi glavu, da će me živu zakopati, da će mi izvaditi oči...

Pretnje oružjem

Među posebne vrste pretnji spadaju pretnje različitim vrstama oružja ili predmeta, koji se mogu upotrebiti kao oružje i naneti povredu žrtvi. Nožem je prećeno u 37.2% ovih slučajeva, a vatrenim oružjem (pištoljem ili puškom) u 34.9%. Druga oružja i predmeti koji se mogu upotrebiti kao oružje u pretnjama se javljaju znatno ređe.

Tabela 10. Pretnje oružjem

Vrsta oružja	Broj	Procenat
Pretnja nožem	16	37.2 %
Pretnja vatrenim oružjem	15	34.9 %
Pretnja tvrdim kućnim predmetima	3	7 %
Pretnja bombom	3	7 %
Pretnja oštrim poljoprivrednim oruđem	2	4.7 %
Pretnja slomljenom flašom	1	2.3 %
Pretnja kolcem	1	2.3 %
Pretnja žaračem	1	2.3 %
Pretnja bejzbol palicom	1	2.3 %
Ukupno	43	100 %

Ovakvu vrstu pretnji je ispitanicama uputilo 43 nasilnika to jest 30.5% od ukupnog broja nasilnika, koji su pretili ženama fizičkim nasiljem. U 38 slučajeva (88.4%) bivši ili sadašnji intimni partner je pretio oružjem ispitanicama. U tri slučaja nasilnik je bio svekar, u po jednom slučaju sin i brat ispitanice.

Broj incidenata i poslednji slučaj pretnje fizičkim nasiljem

Kao što se može videti u 51.8% slučajeva, pretnje fizičkim nasiljem ispitanice su doživele više od deset puta. U 16.3% slučajeva ispitanice su pretnju doživele 2-3 puta, a u 24.1% slučajeva 4-10 puta. Znatno ređe se dešavalo da takva pretnja bude izolovan incident (7.8% slučajeva).

Tabela 11. Broj incidenata

Koliko puta je bila izložena pretnjama	Broj	Procenat
Jedanput	11	7.8 %
2-3 puta	23	16.3 %
4-10 puta	34	24.1 %
Više od deset puta	73	51.8 %
Ukupno	141	100 %

Poslednji slučaj pretnje fizičkim nasiljem, upućene našim ispitanicama, dogodio se u 34% slučajeva u poslednjih godinu dana, u 30.5% pre godinu do pet godina, u 13.5% pre šest do deset godina, a u 22% pre više od deset godina.

Tabela 12. Poslednji slučaj

Kada se poslednja pretnja desila	Broj	Procenat
U poslednjih godinu dana	48	34 %
Pre godinu do pet godina	43	30.5 %
Pre šest do deset godina	19	13.5 %
Pre više od deset godina	31	22 %
Ukupno	141	100 %

Pretnje fizičkim nasiljem upućene drugim članovima porodice i u drugim porodicama

Posredno je otkriveno koliko ovaj oblik nasilja trpe i drugi članovi porodice ispitanice. Rezultati su nam pokazali da 19% ispitanica ima člana porodice koji je takođe bio, u nekom trenutku, izložen pretnjama fizičkim nasiljem. Ipak, taj procenat bi u realnosti mogao biti veći, jer 12.8% ispitanica nije sigurno da li je neki član njene porodice doživeo pretnje fizičkim nasiljem od strane drugog člana porodice.

Tabela 13. Pretnje upućene drugim članovima porodice

Da li je neki drugi član porodice bio izložen pretnjama	Broj	Procenat
Da	98	19 %
Ne	352	68.2 %
Nisam sigurna	66	12.8 %
Ukupno	516	100 %

U najvećem broju pomenutih slučajeva, nasilnik je bio muž ili partner, a pretio je svojoj ženi odnosno partnerki (64.3%). U 8.2% slučajeva otac je pretio sinu, u 6.1% pretio je ćerki, a u 3.1% slučajeva žena je pretila svom sadašnjem ili bivšem intimnom partneru.

Tabela 14. Ko je bio nasilnik u tim slučajevima

Ko je kome pretio	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner pretio ženi	63	64.3 %
Žena pretila sadašnjem/bivšem mužu ili partneru	3	3.1 %
Otac pretio ćerki	6	6.1 %
Otac pretio sinu	8	8.2 %
Sin pretio majci/ocu	2	2 %
Ćerka pretila majci/ocu	1	1 %
Brat pretio sestri	2	2 %
Neki drugi odnos	13	13.3 %
Ukupno	98	100 %

Utvrđeno je i da 29.5% ispitanica poznaje neke druge porodice u kojima članovi tih porodica prete jedni drugima. I ovaj procenat bi mogao u realnosti biti veći, jer 38% ispitanica nije sigurno da li se tako nešto dešava u porodicama koje poznaju.

Tabela 15. Pretnje upućene članovima porodice u drugim porodicama

Da li znate neku drugu porodicu u kojoj je jedan član porodice pretio drugom	Broj	Procenat
Da	152	29.5 %
Ne	168	32.6 %
Nisam sigurna	196	38 %
Ukupno	516	100 %

Slično kao i kada je neka od ispitanica bila žrtva pretnje, ženama su pretnje najčešće bile upućivane od strane intimnog partnera (77.6% slučajeva). U šest slučajeva sin je pretio nekom od roditelja, u dva slučaja otac je pretio ćerki, u isto toliko slučajeva je otac pretio sinu, a i ćerka pretila nekom od roditelja.

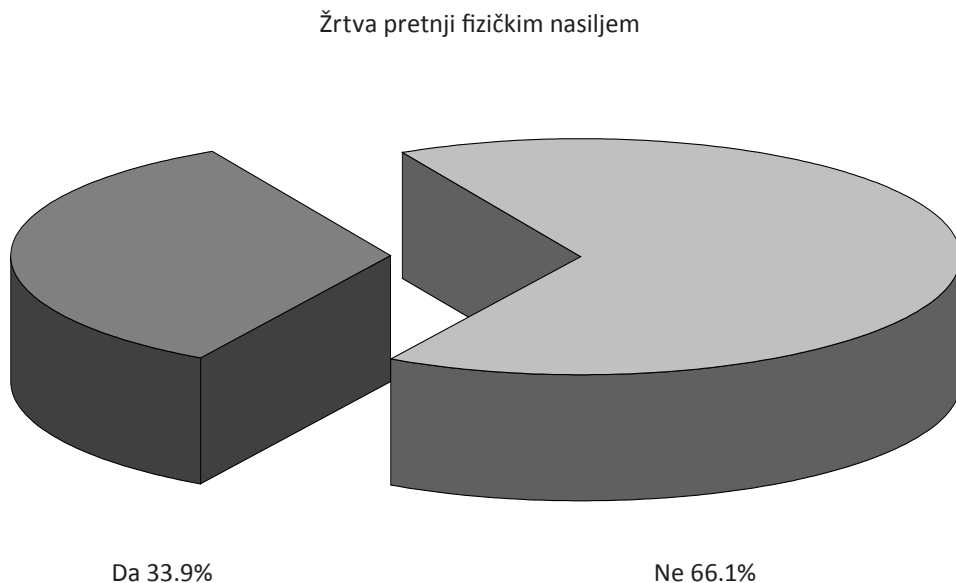
Tabela 16. Ko je bio nasilnik u tim slučajevima

Ko je kome pretio	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner pretio ženi	118	77.6 %
Žena pretila sadašnjem/bivšem mužu ili partneru	1	0.7 %
Otac pretio ćerki	2	1.3 %
Otac pretio sinu	2	1.3 %
Sin pretio majci/ocu	6	3.9 %
Ćerka pretila majci/ocu	2	1.3 %
Brat pretio sestri	1	0.7 %
Sestra pretila sestri	1	0.7 %
Nedefinisano	19	12.5 %
Ukupno	152	100 %

Fizičko nasilje

Fizičko nasilje pretrpelo je 175 ispitanica, što je oko trećine. Posle psihičkog nasilja ovo je najčešći oblik nasilja u porodici zabeležen u Vojvodini. Takođe, bitan podatak je i taj da je u 86.5% slučajeva, kada je bilo pretnji fizičkim nasiljem upućenih ispitanici, došlo i do fizičkog nasilja nad ispitanicom u nekom trenutku posle toga. Fizičko nasilje je posebno težak oblik nasilja u porodici koji često izaziva akutne posledice u vidu fizičkih povreda (Guth i Pachter, 2000), ali i hronične posledice u vidu psihosomatskih bolesti, traumatskih iskustava, nižeg kvaliteta zdravlja i života (Campbell i dr., 2002).

Grafikon 5. Fizičko nasilje nad ispitanicama u porodici

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je i prevalenca fizičkog nasilja drugačija u različitim delovima Vojvodine. Tako je, na primer, u Zrenjaninu i okolini više od pola (54.9%) ispitanih žena pretrpelo ovaj oblik nasilja, dok je u Sremskoj Mitrovici i okolini taj procenat najniži (20%). U Kikindi i okolini 44% ispitanica je izjavilo da su bile žrtve fizičkog nasilja, u Novom Sadu i okolini 37.7%, u Somboru i okolini 29%, a 22.9% u Subotici i Pančevu (i selima u okolini ova dva grada).

Nije pronađena nikakva povezanost između činjenice da li ispitanica živi u gradu ili u selu i pojave fizičkog nasilja u porodici. Još jednom se potvrdilo da su žene iz oba tipa naselja podjednako ugrožene u ovom pogledu – ispitanice iz grada u 33.8%, a ispitanice iz sela u 34.1% slučajeva.

Tabela 17. Odnos fizičkog nasilja i mesta boravka

Okrug	Žrtva fizičkog nasilja			
	Da		Ne	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	46	37.7 %	76	62.3 %
Subotica i okolina	16	22.9 %	54	77.1 %
Zrenjanin i okolina	45	54.9 %	37	45.1 %
Pančevo i okolina	16	22.9 %	54	77.1 %

Sombor i okolina	18	29 %	44	71 %
Sremska Mitrovica i okolina	12	20 %	48	80 %
Kikinda i okolina	22	44 %	28	56 %

Pirsonov Hi kvadrat = 32.610, df = 6, p = 0.000

I kod ove vrste nasilja najčešći nasilnici su muževi ili partneri (31.8%) odnosno bivši muževi ili partneri (32.2%). Ukupno gledano, intimni partneri su fizički napali ispitanice u 64% slučajeva. U 11% slučajeva nasilnik je bio otac, u 9.2% majka, a u 4.6% svekrva ispitanice. Drugi članovi porodica ispitanica se pojavljuju kao nasilnici ove vrste u manje od 3% slučajeva.

Tabela 18. Odnos nasilnika i žrtve

Ko je bio nasilnik	Broj	Procenat
Bivši muž ili partner	70	32.2 %
Muž ili partner	69	31.8 %
Otac	24	11 %
Majka	20	9.2 %
Svekrva	10	4.6 %
Brat ili sestra	6	2.8 %
Svekar	5	2.3 %
Očuh	3	1.4 %
Sin	3	1.4 %
Tetka	2	0.9 %
Rođak ili rođaka	2	0.9 %
Ćerka	1	0.5 %
Zet	1	0.5 %
Snaha	1	0.5 %
Ukupno	217	100 %

Oblici fizičkog nasilja

Neki oblici fizičkog nasilja javljaju se češće nego drugi, ali je u većini slučajeva ispitanica trpela više oblika fizičkog nasilja, u različitim vremenskim periodima, a ponekad i sukcesivno u toku istog dana. Šamaranje se dogodilo u 25% slučajeva fizičkog nasilja, batnanje u 16.7%, udaranje u 15%, guranje u 7.8%, čupanje u 7.5% i savijanje ili stezanje ruke u 5.1% slučajeva. Ostali oblici fizičkog nasilja pojavljivali su se u manje od 5% slučajeva prijavljenog nasilja. Kao što je to bio slučaj i s pretnjama fizičkim nasiljem, i kod ovog pitanja neke ispitanice nisu mogle da govore o detaljima incidenta koji su preživele.

Tabela 19. Frekvencija javljanja pojedinih oblika fizičkog nasilja

Vrsta napada	Broj	Procenat
Šamaranje	75	25.5 %
Batiranje	49	16.7 %
Udaranje	44	15 %
Guranje	23	7.8 %
Čupanje	22	7.5 %
Savijanje ili stezanje ruke	15	5.1 %
Davljenje	13	4.4 %
Pesničenje	13	4.4 %
Lomljenje delova tela	7	2.4 %
Grebanje	5	1.7 %
Hvatanje za vrat	5	1.7 %
Pravljenje opekotina	3	1 %
Udaranje u stomak u drugom stanju	3	1 %
Prisiljavanje na samopovređivanje	1	0.3 %
Nedefinisano nasilje ili ne može o tome da priča	16	5.5 %
Ukupno	294	100 %

Radi bolje ilustracije biće navedeno i nekoliko primera, odabranih među odgovorima ispitanica:

Besomučno me je tukao, mislim da je trajalo čitavu večnost. Da nisu komšije zvale policiju, mislim da bi me ubio.

Događa se to s vremena na vreme. Zna on ponekad da plane i udari. Nekad je to šamar, nekad pesnica... Teško mu je, mnogo radi, pa je nervozan, a ja sam mu najbliža, pa se na meni istrese. Dovoljno je da kažem ili uradim nešto što mu nije po volji.

Doživela sam fizičko nasilje. Bivši muž me je vezao sajlom za stub u dvorištu. Bila sam samo u gaćicama, a napolju zima. Tukao me je oklagijom i zadobila sam teške telesne povrede.

Tukao me je za doručak, ručak i večeru, a nekad i češće. Ponekad pomislim da sam mu služila kao vreća za boks.

Podsetila sam ga da kupi jedno mleko. Opsovao me, ja sam mu vratila i onda me je ošamario, a ja sam mu zapretila da ću ga na spavanju ubiti.

Ovi primeri pokazuju kakva svirepost i brutalnost može vladati u porodičnim odnosima. Poslednji primer ukazuje na još nešto, a to je da ponekad žene žrtve nasilja uzvrate udarac. Takvi slučajevi se, neretko, završavaju ubistvom nasilnika od strane maltretirane žene (Richie, 1996; Nikolić-Ristanović, 2000).

Trebalo bi naglasiti da je uz sve navedeno, jedan broj ispitanica pretrpeo i napad oružjem. Kao oružje nasilnici su koristili tvrde kućne predmete u 34.4% slučajeva, nož u 25% i oštro poljoprivredno oruđe u 18.8% slučajeva. U tabeli br. 7 može se videti koje su još predmete nasilnici koristili pri napadu na ispitanice.

Tabela 20. Napad oružjem

Vrsta oružja	Broj	Procenat
Napad tvrdim kućnim predmetima	11	34.4 %
Napad nožem	8	25 %
Napad oštrim poljoprivrednim oruđem	6	18.8 %
Napad kaišem	3	9.4 %
Napad vatrenim oružjem	2	6.3 %
Napad bokserom	1	3.1 %
Napad bejzbol palicom	1	3.1 %
Ukupno	32	100 %

Napad oružjem izvelo je 32 nasilnika to jest 18.3% od ukupnog broja nasilnika koji su fizički napadali ispitanice. Ponovo su bivši ili sadašnji intimni partneri ispitanica najčešće na ovaj način napadali ispitanice (u 75.1% slučajeva). U tri slučaja nasilnik je bio svekar, u po dva slučaja otac i sin, a u jednom slučaju brat ispitanice.

Broj incidenata i poslednji slučaj fizičkog nasilja

U 42.3% slučajeva fizičko nasilje se ponovilo više od deset puta, a samo u 14.3% slučajeva to je bio izolovan incident. U 26.9% slučajeva ispitanice su ovaj vid nasilja doživjele 2-3 puta, a u 16.6% slučajeva 4-10 puta. Prema tome, reč je najčešće o ponovljenoj viktimizaciji.

Tabela 21. Broj incidenata

Koliko puta je bila izložena napadima	Broj	Procenat
Jedanput	25	14.3 %
2-3 puta	47	26.9 %
4-10 puta	29	16.6 %
Više od deset puta	74	42.3 %
Ukupno	175	100 %

Poslednji slučaj fizičkog nasilja nad ispitanicama dogodio se u 29.7% slučajeva u poslednjih godinu dana, u 27.4% pre godinu do pet godina, u 14.9% pre šest do deset godina, a u 28% pre više od deset godina.

Tabela 22. Poslednji slučaj

Kada se poslednji napad desio	Broj	Procenat
U poslednjih godinu dana	52	29.7 %
Pre godinu do pet godina	48	27.4 %
Pre šest do deset godina	26	14.9 %
Pre više od deset godina	49	28 %
Ukupno	175	100 %

Fizičko nasilje nad drugim članovima porodice i u drugim porodicama

Kao i za pretnje fizičkim nasiljem, i za samo fizičko nasilje pokušali smo da posredno saznamo koliko taj oblik nasilja trpe i drugi članovi porodice ispitanice. Analiza je pokazala da 20.9% ispitanica ima člana porodice koji je takođe pretrpeo fizičko nasilje od strane drugog člana porodice, a 7.8% ispitanica nije sigurno da li se to desilo nekom drugom članu njihove porodice.

Tabela 23. Napad na druge članove porodice

Da li je neki drugi član porodice bio izložen napadima	Broj	Procenat
Da	108	20.9 %
Ne	368	71.3 %
Nisam sigurna	40	7.8 %
Ukupno	516	100 %

Najčešći nasilnici bili su bivši ili sadašnji intimni partneri prema svojim partnerkama (70.4% slučajeva), a zatim slede očevi koji su bili nasilni prema sinovima (10.2%) i ćerkama (6.5%). Sinovi su napali roditelje u 1.9% slučajeva, a u isto toliko slučajeva partnerke su fizički napale svoje intimne partnere.

Tabela 24. Ko je bio nasilnik u tim slučajevima

Ko je koga napao	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner napao ženu	76	70.4 %
Žena napala sadašnjeg/bivšeg muža ili partnera	2	1.9 %
Otac napao ćerku	7	6.5 %
Otac napao sina	11	10.2 %
Sin napao majku/oca	2	1.9 %
Majka napala ćerku	1	0.9 %
Ćerka napala majku/oca	1	0.9 %
Sestra napala sestru	1	0.9 %
Neki drugi odnos	7	6.5 %
Ukupno	108	100 %

Kada su upitane da li znaju za slučajeve fizičkog nasilja u drugim porodicama koje poznaju, 35.7% ispitanica je odgovorilo potvrdno. Ipak, pravi procenat osoba koje trpe nasilje u porodici, a koje ispitanice poznaju, mogao bi biti veći, jer 32.9% ispitanica nije sigurno da li se tako nešto dešava u porodicama koje poznaju.

Tabela 25. Napadi na članove porodice u drugim porodicama

Da li znate neku drugu porodicu u kojoj je jedan član porodice napao drugog	Broj	Procenat
Da	184	35.7 %
Ne	162	31.4 %
Nisam sigurna	170	32.9 %
Ukupno	516	100 %

I ova analiza pokazala je da je najčešći oblik fizičkog nasilja u porodici onaj koji se sreće u partnerskim odnosima i to kada je muškarac počinitelj, a žena žrtva (77.2%). Zabeležena su i dva slučaja kada je partnerka napala intimnog partnera. Trebalo bi pomenuti i da je u 6% slučajeva sin napao nekog od roditelja i da je u ukupno 5.4% slučajeva otac bio nasilan prema svojoj deci.

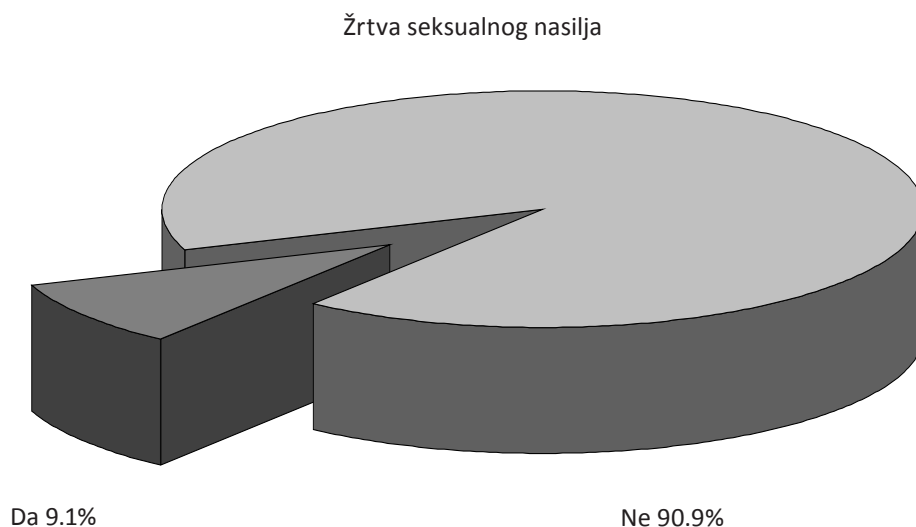
Tabela 26. Ko je bio nasilnik u tim slučajevima

Ko je koga napao	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner napao ženu	142	77.2 %
Žena napala sadašnjeg/bivšeg muža ili partnera	2	1.1 %
Otac napao ćerku	7	3.8 %
Otac napao sina	3	1.6 %
Sin napao majku/oca	11	6 %
Majka napala ćerku	2	1.1 %
Ćerka napala majku/oca	2	1.1 %
Nedefinisano	12	6.5 %
Neki drugi odnos	3	1.6 %
Ukupno	184	100 %

Seksualno nasilje

Manje od desetine ispitanica (9.1%) prijavilo je anketarkama da su doživele seksualno nasilje od strane člana porodice. Međutim, taj procenat je u realnosti verovatno veći, zato što se o tom tipu nasilja retko govori, najčešće zbog stida i patrijarhalnog vaspitanja. Žrtve retko prijavljuju istraživačima da su doživele seksualno nasilje, a još ređe policiji (Jewkes i Abrahams, navedeno prema Mamula, 2005). To nije začuđujuće, jer je seksualno nasilje u partnerskim odnosima i danas u maloj meri prepoznato kao nasilje. Takođe, seksualno nasilje u porodici često može značiti i incestualne odnose koji se posebno sakrivaju. Ova vrsta viktimizacije često dovodi do samookrivljanja kod žrtve, a zbog traume sama prijava ovog nasilja često je doživljena kao reviktimizacija (Kelly, navedeno prema Mamula, 2005).

Grafikon 6. Seksualno nasilje nad ispitanicama u porodici

Otkriveno je da je u odnosu na druge delove Vojvodine u Zrenjaninu i okolini seksualno nasilje najprisutnije (19.5% ispitanica iz ovog okruga je izjavilo da su žrtve ove vrste nasilja). Međutim, još jedan faktor koji je mogao uticati na dobijenu razliku jeste i spremnost ispitanica da o tome govore. Moguće je da su ispitanice iz Zrenjanina i okoline spremnije da pričaju o seksualnom nasilju. U drugim gradovima situacija je sledeća: zabeleženo je 10% žrtava seksualnog nasilja u porodici u Kikindi i Pančevu (i okolnim selima), 8.6% u Subotici i okolini, 5.7% u Novom Sadu i okolini, 5% u Sremskoj Mitrovici i okolini i 4.8% u Somboru i okolini.

Iako je zabeležena veća rasprostranjenost seksualnog nasilja u seoskoj sredini (12.6%) u odnosu na gradsku (7.4%), nisu dobijene statistički značajne razlike između ove dve sredine u pogledu prisutnosti pomenutog oblika nasilja.

Tabela 27. Odnos seksualnog nasilja i mesta boravka

Okrug	Žrtva seksualnog nasilja			
	Da		Ne	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	7	5.7 %	115	94.3 %
Subotica i okolina	6	8.6 %	64	91.4 %
Zrenjanin i okolina	16	19.5 %	66	80.5 %
Pančevo i okolina	7	10 %	63	90 %
Sombor i okolina	3	4.8 %	59	95.2 %
Sremska Mitrovica i okolina	3	5 %	57	95 %
Kikinda i okolina	5	10 %	45	90 %

Pirsonov Hi kvadrat = 15.123, df = 6, p = 0.019

Najčešći nasilnici su ponovo sadašnji odnosno bivši partneri ispitanica (u 89.4% slučajeva). Zabeležen je samo jedan slučaj incesta (od strane rođaka), a registrovan je i jedan pokušaj od strane oca ispitanice da je seksualno napastvuje i jedno „podvođačko“ ponašanje majke, koja je prisiljavala jednu ispitanicu da se udvara određenim muškarcima. U po jednom slučaju napadači su bili svekar i zet ispitanice.

Oblici seksualnog nasilja

U najvećem broju slučajeva kao seksualno nasilje zabeleženi su seksualni odnosi ispitanica koji su bili protiv njihove volje (59.6%), u 12.8% slučajeva taj odnos je bio takav da im nije odgovarao ili da ih je povređivao, a do silovanja je došlo u 10.6% slučajeva. Zabeležena su i dva slučaja prisiljavanja na gledanje porno filmova, dva slučaja dodirivanja intimnih delova tela i jedan, već pomenuti, slučaj podvođenja. Tri ispitanice su izvestile naše anketarke da su bile žrtve ovog oblika nasilja, ali nisu bile u stanju da opširnije govore o tome i da kažu šta se tačno desilo.

Tabela 28. Frekvencija javljanja pojedinih oblika seksualnog nasilja

Vrsta seksualnog nasilja	Broj	Procenat
Seksualni odnos protiv njene volje	28	59.6 %
Seksualni odnos koji joj nije odgovarao ili ju je povređivao	6	12.8 %
Silovanje	5	10.6 %
Prisiljavanje na gledanje porno filmova	2	4.3 %
Dodirivanje intimnih delova tela	2	4.3 %
Prisiljavanje na udvaranje (podvođenje)	1	2.1 %
Ne može o tome da priča	3	6.4 %
Ukupno	47	100 %

Kako bi čitaocu bilo što jasnije o kakvoj vrsti nasilja je reč, biće navedeno nekoliko odgovora ispitanica:

Kada je dolazio kući pijan, muž je tražio da imamo seksualne odnose, tražio od mene da radim svašta, pretio i da će jezik da mi isčupa, optuživao me da sam jalova i hladna...

Pa, protiv volje mora, to nije bilo nasilje u moje vreme. Sad čujem da to jeste nasilje, malo sam zbunjena.

Ne znam da li to spada baš u seksualno nasilje, ali izgubila sam nevinost sa bivšim momkom, iako to nisam htela. Napila sam se i on je bio naduvan i pokušala sam da se odbranim, ali nisam imala snage i nisam uspela. Ne znam da li je to silovanje, ali znam da nisam želela seksualni odnos.

Svekar mi je rekao da ga uzbuđujem i udario me je po zadnjici, a onda se hvalio šta je uradio.

Muž me je prisiljavao da imamo odnose i kada sam bila preumorna i kada nisam imala snage za tako nešto, kao i kada je on smatrao da treba da ih imamo. Nije poštovao moje želje i raspoloženje.

Otac je pokušavao da me seksualno zlostavlja, pipkao me je, pokušavao da me uvuče u njegov krevet...

Kao što se može videti, neke ispitanice nisu ni sigurne da li je ono što su doživele u stvari seksualno nasilje.

Broj incidenata i poslednji slučaj seksualnog nasilja

Kao i kod drugih oblika nasilja u porodici i ovaj tip nasilja najčešće se ponavlja više puta, pogotovo u partnerskim odnosima. Čak 61.7% ovih ispitanica je doživelo seksualno nasilje više od deset puta. U 14.9% slučajeva ispitanice su ovaj vid nasilja doživele jedanput, u 10.6% slučajeva 2-3 puta, a u 12.8% slučajeva 4-10 puta. I druga istraživanja pokazala su da je ponovljeno seksualno nasilje od strane partnera ili bivšeg partnera dosta često (Myhill i Allen, navedeno prema Mamula, 2005).

Tabela 29. Broj incidenata

Koliko puta je bila izložena napadima	Broj	Procenat
Jedanput	7	14.9 %
2-3 puta	5	10.6 %
4-10 puta	6	12.8 %
Više od deset puta	29	61.7 %
Ukupno	47	100 %

Poslednji slučaj seksualnog nasilja koji su ispitanice prijavile anketarkama dogodio se u 42.6% slučajeva u poslednjih godinu dana, u 19.1% pre 1 do 5 godina, u 10.6% pre 6 do 10 godina, a u 27.7% pre više od 10 godina.

Tabela 30. Poslednji slučaj

Kada se poslednji napad desio	Broj	Procenat
U poslednjih godinu dana	20	42.6 %
Pre godinu do pet godina	9	19.1 %
Pre šest do deset godina	5	10.6 %
Pre više od deset godina	13	27.7 %
Ukupno	47	100 %

Seksualno nasilje nad drugim članovima porodice i u drugim porodicama

Posredno smo saznali i da li su drugi članovi porodice ispitanice bili seksualno zlostavljani. Tako je 2.7% ispitanica izvestilo da su i drugi članovi njihovih familija bili napastvovani na ovaj način od strane drugog člana porodice. Ponovo je jako značajan i podatak da 20.3% ispitanica nije sigurno da li se tako nešto desilo i drugim članovima njene porodice, koji nam govori da je pravi procenat onih koji su preživeli ovaj oblik nasilja verovatno veći.

Tabela 31. Napad na druge članove porodice

Da li je neki drugi član porodice bio izložen napadima	Broj	Procenat
Da	14	2.7 %
Ne	397	76.9 %
Nisam sigurna	105	20.3 %
Ukupno	516	100 %

U takvim slučajevima, seksualno nasilje se najčešće dešavalo u partnerskim odnosima (78.6% slučajeva). Zabeležen je i jedan slučaj incesta, kada je otac napao ćerku.

Tabela 32. Ko je bio nasilnik u tim slučajevima

Ko je koga napao	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner napao ženu	11	78.6 %
Otac napao ćerku	1	7.1 %
Nedefinisano	1	7.1 %
Neki drugi odnos	1	7.1 %
Ukupno	14	100 %

Trideset ispitanica to jest 5.8% reklo je našim anketarkama da poznaju druge porodice u kojima je došlo do seksualnog nasilja od strane jednog člana porodice prema drugom. Taj procenat je u realnosti verovatno veći, jer 54.3% ispitanica nije sigurno da li se tako nešto dogodilo u drugim porodicama koje poznaju.

Tabela 33. Napadi na članove porodice u drugim porodicama

Da li znate neku drugu porodicu u kojoj je jedan član porodice napao drugog	Broj	Procenat
Da	30	5.8 %
Ne	206	39.9 %
Nisam sigurna	280	54.3 %
Ukupno	516	100 %

Ponovo su partneri bili najčešći nasilnici (prema svojim partnerkama) u 73.3% slučajeva, a u tri slučaja zabeležen je i prisilni incestuozni odnos između oca i ćerke.

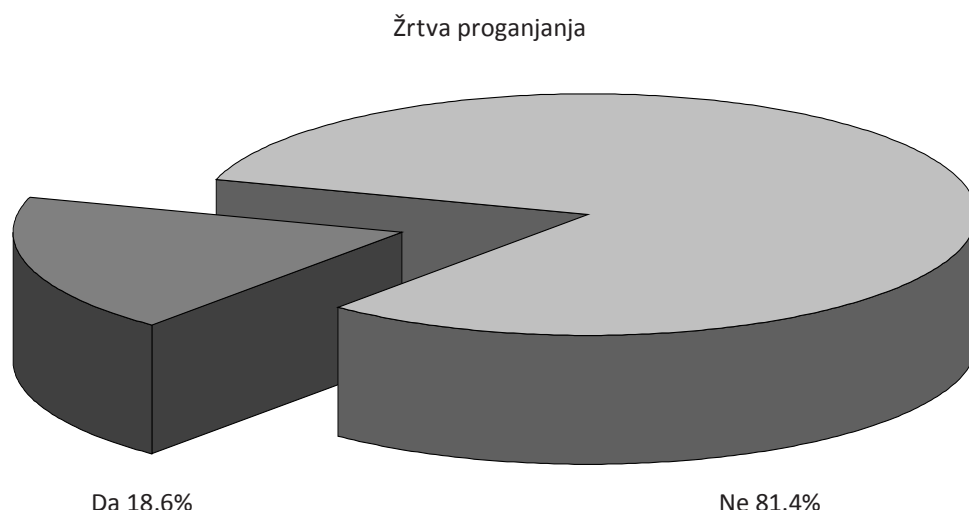
Tabela 34. Ko je bio nasilnik u tim slučajevima

Ko je koga napao	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner napao ženu	22	73.3 %
Otac napao ćerku	3	10 %
Nedefinisano	2	6.7 %
Neki drugi odnos	3	10 %
Ukupno	30	100 %

Proganjanje

Ovaj oblik nasilja je, u stvari, jako blizak psihičkom nasilju, ali poseduje neke specifične karakteristike zbog kojih se smatra posebnim oblikom nasilja, odnosno viktimizacije (Nikolić-Ristanović i Kovačević-Lepojević, 2007) pa je odlučeno da se izdvoji i zasebno razmatra. Proganjanje u porodici anketarkama je prijavilo 18.6% ispitanica.

Grafikon 7. Iskustvo ispitanica s proganjanjem u porodici

Utvrđeno je da nema statistički značajnih razlika između ispitanica iz različitih okruga u pogledu činjenice da li su bile žrtve proganjanja ili nisu (iako je prevalenca ove pojave u Zrenjaninu i okolini najveća – 26.8% slučajeva). Slede Kikinda sa okolinom (26%), Subotica sa okolinom (22.9%), Novi Sad sa okolinom (17.2%), Pančevo sa okolinom (14.3%), Sombor sa okolinom (12.9%) i Sremska Mitrovica sa okolinom (10%).

Ispitanice iz gradske i seoske sredine su potpuno izjednačene u ovom pogledu (18.6% slučajeva), što znači da je proganjanje podjednako rasprostranjeno u oba tipa naselja.

Najčešći progonitelji su bivši muževi odnosno partneri (56.9%). U ovom slučaju za razliku od prethodnih oblika nasilja (gde je partner bio nasilan za vreme dok je ispitanica još živela sa njim, a kasnije je došlo do razvoda odnosno razdvajanja) bivši partneri su ti koji upravo posle napuštanja započinju da proganjaju svoje žrtve, bivše partnerke. To je utvrđeno na osnovu odgovora ispitanica. Jedno istraživanje je pokazalo da je dužina vremenskog perioda koji je žena provela od izlaska iz partnerskog odnosa u kojem je bilo nasilja, najjači prediktor proganjanja posle raskida veze. Što je taj period bio duži, žene su u većoj meri bile proganjane (Mechanic, Weaver i Resick, 2000). Zabeleženo je i sedam slučajeva kada je otac progonio ispitanicu. Drugi članovi porodice ispitanica su se pojavljivali u ulozi progonitelja u manje od 3% slučajeva.

Tabela 35. Odnos progonitelja i žrtve

Ko je bio progonitelj	Broj	Procenat
Bivši muž ili partner	58	56.9 %
Muž ili partner	24	23.6 %
Otac	7	6.9 %
Majka	3	2.9 %
Svekrva	3	2.9 %
Dever	2	1.9 %
Rođak ili rođaka	2	1.9 %
Svekar	1	1 %
Zet	1	1 %
Snaha	1	1 %
Ukupno	102	100 %

Oblici proganjanja

Kao što se može videti, najčešći oblik proganjanja je zvanje telefonom s različitim motivima (32.3% slučajeva), a zatim sledi praćenje i špijuniranje (27.1% slučajeva). Slanje pretećih ili uvredljivih sms poruka dogodilo se u 12.5% slučajeva, sačekivanje posle posla ili dolazak na radno mesto u 11.5% slučajeva, dok se sačekivanje ispred mesta stanovanja ili upadanje u kuću odnosno stan desilo u 7.3% slučajeva. Bitan podatak je i da je 9.4% ispitanica preživelo sve od navedenih oblika proganjanja od strane člana porodice.

Tabela 36. Frekvencija javljanja pojedinih oblika proganjanja

Vrsta proganjanja	Broj	Procenat
Zvanje telefonom radi prećenja, proveravanja, ucenjivanja, vređanja i moljakanja	31	32.3 %
Praćenje i špijuniranje	26	27.1 %
Slanje pretećih ili uvredljivih sms poruka	12	12.5 %
Sačekivanje posle posla ili dolazak na radno mesto	11	11.5 %
Sačekivanje ispred mesta stanovanja ili upadanje u kuću odnosno stan	7	7.3 %
Sve od navedenog	9	9.4 %
Ukupno	96	100 %

Da bismo što bolje ilustrovali o kakvom obliku nasilja je reč, biće navedeno nekoliko odgovora ispitanica:

Jedno vreme me je dever proganjao. Nisam smela ovom mom da kažem. Stalno bi zvao kad mi muž nije kući, dolazio kad sam sama. Znao je da bude navalentan.

Kada sam ga ostavila zvao me je da se vratim, kucao bi mi na prozor, stajao bi kolima ispred moje kuće i uporno pritiskao sirenu.

Bivši partner mi je slao poruke, zvao je i pretio je da će me prebiti ako mu se ne vratim.

Stalno je zvao telefonom nakon što sam ga napustila, vređao me, pretio ubistvom, drao se i govorio da sam mu uništila život, razdvojila ga od deteta...

Često me je telefonom proveravao da li sam kod kuće, pitao uvek gde sam i sa kim sam išla. Kada sam ga ostavila, sačekivao me ispred firme i hteo da razgovaramo da se vratim kod njega.

Broj incidenata i poslednji slučaj proganjanja

Progonitelji su najčešće uporni i ne odustaju lako od maltretiranja žrtve. To pokazuju i podaci dobijeni u ovom istraživanju, u kojima se vidi da se u 63.5% slučajeva proganjanje dogodilo više od deset puta. U 4.2% slučajeva ispitanice su proganjanje doživele jedanput, u 11.5% slučajeva 2-3 puta, a u 20.8% slučajeva 4-10 puta.

Tabela 37. Broj incidenata

Koliko puta je bila proganjana	Broj	Procenat
Jedanput	4	4.2 %
2-3 puta	11	11.5 %
4-10 puta	20	20.8 %
Više od deset puta	61	63.5 %
Ukupno	96	100 %

Poslednji slučaj proganjanja ispitanica od strane člana porodice dogodio se u 32.3% slučajeva u poslednjih godinu dana, u 33.3% pre godinu do pet godina, u 11.5% pre šest do deset godina, a u 22.9% pre više od deset godina.

Tabela 38. Poslednji slučaj

Kada se poslednji slučaj proganjanja desio	Broj	Procenat
U poslednjih godinu dana	31	32.3 %
Pre godinu do pet godina	32	33.3 %
Pre šest do deset godina	11	11.5 %
Pre više od deset godina	22	22.9 %
Ukupno	96	100 %

Proganjanje drugih članovima porodice i proganjanje u drugim porodicama

Indirektno smo uspeli da otkrijemo i da li su drugi članovi porodice ispitanice bili proganjani od članova porodice, pri čemu je 8.7% ispitanica izjavilo da postoje takvi slučajevi u njihovim porodicama. Međutim, ovaj broj je u realnosti verovatno veći, jer 25.2% ispitanica nije sigurno da li se tako nešto desilo drugim članovima njihovih porodica.

Tabela 39. Proganjanje drugih članova porodice

Da li je neki drugi član porodice bio proganjan	Broj	Procenat
Da	45	8.7
Ne	341	66.1
Nisam sigurna	130	25.2
Ukupno	516	100 %

U takvim slučajevima progonitelj je najčešće bio sadašnji ili bivši partner ispitanice (55.6% slučajeva), ali nije zanemarljiv ni broj žena koje su progonile svoje intimne partnere (22.2%). U 13.3% slučajeva jedan od roditelja je proganjao decu.

Tabela 40. Ko je bio progonitelj u tim slučajevima

Ko je koga progonio	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner proganjao ženu	25	55.6 %
Žena proganjala sadašnjeg/bivšeg muža ili partnera	10	22.2 %
Otac ili majka proganjali decu	6	13.3 %
Neki drugi odnos	4	8.9 %
Ukupno	45	100 %

Jedan broj ispitanica (13.8%) izjavio je da poznaje drugu porodicu u kojoj je jedan član porodice progonio drugog člana iste. Ipak, pošto više od polovine ispitanica (52.1%) nije sigurno da li se tako nešto dogodilo u porodicama koje poznaju, moguće je da je pravi procenat ovog oblika nasilja u tim porodicama veći.

Tabela 41. Proganjanje članova porodice u drugim porodicama

Da li znate neku drugu porodicu u kojoj je jedan član porodice progonio drugog	Broj	Procenat
Da	71	13.8 %
Ne	176	34.1 %
Nisam sigurna	269	52.1 %
Ukupno	516	100 %

U velikoj većini takvih slučajeva (90.1%) sadašnji ili bivši muž odnosno partner progonio je svoju ženu. Zabeležen je i jedan slučaj kada je žena proganjala svog intimnog partnera.

Tabela 42. Ko je bio progonitelj u tim slučajevima

Ko je koga progonio	Broj	Procenat
Sadašnji/bivši muž ili partner proganjao ženu	64	90.1 %
Žena proganjala sadašnjeg/bivšeg muža ili partnera	1	1.4 %
Nedefinisano	5	7 %
Neki drugi odnos	1	1.4 %
Ukupno	71	100 %

Nasilje u primarnoj porodici

Još jedan indirektan način da saznamo kakva je prevalenca nasilja u porodici bio je da pitamo ispitanice o nasilju u njihovoj primarnoj porodici i, ako su upoznate, o eventualnom nasilju u primarnoj porodici osobe koja se prema njima (ispitanicama) ponašala nasilno. Rezultati su pokazali da je u 30.2% porodica naših ispitanica bilo nasilja nad njihovom majkom od strane njihovog oca. Taj procenat bi mogao biti veći, jer 4.7% ispitanica nije sigurno da li se nešto tako dešavalo.

Tabela 43. Nasilje nad majkom ispitanice

Da li je otac ispitanice bio nasilan prema njenoj majci kada je ona bila dete	Broj	Procenat
Da	156	30.2 %
Ne	321	62.2 %
Nisu živeli zajedno ili nisu živeli s nama	15	2.9 %
Nisam sigurna	24	4.7 %
Ukupno	516	100 %

U 26.1% primarnih porodica nasilnika bilo je takođe nasilja nad majkom od strane oca. Ipak, 41.5% ispitanica, koje su preživele nasilje, nisu sigurne da li je otac osobe koja je prema njima bila nasilna bio nasilan prema majci te osobe, tako da je vrlo moguće da je konačna brojka ponovljene istorije nasilja veća.

Tabela 44. *Nasilje nad majkom nasilnika*

Da li je otac osobe koja je prema ispitanici bila nasilna bio nasilan prema njegovoj/njenoj majci kada je bio/-la dete	Broj	Procenat
Da	71	26.1 %
Ne	77	28.3 %
Njegovi/njeni roditelji nisu živeli zajedno	11	4 %
Nisam sigurna	113	41.5 %
Ukupno	272	100 %

Zaključak

Rezultati istraživanja pokazali su da je nasilje u porodici veoma rasprostranjeno u Vojvodini. Više od polovine ispitivanih žena odgovorilo je da je viktimizirano nekim oblikom nasilja. Ispitivani oblici porodičnog nasilja prisutni su u Vojvodini u različitoj meri. Najzastupljenije je psihičko nasilje koje doživljava skoro svaka druga žena (49.8% ispitanica). Malo manje od trećine žena (27.3%) dobijalo je pretnje fizičkim nasiljem, a 33.9% ispitanica je i viktimizirano fizičkim nasiljem. Proganjanje je doživelo 18.6%, a seksualno nasilje u porodici 9.1% ispitanica. Sadašnji ili bivši muž odnosno partner ispitanice bio je najčešći nasilnik u zabeleženim slučajevima različitih pomenutih oblika nasilja u porodici nad ispitanicama. Nasilje u intimnim partnerskim vezama (u kojima je muškarac bio nasilan prema ženi) najčešći je oblik prijavljenog nasilja nad drugim članovima porodice ispitanica i u drugim porodicama koje ispitanice poznaju.

Od oblika psihičkog nasilja najučestalije se javlja ponižavanje odnosno omalovažavanje (44.4% slučajeva), od pretnji fizičkim nasiljem najviše se ističu pretnje ubistvom (34% slučajeva), dok je šamaranje najčešći oblik fizičkog nasilja (pojavo se u 25.5% slučajeva ove vrste nasilja). Seksualni odnos protiv svoje volje je najfrekventniji oblik seksualnog nasilja (59.6% slučajeva), a zvanje telefonom radi prećenja, proveravanja, ucenjivanja, vređanja i moljakanja najučestaliji oblik proganjanja (32.3% slučajeva). Kada je oružje u pitanju, najčešće se pretilo nožem i vatrenim oružjem to jest pištoljem (37.2% slučajeva), a najčešće se napada tvrdim kućnim predmetima (u 34.4% slučajeva napada oružjem).

Kada je u pitanju učestalost nasilja u porodici, dobijeni su podaci da se nasilje najčešće ponavljalo više od deset puta i to u 51.8% slučajeva pretnji fizičkim nasiljem, 42.3% fizičkog nasilja, 61.7% seksualnog nasilja i 63.5% slučajeva proganjanja. U većini slučajeva zabeleženo nasilje u porodici dogodilo se u periodu od 2004. do 2009. godine i to u 64.5% slučajeva pretnji fizičkim nasiljem, 57.1% fizičkog nasilja, 61.7 seksualnog nasilja i 65.6% slučajeva proganjanja.

U prethodnom istraživanju nasilja u porodici na teritoriji Srbije bila je obuhvaćena i teritorija Vojvodine (Vidaković, 2002). Kako bismo napravili komparaciju tih rezultata s rezultatima ovog istraživanja, izdvojili smo samo deo uzorka iz Vojvodine, koji je u tom istraživanju činilo 170 ispitanica (120 iz Novog Sada i 50 iz Subotice). Analiza podataka

dobijenih na osnovu tog skraćenog uzorka pokazala je da je 48.2% ispitanica bilo žrtva psihičkog nasilja, 24.7% žrtva pretnji fizičkim nasiljem, 28.8% žrtva fizičkog nasilja i 8.2% žrtva seksualnog nasilja. Uz fizičko nasilje, 8.2% ispitanica napadnuto je i oružjem. Kada se ti rezultati iz 2001. godine uporede s rezultatima iz 2009. godine dolazimo do zaključka da je došlo do procentualnog povećanja svih navedenih oblika nasilja u porodici. Do istog zaključka dolazi se i kada se uporede rezultati ovog istraživanja s podacima iz 2001. godine dobijenim na uzorku iz Srbije (bez Kosova i Metohije). Ovakva poređenja, naravno, imaju svoja ograničenja zbog toga što je teško porediti deo države sa državom u celini ili drugim državama (posebno zbog razlika u metodološkim postavkama istraživanja).

Ako se podaci dobijeni u našem istraživanju isključivo u vezi s partnerskim nasiljem³ (muškaraca nad ženama) uporede s rezultatima sličnih istraživanja koja su sprovedena u drugim zemljama,⁴ primećuje se da se Vojvodina nalazi oko proseka u pogledu broja žrtava seksualnog nasilja, dok je prevalenca žrtava fizičkog nasilja i proganjanja prilično visoka, a broj žrtava psihičkog nasilja premašuje onaj maksimalni, zabeležen u drugim delovima sveta.

Kada se rezultati ovog istraživanja uporede s rezultatima istraživanja država u okruženju, dolazi se do sličnog zaključka, s tim što se primećuje da je procenat žena žrtava fizičkog partnerskog nasilja veći u Vojvodini nego u Crnoj Gori (Radulović, navedeno prema Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006) i Hrvatskoj (Otročak, navedeno prema Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006). Isto tako može se primetiti da su ispitanice u Vojvodini u dosta manjoj meri prijavljivale seksualno nasilje u partnerskom odnosu u poređenju sa ove dve države.

Ipak, kao najrelevantnije za poređenje biće navedeno istraživanje nasilja u porodici u Makedoniji koje je metodološki najbližije našem istraživanju. Rezultati tog istraživanja sprovedenog 2006. godine (Čačeva, Friščik i Mišev, 2007) pokazali su da je 56.4% ispitanih žena doživelo psihičko nasilje, 17.7% fizičko, a 10.6% žena je otkrilo anketarkama da su bile žrtve seksualnog nasilja. Dakle, može se zaključiti da je u Makedoniji zabeležen nešto veći procenat žrtava psihičkog i znatno manji procenat žrtava fizičkog nasilja u odnosu na Vojvodinu.

³ Kako bi bila jasnija slika o nasilju u intimnim partnerskim vezama u Vojvodini biće navedeni ti podaci: 30.4% ispitanica od ukupnog uzorka bilo je žrtva psihičkog nasilja, 18.4% žrtva pretnji fizičkim nasiljem, 26.7% bilo je žrtva fizičkog nasilja, 8.1% žrtva seksualnog nasilja i 13% žrtva proganjanja od strane sadašnjeg ili bivšeg muža odnosno partnera.

⁴ Istraživanje sprovedeno u devet država (Johnson, Ollus i Nevala, 2008) otkrilo je da se procenat žena žrtava psihičkog nasilja u intimnim partnerskim odnosima kreće u rasponu od 8% (Švajcarska) do 29% (Australija i Češka Republika), žrtava fizičkog nasilja od 6% (Hong Kong) do 36% (Mozambik), žrtava seksualnog nasilja od 3% (Švajcarska i Filipini) do 15% (Kosta Rika) i žrtava proganjanja od 1% (Danska) do 18% (Mozambik).

Faktori koji utiču na izloženost žena nasilju u porodici

Ovim istraživanjem pokušali smo da utvrdimo koji su to viktimogeni faktori¹ koji mogu biti dobri prediktori pojave različitih oblika nasilja u porodici.

Faktori psihičkog nasilja

Da bismo saznali ko su žrtve psihičkog nasilja, uporedili smo grupe ispitanica po sociodemografskim karakteristikama i drugim dimenzijama. Rezultati ukazuju na to da su ispitanice različitih uzrasnih kategorija pretrpele psihičko nasilje. Iako je među ispitanicama starosti između 57 i 65 godina najviše onih koje su lično doživele ovaj vid nasilja (60.9%), razlike između uzrasnih grupa nisu statistički značajne. Za njima slede ispitanice starosti 41-48 godina (60.2%) i 18-25 godina (50.8%). Procentualno gledano, najmanje psihičkog nasilja preživele su žene starije od 65 godina (38.8%).

Pokazalo se da je psihičko nasilje povezano s bračnim statusom. Među onima koje su pretrpele ovo nasilje, najviše je razvedenih žena (84.5%), a zatim slede ispitanice koje žive u vanbračnoj zajednici (50%). Bitno je istaći da je i 43.7% udatih ispitanica pretrpelo psihičko nasilje, kao i 40.9% neudatih žena i 38.2% udovica. Ova povezanost nije neobična pošto je najčešći nasilnik u tim slučajevima muž ili partner. Na osnovu broja razvedenih žena vidi se da mnoge žene nisu želele da dalje trpe psihičko nasilje svojih intimnih partnera, to jest da su ih napustile.

Nije otkrivena povezanost roditeljskog statusa i uzrasta dece s psihičkim nasiljem, ali jeste između ovog oblika nasilja i broja dece koje ispitanica ima. Među ženama žrtvama psihičkog nasilja, procentualno gledano, najviše ima onih koje imaju troje dece (64.5%) i onih koje imaju jedno dete (60.2%). Zatim slede žene koje imaju dvoje (46.7%) i one koje nemaju dece (43.4%). Ispitanice koje imaju više od troje dece u najmanjoj meri su bile izložene ovoj vrsti nasilja (30.8%), ali je ovih žena bilo i vrlo malo u uzorku tako da taj podatak treba uzeti s rezervom.

Nacionalnost ispitanica nije značajno povezana s psihičkim nasiljem, što znači da su žene svih nacionalnosti izložene ovom vidu nasilja u sličnoj meri. Procentualno gle-

¹ Pod viktimogenim faktorima se u viktimologiji podrazumevaju karakteristike ljudi, njihovi odnosi s drugim licima i okolnosti u kojima žive, a koji čine da budu izloženiji riziku viktimizacije nasiljem ili drugim oblicima kriminaliteta, odnosno manje zaštićeni od tog rizika (Fattah, 1991:284).

dano, 57.9% Romkinja je izjavilo da je pretrpelo psihičko nasilje, 55.8% Hrvatica, 55.3% Mađarica, 45.5% Srpkinja, itd.

Na drugoj strani, u 57.2% slučajeva u kojima je zabeleženo da je član porodice ispitanice drugačije nacionalnosti od nje, bilo je ove vrste nasilja nad ispitanicom. Kada se to uporedi sa 44.8% slučajeva u kojima su ispitanice bile žrtve psihičkog nasilja, a članovi njihovih porodica su bili iste nacionalnosti kao i one, dolazi se do zaključka da različita nacionalna pripadnost drugih članova porodice jeste značajno povezana s pretrpljenim psihičkim nasiljem.

Tabela 1. Odnos psihičkog nasilja i nacionalne pripadnosti članova porodice

Da li je neki član porodice drugačije nacionalnosti od ispitanice	Žrtva psihičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Da	119	57.2 %	89	42.8 %	208	100 %
Ne	138	44.8 %	170	55.2 %	308	100 %
Ukupno	257	49.8 %	259	50.2 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 7.644, $df = 1$, $p = 0.007$

Ispitanice koje žive manje od jedne godine u mestu u kojem su bile ispitivane, u najvećoj meri su bile žrtve psihičkog nasilja (69%). Otkrivena je značajna povezanost ovog tipa nasilja sa dužinom boravka u mestu stanovanja. Ispitanice koje duže vreme borave u mestu stanovanja u manjoj meri su bile izložene psihičkom nasilju, pa je tako 59% žrtava nasilja među ženama koje u mestu stanovanja borave između jedne godine i pet godina, 56.6% među ispitanicama koje borave u mestu stanovanja od pet do deset godina, 52.6% među onima koje borave 10-15 godina i 44.6% među ženama koje borave u mestu stanovanja duže od 15 godina.

Tabela 2. Odnos psihičkog nasilja i dužine boravka u mestu stanovanja

Dužina boravka u mestu stanovanja	Žrtva psihičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Manje od jedne godine	20	69 %	9	31 %	29	100 %
Više od godine, a manje od pet godina	36	59 %	25	41 %	61	100 %
Više od 5, a manje od 10 godina	30	56.6 %	23	43.4 %	53	100 %
Više od 10, a manje od 15 godina	30	52.6 %	27	47.4 %	57	100 %
Preko 15 godina	141	44.6 %	175	55.4 %	316	100 %
Ukupno	257	49.8 %	259	50.2 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 10.889, $df = 4$, $p = 0.028$

Pošto su najčešći počinioci ovog oblika nasilja muževi ili partneri, ne čudi podatak da je činjenica s kim živi ispitanica značajno povezana s prisutnošću psihičkog nasi-

lja². Ova vrsta nasilja je u najvećoj meri zabeležena kod žena koje su razvedene i sada žive same s decom (67.7%), s obzirom na to što se odgovor o nasilju odnosi na period života s nasilnikom. Sličan procenat ispitanica koje sada žive s detetom i njenom/njegovom porodicom, a ponekad i sa intimnim partnerom (66.7%) bio je žrtva psihičkog nasilja. Većina ovih žena se razvelo ili razdvojilo od intimnog partnera. Najmanje žrtava psihičkog nasilja zabeleženo je u kategoriji ispitanica koje trenutno žive u nuklearnoj porodici s mužem/partnerom i decom (42.4%). Međutim, ako se upoređi prisustvo psihičkog nasilja u nuklearnim i proširenim porodicama u kojima ispitanice žive sa svojim ili partnerovim roditeljima, braćom i sestrama, odnosno drugim licima, primećuje se veće prisustvo nasilja u proširenim porodicama (52.6%, 52.8% i 45%).

Značajno više psihičkog nasilja zabeleženo je kod ispitanica koje svoju stambenu situaciju smatraju nezadovoljavajućom: kod 67.9% onih koje je procenjuju kao lošu i 65% onih koje smatraju da je ova situacija jako loša. Ispitanice koje kvalitet stambenih uslova u kojima žive procenjuju kao srednje, dobre ili veoma dobre u znatno manjoj meri su žrtve ovog vida nasilja.

Malo neobičan rezultat bio je da nema statistički značajne povezanosti između stepena obrazovnog nivoa ispitanica i psihičkog nasilja. Ipak žene koje imaju nezavršenu osnovnu školu u većoj su meri bile izložene ovom obliku nasilja (75% ovih ispitanica). Slede žene sa osnovnom školom (51.2%), magistraturom ili doktoratom (50%), srednjom školom ili gimnazijom (49.4%) i višom školom ili fakultetom (46%). Ispitanice koje nemaju nikakvo obrazovanje u najmanjoj meri su bile izložene psihičkom nasilju (41.2%).

Takođe, otkriveno je da ne postoji značajna povezanost radnog statusa ispitanica i ove vrste nasilja. Procentualno najviše je žrtava psihičkog nasilja među zaposlenim ženama (55.1%), zatim domaćicama (50%), penzionerkama (47.4%), nezaposlenim ženama (43.4%) i ispitanicama na prinudnom odmoru odnosno stečajnim radnicama (42.9%). Najmanje žrtava psihičkog nasilja zabeleženo je u delu uzorka koje su činile studentkinje i učenice (29.6% slučajeva).

Iako nije utvrđena značajna povezanost između činjenice ko je više zarađivao u poslednjih deset godina u porodici ispitanice i pojave psihičkog nasilja, dobijeni podaci ipak ukazuju na postojanje razlika u tom pogledu. Naime, ako se izdvoje ispitanice koje su bile žrtve psihičkog nasilja od strane intimnog partnera, može se primetiti da ima dosta onih čiji je partner u poslednjih deset godina zarađivao više od njih (43.5%), u poređenju sa npr. onim ispitanicama koje su zarađivale više od svojih partnera (16.3%) ili onima koje su zarađivale slično kao i partner (15.8%).

Međutim, razlike u zarađivanju kao faktor nasilja u porodici došle su još više do izražaja u odgovorima ispitanica na pitanje koga bi u momentu ispitivanja nazvale hraniocem porodice. Naime, činjenica ko je trenutno glavni hranilac u porodici ispitanice pokazala se kao značajno povezana³ sa ovim vidom nasilja. Među ispitanicama koje su glavni hranioци u svojim porodicama ima 60% onih koje su pretrpele psihičko nasilje. Ovaj podatak nije neobičan, budući da su, uglavnom, u pitanju ispitanice koje su se razvele od nasilnika. U slučajevima kada su ispitanice govorile o periodu kada su još bile u vezi s partnerom, reč je o fenomenu statusne inkompatibilnosti to jest zamene tradicionalnih muških i ženskih rodniх uloga (Gelles, 1997:85), koja nije dobro prihvaćena u patrijarhalnim sredinama. Zatim slede žene u čijim porodicama su roditelji ili baba odnosno deda

² Iz analize su izdvojene dve ispitanice koje žive sa osobama s kojima nisu u srodstvu zato da bi Hi kvadrat test bio validan (zbog premalog broja slučajeva u kategoriji).

³ Zbog validnosti Hi-kvadrat analize isključene su ispitanice u čijim porodicama je glavni hranilac njihov brat/sestra ili svekar/svekrva i kada su ispitanica i njena deca ili roditelji glavni hranioци zajedno (zbog premalog broja slučajeva u navedenim kategorijama koji onemogućavaju statističku obradu ovog tipa).

glavni hraniooci (47.1%), čiji je intimni partner glavni hranilac u porodici (43.5%), onda one ispitanice koje su zajedno sa intimnim partnerom glavni hraniooci (42.4%) i na kraju žene čija su deca ili unuci glavni hraniooci (38.7%). Ovde treba uočiti visoko prisustvo trećih lica (različitih od ispitanice i njenog partnera) među osobama koje su označene kao glavni hraniooci porodice, što, zajedno sa slučajevima gde se žena pojavljuje kao glavni hranilac porodice, ukazuje na vezu između ekonomske zavisnosti partnera i psihičkog nasilja koje vrši. Dobijeni podaci, slično podacima dobijenim ranijim istraživanjima u zemljama u tranziciji⁴, ukazuju na dva ključna obrasca uticaja razlika u ekonomskim ulogama partnera na psihičko nasilje: uticaj ekonomske zavisnosti nasilnog muškarca, na jednoj, i njegove ekonomske dominacije, odnosno ekonomske zavisnosti žene, na drugoj strani.

Tabela 3. Odnos psihičkog nasilja i glavnog hraniooca u porodici ispitanice

Glavni hranilac	Žrtva psihičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Ispitanica	105	60 %	70	40 %	175	100 %
Muž/partner ili bivši muž partner ispitanice	84	43.5 %	109	56.5 %	193	100 %
Ispitanica i njen muž/partner	14	42.4 %	19	57.6 %	33	100 %
Deca ili unuci ispitanice	12	38.7 %	19	61.3 %	31	100 %
Roditelji ili baba/deda ispitanice	33	47.1 %	37	52.9 %	70	100 %
Ukupno	248	49.4 %	254	50.6 %	502	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 12.735, df = 4, p = 0.013

Razmotrili smo i odnos materijalnog stanja ispitanice i psihičkog nasilja. Rezultati pokazuju da postoji značajna povezanost, odnosno da je najviše žrtava ovog vida nasilja među ispitanicama koje procenjuju svoje stanje kao sve gore i gore (66.7%) odnosno stabilno loše (56.9%). Dosta visok procenat žrtava nalazimo i u kategorijama onih ispitanica kod kojih je materijalno stanje promenljivo tj. nestabilno. Zabeleženo je 51.7% žrtava psihičkog nasilja među ispitanicama koje su opisale svoje materijalno stanje kao malo dobro i malo loše, 48.8% među onima koje su rekle da je jedno vreme bilo loše, ali da je onda počelo da biva sve bolje i 45.7% kod onih kod kojih je stanje bilo dobro, a sada je loše. Najmanje psihičkog nasilja pretrpele su ispitanice kod kojih je materijalno stanje porodice u poslednjih deset godina bilo sve vreme dobro (33.8%) i onih kod kojih je sve vreme bilo srednje (33.3%).

Tabela 4. Odnos psihičkog nasilja i materijalnog stanja porodice u poslednjih deset godina

Materijalno stanje	Žrtva psihičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Sve gore i gore	38	66.7 %	19	33.3 %	57	100 %
Stabilno loše	29	56.9 %	22	43.1 %	51	100 %

⁴ O tome videti više u: Nikolić-Ristanović, 2008 i Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006:28.

Malo dobro, malo loše	109	51.7 %	102	48.3 %	211	100 %
Bilo je jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje	20	48.8 %	21	51.2 %	41	100 %
Bilo je dobro, pa je sada loše	32	45.7 %	38	54.3 %	70	100 %
Dobro je sve vreme	26	33.8 %	51	66.2 %	77	100 %
Sve vreme je srednje	3	33.3 %	6	66.7 %	9	100 %
Ukupno	257	49.8 %	259	50.2 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 17.174, df = 6, p = 0.009

Najzad, treba reći i to da nije otkrivena povezanost sa činjenicom da li ispitanica sebe smatra žrtvom rata i psihičkog nasilja.

Faktori pretnji fizičkim nasiljem

Kao što je to bio slučaj i sa žrtvama psihičkog nasilja, ovde će biti razmotreno koji su to faktori koji utiču na javljanje pretnji fizičkim nasiljem.

Dobijeni podaci su pokazali da su ispitanice svih uzrasta u skoro podjednakoj meri izložene pretnjama fizičkim nasiljem. Ispitanice starosti 41-48 godina prijavile su da su bile žrtve ove vrste pretnji u 33% slučajeva, devojke uzrasta 18-25 godina u 30.5%, a ispitanice starosti 57-65 godina u 30.4% slučajeva. Pretnjama fizičkim nasiljem u najmanjoj meri bile su izložene žene starosti 26-32 godine (22.1%).

Kao i kod psihičkog nasilja, otkriveno je da su ispitanice, koje su razdvojene ili razvedene, u najvećoj meri trpele pretnje fizičkim nasiljem (61.9%), a zatim slede ispitanice koje žive u vanbračnim zajednicama (29.5%). Udate žene su bile žrtve u 20.8% slučajeva, udovice u 20%, a neudate ispitanice u 15.9% slučajeva.

Nije otkrivena povezanost roditeljskog statusa, broja i starosti dece s pretnjama fizičkim nasiljem, ali je zato utvrđena povezanost nacionalne pripadnosti ispitanica sa izloženošću ovom tipu nasilja. Analiza je pokazala da su ispitanice romske nacionalnosti (39.5%) u najvećoj meri doživljavale pretnje fizičkim nasiljem. Slede ispitanice mađarske (26.3%), hrvatske (26.5%) i srpske nacionalnosti (23.1%).

Tabela 5. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i nacionalnosti ispitanica

Nacionalnost	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Srpkinja	70	23.1 %	233	76.9 %	303	100 %
Romkinja	15	39.5 %	23	60.5 %	38	100 %
Mađarica	20	26.3 %	56	73.7 %	76	100 %
Hrvatica	11	25.6 %	32	74.4 %	43	100 %
Ostalo	25	44.6 %	31	55.4 %	56	100 %
Ukupno	141	27.3 %	375	72.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 14.107, df = 4, p = 0.007

Pored nacionalnosti ispitanica i činjenica da li je neki član porodice drugačije nacionalnosti od ispitanice značajno je povezana s pretnjama fizičkim nasiljem. Ispitanice koje žive ili su živjele u multietničkim porodicama u većoj su meri bile izložene ovom tipu nasilja (33.7%) u odnosu na ispitanice čiji su članovi porodice iste nacionalnosti kao što su i one (23.1%).

Tabela 6. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i nacionalne pripadnosti članova porodice

Da li je neki član porodice drugačije nacionalnosti od ispitanice	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Da	70	33.7 %	138	66.3 %	208	100 %
Ne	71	23.1 %	237	76.9 %	308	100 %
Ukupno	141	27.3 %	375	72.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 7.027, df = 1, p = 0.009

Utvrđeno je da su ispitanice koje borave u mestu stanovanja manje od godinu dana u najvećoj meri trpele pretnje fizičkim nasiljem (48.3%). Slede ispitanice koje u mestu stanovanja žive više od pet, a manje od deset godina (39.6%), zatim one koje žive u tim mestima više od jedne, a manje od pet godina (34.4%) i one koje žive preko 15 godina u mestu stanovanja (23.1%). Najmanje je žrtava pretnji fizičkim nasiljem među ispitanicama koje borave u mestu stanovanja više od deset, a manje od 15 godina (21.1%).

Tabela 7. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i dužine boravka u mestu stanovanja

Dužina boravka u mestu stanovanja	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Manje od jedne godine	14	48.3 %	15	51.7 %	29	100 %
Više od jedne, a manje od pet godina	21	34.4 %	40	65.6 %	61	100 %
Više od 5, a manje od 10 godina	21	39.6 %	32	60.4 %	53	100 %
Više od 10, a manje od 15 godina	12	21.1 %	45	78.9 %	57	100 %
Preko 15 godina	73	23.1 %	243	76.9 %	316	100 %
Ukupno	141	27.3 %	375	72.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 15.963, df = 4, p = 0.003

Otkrivena je i povezanost činjenice s kim živi ispitanica s pretnjom fizičkim nasiljem. Utvrđeno je da je 44.6% ispitanica koje žive same s decom bilo žrtva tih pretnji⁵. Kada su u pitanju ispitanice koje žive s detetom i porodicom koju je zasnovalo to dete, njih 40% je bilo izloženo ovoj vrsti nasilja. Po brojnosti žrtava ovakvih pretnji, sledeća je

⁵ Zbog validnosti Hi-kvadrat analize isključene su dve ispitanice koje žive sa osobama s kojima nisu u srodstvu (zbog premalog broja slučajeva koji onemogućava statističku analizu ovog tipa).

kategorija ispitanica koje žive s roditeljima, braćom, sestrama ili decom (28.9%), a zatim i kategorija žena koje žive same (28%). U tabeli br. 8 mogu se videti procenti žrtava pretnji fizičkim nasiljem i u ostalim kategorijama tipova životnih zajednica. Zaključak koji se može izvući jeste da se u kategorijama koje obuhvataju ispitanice koje ne žive sa intimnim partnerom može naći značajno više žrtava ovog vida nasilja zbog toga što su uglavnom u pitanju žene koje su napustile svoje nasilnike. Međutim, kao i kod psihičkog nasilja, i ovde se uočava veza između života u proširenoj porodici i pretnji koje žene trpe.

Tabela 8. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i tipa životne zajednice

S kim živi ispitanica	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Živim sama	14	28 %	36	72 %	50	100 %
Živim sama s decom	29	44.6 %	36	55.4 %	65	100 %
S mužem/partnerom	20	24.7 %	61	75.3 %	81	100 %
S mužem/partnerom i decom	37	24 %	117	76 %	154	100 %
S roditeljem/roditeljima i/ili bratom/sestrom i/ili decom	22	28.9 %	54	71.1 %	76	100 %
S mužem/partnerom, roditeljima i decom	10	18.9 %	43	81.1 %	53	100 %
S detetom i njenom/njegovom porodicom (i mužem/partnerom)	6	40 %	9	60 %	15	100 %
Živim u široj ili drugačijoj porodičnoj zajednici	3	15 %	17	85 %	20	100 %
Ukupno	141	27.4 %	373	72.6 %	514	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 15.636, df = 7, p = 0.029

Što je stambena situacija ispitanica lošija, to su one više bile izložene pretnjama fizičkim nasiljem. Tako je među ispitanicama koje kvalitet stambenih uslova u kojima žive ocenjuju kao jako loš 47.5% žrtava pretnji fizičkim nasiljem, a među onima koje procenjuju situaciju kao lošu 45.3%. Žene koje su procenile svoju situaciju ni kao dobru ni kao lošu bile su žrtve takvih pretnji u 28% slučajeva, one koje su procenile stambenu situaciju kao dobru bile su žrtve u 20.4%, a kao veoma dobru u 18.2% slučajeva.

Tabela 9. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i kvaliteta stambenih uslova

Stambena situacija	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Jako loša	19	47.5 %	21	52.5 %	40	100 %
Loša	24	45.3 %	29	54.7 %	53	100 %
Ni dobra ni loša	46	28 %	118	72 %	164	100 %
Dobra	46	20.4 %	180	79.6 %	226	100 %
Veoma dobra	6	18.2 %	27	81.8 %	33	100 %
Ukupno	141	27.3 %	375	72.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 23.768, df = 4, p = 0.000

Iako se, procentualno gledano, među odgovorima ispitanica koje nisu završile osnovnu školu, može najčešće naći odgovor da su bile žrtve pretnji fizičkim nasiljem, nisu pronađene statistički značajne razlike između ispitanica različitog nivoa obrazovanja u pogledu izloženosti ovom vidu nasilja. Dosta veliki procenat (45.8%) ispitanica s nezavršenom osnovnom školom bio je žrtva ovih pretnji u odnosu na 31.7% onih koje su završile osnovnu školu, 28.7% onih koje su pohađale srednju školu ili gimnaziju, 25% onih koje su magistrirale ili doktorirale, 19.4% onih koje su diplomirale na višoj školi ili fakultetu i 17.6% ispitanica koje nemaju nikakvo obrazovanje.

Nema povezanosti između radnog statusa ispitanica s pretnjama fizičkim nasiljem. Ovaj tip nasilja procentualno najviše trpe zaposlene ispitanice (30.5%), zatim nezaposlene (27.7%), penzionerke (25%), domaćice (23.3%) i studentkinje i učenice (18.5%). Najmanje žrtava pretnji fizičkim nasilje ima među stečajnim radnicama, odnosno ispitanicama na prinudnom odmoru (14.3%).

Nije utvrđena ni značajna povezanost činjenice ko je više zarađivao u poslednjih deset godina u porodici ispitanice, s pojavom pretnji fizičkim nasiljem. Ipak, slično kao i kod psihičkog nasilja, ako se izdvoje ispitanice koje su bile žrtve ovakvih pretnji od strane intimnog partnera, može se primetiti da ima veliki broj onih čiji je partner zarađivao više od njih (41.8%), u poređenju s npr. onim ispitanicama koje su zarađivale više od svojih partnera (14.9%) ili onima koje su zarađivale slično kao i partner (15.6%).

Pretnje fizičkim nasiljem, kao i kod psihičkog nasilja, znatno više su doživljavale ispitanice koje u vreme ispitivanja sebe smatrale glavnim hraniocem u svojim porodicama⁶ (37.1%), u odnosu na ispitanice čiji je intimni partner bio glavni hranilac (23.8%) i ispitanice čiji su roditelji ili baba odnosno deda izdržavali porodicu (20%). U situacijama kada su ispitanica i njen intimni partner zajedno bili glavni hranioci zabeležene su pretnje fizičkim nasiljem u 18.2% slučajeva, a najmanje žrtava ovih pretnji doživele su ispitanice koje su izdržavane od strane svoje dece ili unuka (16.1%). Ponovo se najveći procenat pretnji prema ispitanicama koje su bile glavni hranioci može objasniti fenomenom statusne inkompatibilnosti ili činjenicom da su upravo ove žene napustile nasilnike. Takođe, ponovo se izdvajaju dva ključna obrasca uticaja razlika u ekonomskim ulogama partnera na nasilje: uticaj ekonomske zavisnosti nasilnog muškarca, na jednoj, i njegove ekonomske dominacije, odnosno ekonomske zavisnosti žene, na drugoj strani.

Tabela 10. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i glavnog hranioca u porodici ispitanice

Glavni hranilac	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Ispitanica	65	37.1 %	110	62.9 %	175	100 %
Muš/partner ili bivši muž partner ispitanice	46	23.8 %	147	76.2 %	193	100 %
Ispitanica i njen muž/partner	6	18.2 %	27	81.8 %	33	100 %
Deca ili unuci ispitanice	5	16.1 %	26	83.9 %	31	100 %
Roditelji ili baba/deda ispitanice	14	20 %	56	80 %	70	100 %
Ukupno	136	27.1 %	366	72.9 %	502	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 14.982, df = 4, p = 0.005

⁶ Iz analize su zbog validnosti Hi-kvadrat testa isključene ispitanice u čijim porodicama je glavni hranilac njihov brat/sestra ili svekar/svekrva i kada su ispitanica i njena deca ili roditelji zajedno glavni hranioci (zbog premalog broja slučajeva u pomenutim kategorijama).

Rezultati istraživanja pokazali su i da su pretnje fizičkim nasiljem povezane s materijalnim stanjem porodica ispitanica u poslednjih deset godina. One ispitanice kod kojih je to stanje sve gore i gore u najvećoj meri su doživljavale ovakve pretnje (43.9%). Po učestalosti pojave pretnji fizičkim nasiljem, sledi kategorija ispitanica koje su svoje materijalno stanje opisale kao stabilno loše (39.2%). U kategorijama s promenljivim materijalnim stanjem situacija je sledeća: ispitanice koje su izjavile da je njihovo materijalno stanje bilo jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje, bile su žrtve pretnji fizičkim nasiljem u 26.8% slučajeva. Iza njih su po izloženosti ovoj vrsti nasilja ispitanice koje su našim anketarkama rekle da je njihovo materijalno stanje malo dobro pa malo loše (25.6%), kao i one koje su procenile da je bilo dobro, a da je sada loše (21.4%). Ispitanice koje su izjavile da je njihovo materijalno stanje bilo srednje u toku celog tog perioda bile su žrtve pretnji fizičkim nasiljem u 33.3% slučajeva, a procentualno gledano, najmanje iskustva sa ovom vrstom nasilja imale su ispitanice koje tvrde da je njihovo materijalno stanje bilo sve vreme dobro (16.9%).

Tabela 11. Odnos pretnji fizičkim nasiljem i materijalnog stanja porodice u poslednjih deset godina

Materijalno stanje	Žrtva pretnji fizičkim nasiljem				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Sve gore i gore	25	43.9 %	32	56.1 %	57	100 %
Stabilno loše	20	39.2 %	31	60.8 %	51	100 %
Malo dobro, malo loše	54	25.6 %	157	74.4 %	211	100 %
Bilo je jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje	11	26.8 %	30	73.2 %	41	100 %
Bilo je dobro, pa je sada loše	15	21.4 %	55	78.6 %	70	100 %
Dobro je sve vreme	13	16.9 %	64	83.1 %	77	100 %
Sve vreme je srednje	3	33.3 %	6	66.7 %	9	100 %
Ukupno	141	27.3 %	375	72.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 17.419, df = 6, p = 0.008

Kao i kod psihičkog nasilja, nije utvrđena povezanost činjenice da li je ispitanica žrtva rata i psihičkog nasilja koje trpi.

Faktori fizičkog nasilja

Da bismo utvrdili koji faktori utiču na izloženost žena fizičkom nasilju u porodici, analizirali smo sociodemografske i socioekonomske karakteristike ispitanica koje su pretrpele ovaj oblik nasilja.

Starost ispitanica nije se pokazala kao dobar prediktor fizičkog nasilja nad ženama u porodici. Iako su ispitanice starosti 18-25 godina (42.4%) i 41-48 godina (42%) procentualno najviše pogođene ovim vidom nasilja, kada se sve starosne grupe uzmu u obzir, između njih nema statistički značajnih razlika. Procentualno gledano, najmanje nasilja ovog tipa anketarkama su prijavile ispitanice uzrasta 26-32 godine (26%) i one starije od 65 godina (26.5%).

Otkriveno je da su ispitanice koje su se razvele ili razdvojile od svojih partnera u najvećoj meri pretrpele fizičko nasilje (69%), možda zato što su u odnosu na ispitanice koje još

žive sa intimnim partnerom bile spremnije da o tome pričaju. Ispitanice koje žive u vanbračnoj zajednici bile su žrtve ovog tipa nasilja u 34.1% slučajeva, a udate ispitanice u 27.3%. Neudate ispitanice bile su žrtve ovog tipa nasilja u 25%, a udovice u 23.6% slučajeva.

Činjenica da li ispitanica ima ili nema decu povezana je s pojavom ove vrste nasilja. Ispitanice koje imaju decu u većoj meri su bile žrtve fizičkog nasilja (36.6%) u poređenju sa ispitanicama koje nemaju decu (26.1%). Broj i starost dece, sa druge strane, nisu dobri prediktori ovog oblika nasilja.

Tabela 12. Odnos fizičkog nasilja i roditeljskog statusa

Da li ispitanica ima dece	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Da	140	36.6 %	242	63.4 %	382	100 %
Ne	35	26.1 %	99	73.9 %	134	100 %
Ukupno	175	33.9 %	341	66.1 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 4.908, df = 1, p = 0.034

Više od polovine (57.9%) ispitanica romske nacionalnosti bilo je u nekom trenutku žrtva fizičkog nasilja. Slede žene mađarske (34.2%), hrvatske (32.6%) i srpske nacionalnosti (28.7%).

Tabela 13. Odnos fizičkog nasilja i nacionalnosti ispitanica

Nacionalnost	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Srpkinja	87	28.7 %	216	71.3 %	303	100 %
Romkinja	22	57.9 %	16	42.1 %	38	100 %
Mađarica	26	34.2 %	50	65.8 %	76	100 %
Hrvatica	14	32.6 %	29	67.4 %	43	100 %
Ostalo	26	46.4 %	30	53.6 %	56	100 %
Ukupno	175	33.9 %	341	66.1 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 17.359, df = 4, p = 0.002

U slučajevima kada je neko od članova porodice ispitanice različite nacionalnosti, češće je dolazilo do fizičkog nasilja (40.4%) u odnosu na slučajeve kada su svi članovi porodice ispitanice bili iste nacionalnosti (29.5%).

Tabela 14. Odnos fizičkog nasilja i nacionalne pripadnosti članova porodice

Da li je neki član porodice drugačije nacionalnosti od ispitanice	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Da	84	40.4 %	124	59.6 %	208	100 %
Ne	91	29.5 %	217	70.5 %	308	100 %
Ukupno	175	33.9 %	341	66.1 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 6.508, df = 1, p = 0.014

Ispitanice koje žive manje od jedne godine u mestu u kojem smo ih ispitivali, u najvećoj meri su bile izložene ovom obliku nasilja u odnosu na ispitanice koje duže vreme borave u tim mestima. Tako je 48.3% ispitanica koje manje od jedne godine žive u mestu stanovanja bilo žrtva fizičkog nasilja, 39.3% onih koje u mestu stanovanja borave više od jedne, a manje od pet godina i 41.5% žena koje u mestu stanovanja borave više od pet, a manje od deset godina. One ispitanice koje u mestima u kojima je sprovedeno istraživanje žive više od deset, a manje od 15 godina bile su žrtve fizičkog nasilja u 35.1%, a one koje žive u tim mestima duže od 15 godina u 30.1% slučajeva.

Tip životne zajednice u kojoj ispitanica sada živi povezan je s pojavom fizičkog nasilja⁷. Procentualno gledano, najviše je žrtava nasilja među ženama koje sada žive same sa decom (58.5%). Dosta veliki procenat žrtava fizičkog nasilja nalazimo i u kategoriji ispitanica koje žive s roditeljima, braćom, sestrama ili decom (39.5%). Može se pretpostaviti da među njima ima najviše razvedenih žena koje su naše anketarke izvestile o nasilju koje su trpele dok se još nisu razdvojile od partnera. Takođe, i ovde, kao i kod psihičkog nasilja i pretnji fizičkim nasiljem, nailazimo na veće prisustvo nasilja u proširenim nego u nuklearnim porodicama.

Tabela 15. Odnos fizičkog nasilja i tipa životne zajednice

S kim živi ispitanica	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Živim sama	14	28 %	36	72 %	50	100 %
Živim sama s decom	38	58.5 %	27	41.5 %	65	100 %
S mužem/partnerom	26	32.1 %	55	67.9 %	81	100 %
S mužem/partnerom i decom	41	26.6 %	113	73.4 %	154	100 %
S roditeljem/roditeljima i/ili bratom/sestrom i/ili decom	30	39.5 %	46	60.5 %	76	100 %
S mužem/partnerom, roditeljima i decom	17	32.1 %	36	67.9 %	53	100 %
S detetom i njenom/njegovom porodicom (i mužem/partnerom)	5	33.3 %	10	66.7 %	15	100 %
Živim u široj ili drugačijoj porodičnoj zajednici	3	15 %	17	85 %	20	100 %
Ukupno	174	33.9 %	340	66.1 %	514	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 26.373, df = 7, p = 0.000

Ispitanice koje žive u jako lošim (njih 60%) i lošim (njih 50.9%) stambenim uslovima prijavile su u većem broju slučajeva da su bile žrtve ovog oblika nasilja u odnosu na ispitanice koje žive u boljim uslovima. One koje smatraju da im stambena situacija nije ni dobra ni loša bile su izložene fizičkom nasilju u 33.5% slučajeva. Žene koje žive u dobrim uslovima bile su žrtve u 27%, a one koje žive u veoma dobrim uslovima u 24.2% slučajeva.

⁷ Iz analize su zbog validnosti Hi-kvadrat testa isključene dve ispitanice koje žive sa osobama s kojima nisu u srodstvu (zbog premalog broja slučajeva).

Tabela 16. Odnos fizičkog nasilja i kvaliteta stambenih uslova

Stambena situacija	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Jako loša	24	60 %	16	40 %	40	100 %
Loša	27	50.9 %	26	49.1 %	53	100 %
Ni dobra ni loša	55	33.5 %	109	66.5 %	164	100 %
Dobra	61	27 %	165	73 %	226	100 %
Veoma dobra	8	24.2 %	25	75.8 %	33	100 %
Ukupno	175	33.9 %	341	66.1 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 25.223, $df = 4$, $p = 0.000$

Iako su se kao žrtve fizičkog nasilja pojavile žene svih obrazovnih nivoa, nisko obrazovanje ispitanica se pokazalo kao dobar prediktor pojave fizičkog nasilja. Očigledno je da su najugroženije one žene koje nisu završile osnovnu školu. Svaka druga ispitanica, koja je pošla u osnovnu školu, ali je nije završila, bila je izložena ovom vidu nasilja (50%). Slede žene koje su završile samo osnovnu školu i bile žrtve nasilja u 41.5% slučajeva. Zanimljivo je, sa druge strane, da su ispitanice koje uopšte nisu išle u školu u dosta manjoj meri bile izložene tom vidu nasilja (35.3%), slično kao i one koje su završile srednju školu ili gimnaziju (35.2%). Žene s najvišim akademskim zvanjima (magistri i doktori nauka) bile su žrtve ovog oblika nasilja u porodici u 25% slučajeva, a najmanje pogođene fizičkim nasiljem jesu žene koje su završile višu školu ili fakultet (23.4%). Prema tome, uticaj obrazovanja kao faktora fizičkog nasilja nije pravolinijski, pa se ne može zaključiti da povećanje obrazovnog nivoa uvek smanjuje rizik da se postane žrtva ovog oblika nasilja.

Tabela 17. Odnos fizičkog nasilja i obrazovanja ispitanica

Obrazovanje	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Bez obrazovanja	6	35.3 %	11	64.7 %	17	100 %
Nezavršena osnovna škola	12	50 %	12	50 %	24	100 %
Osnovna škola	34	41.5 %	48	58.5 %	82	100 %
Srednja škola ili gimnazija	92	35.2 %	169	64.8 %	261	100 %
Viša škola ili fakultet	29	23.4 %	95	76.6 %	124	100 %
Magistratura ili doktorat	2	25 %	6	75 %	8	100 %
Ukupno	175	33.9 %	341	66.1 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 11.493, $df = 5$, $p = 0.042$

Analiza rezultata je pokazala da radni status ispitanica nije povezan sa pojavom ovog oblika nasilja. Najviše fizičkog nasilja zabeleženo je u kategoriji ispitanica koje su nezaposlene (37.3%), zatim slede stečajne radnice odnosno žene na prinudnom odmoru (35.7%), zaposlene ispitanice (35.2%), domaćice (31.7%) i penzionerke (31.6%). Najmanje ovakvog nasilja zabeleženo je u studentskoj i učeničkoj populaciji, to jest u najmlađem delu našeg uzorka (22.2%), najverovatnije zato što ove ispitanice ređe imaju stalnog intimnog partnera.

Za razliku od radnog statusa, materijalni status je značajno povezan s fizičkim nasiljem. Rezultati su pokazali da su ispitanice koje ocenjuju svoje materijalno stanje kao sve gore i gore, u najvećoj meri trpele u nekom trenutku ovaj vid nasilja (u 50.9% slučajeva). Zatim slede ispitanice koje materijalno stanje njihovih porodica u poslednjih deset godina procenjuju kao stabilno loše (41.2%). I kod ispitanica kod kojih je materijalno stanje bilo promenljivo, procenat žrtava fizičkog nasilja nije zanemarljiv, ali je značajno manje ispitanica koje su procenile materijalno stanje porodice kao dobro u protekloj deceniji izjavilo da je bilo izloženo fizičkom nasilju (20.8%).

Tabela 18. Odnos fizičkog nasilja i materijalnog stanja porodice u poslednjih deset godina

Materijalno stanje	Žrtva fizičkog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Sve gore i gore	29	50.9 %	28	49.1 %	57	100 %
Stabilno loše	21	41.2 %	30	58.8 %	51	100 %
Malo dobro, malo loše	68	32.2 %	143	67.8 %	211	100 %
Bilo je jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje	13	31.7 %	28	68.3 %	41	100 %
Bilo je dobro, pa je sada loše	25	35.7 %	45	64.3 %	70	100 %
Dobro je sve vreme	16	20.8 %	61	79.2 %	77	100 %
Sve vreme je srednje	3	33.3 %	6	66.7 %	9	100 %
Ukupno	175	33.9 %	341	66.1 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 14.905, df = 6, p = 0.021

Nije otkrivena povezanost između činjenice ko je glavni hranilac u porodici ispitanice, ko je više zarađivao u poslednjih deset godina u porodici ispitanice, kao ni toga da li je ispitanica žrtva rata, s pojavom fizičkog nasilja. Ipak, ako se izdvoje samo ispitanice koje su bile žrtve fizičkog nasilja od strane intimnog partnera, može se utvrditi da ima veliki broj onih čiji je partner zarađivao više od njih (42.3%), u poređenju sa npr. onim ispitanicama koje su zarađivale više od svojih partnera (14.6%) ili onima koje su zarađivale slično kao i partner (16.8%). Ponovo nailazimo na fenomen statusne inkompatibilnosti kada je u pitanju glavni hranilac u porodici ispitanica. Takođe, i kod fizičkog nasilja je uočeno prisustvo dva obrasca uticaja ekonomske nejednakosti partnera na nasilje nad ženama. Pri tome, bilo je procentualno nešto više nasilja nad ženama koje su bile stub porodice i izdržavali je (41.6%), nego nad onim ženama čiji su intimni partneri bili glavni hraniooci porodice (36.5%).

Faktori seksualnog nasilja

U cilju sagledavanja faktora koji utiču na to da žene postanu žrtve seksualnog nasilja u porodici, proverili smo kakve sociodemografske i socioekonomske karakteristike imaju ispitanice koje su izjavile da su pretrpele ovaj oblik nasilja.

Ispitanice svih uzrasta su skoro podjednako bile izložene ovom tipu nasilja. Nisu pronađene statistički značajne razlike između posmatranih grupa.

Procentualno gledano, najviše žrtava za koje znamo ima u kategoriji žena starosti 49-56 godina (12.1%), zatim u kategoriji uzrasta 18-25 godina (11.9%) i 33-40 godina

(10.4%). Najmanje seksualnog nasilja anketarkama su prijavile ispitanice starosti 57-65 godina (4.3% slučajeva).

Ispitanice koje su razvedene ili razdvojene od svojih bivših partnera u najvećoj meri su izvestile da su bile žrtve seksualnog nasilja (22.6%). Može se pretpostaviti da su one bile najspremnije da o tome pričaju, budući da više ne žive sa svojim partnerima. Slede žene koje žive u vanbračnoj zajednici (9.1%), udate ispitanice (6.9%), neudate ispitanice (5.7%) i udovice (3.6%). Nije otkrivena povezanost seksualnog nasilja s činjenicom da li žena ima decu, kao ni s brojem i starošću dece.

Pokazano je da nacionalnost ispitanica nije povezana s pojavom seksualnog nasilja, što znači da su ispitanice svih nacionalnosti skoro podjednako bile žrtve ovog tipa nasilja. Nije otkrivena ni povezanost činjenice da li je neki drugi član porodice ispitanice različite nacionalnosti od nje, sa seksualnim nasiljem.

U odnosu na ispitanice koje duže vremena borave u mestima u kojima smo ih ispitivali, ispitanice koje žive u njima manje od godinu dana više su bile izložene seksualnom nasilju (34.5% slučajeva). Za njima slede ispitanice koje borave u mestu stanovanja više od deset, a manje od 15 godina (12.3%), one koje žive u tim mestima više od godine, a manje od pet godina (9.8%), preko 15 godina (6.6%) i na kraju one ispitanice koje žive u mestu stanovanja više od pet, a manje od deset godina (5.7%).

Tabela 19. Odnos seksualnog nasilja i dužine boravka u mestu stanovanja

Dužina boravka u mestu stanovanja	Žrtva seksualnog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Manje od jedne godine	10	34.5 %	19	65.5 %	29	100 %
Više od godine, a manje od pet godina	6	9.8 %	55	90.2 %	61	100 %
Više od pet, a manje od deset godina	3	5.7 %	50	94.3 %	53	100 %
Više od deset, a manje od 15 godina	7	12.3 %	50	87.7 %	57	100 %
Preko 15 godina	21	6.6 %	295	93.4 %	316	100 %
Ukupno	47	9.1 %	469	90.9 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 26.362, df = 4, p = 0.000

Ispitanice koje žive u jako lošim stambenim uslovima u većoj meri su trpele seksualno nasilje (20% slučajeva) od ispitanica koje žive u boljim uslovima. Ispitanice koje procenjuju svoju stambenu situaciju kao lošu bile su žrtve ovog oblika nasilja u 9.4% slučajeva, a one koje smatraju da nije ni dobra ni loša u 11% slučajeva. Ispitanice koje misle da im je stambena situacija dobra bile su izložene seksualnom nasilju u porodici u 5.8% slučajeva, a one koje misle da je ta situacija veoma dobra u 9.1%. Ova razlika postoji iako statistička značajnost, kada su sve kategorije analizirane zajedno, nije dokazana.

Analiza je pokazala da nema statistički značajnih razlika između ispitanica različitog obrazovnog nivoa u pogledu toga da li su pretrpele seksualno nasilje. Međutim, zanimljivo je primetiti da su ponovo ispitanice s nezavršenom osnovnom školom u najvećoj meri bile izložene ovom vidu nasilja (njih 20.8%), a da među ispitanicama bez ikakvog formalnog obrazovanja i među ispitanicama s najvišim akademskim zvanjima nema nijedne

žrtve seksualnog nasilja. Ispitanice koje su završile osnovnu školu pretrpele su ovaj oblik nasilja u 11% slučajeva, one s diplomom više škole ili fakulteta u 8.9%, dok su ispitanice sa završenom srednjom školom ili gimnazijom bile žrtve u 8.4% slučajeva. Ovde se može ustanoviti veza između nivoa obrazovanja i prepoznavanja seksualnog nasilja u intimnoj partnerskoj vezi kao nasilja, kao i sa spremnošću da se o ovoj temi govori.

Iako su nezaposlene žene u većoj meri prijavljivale da su bile žrtve ovog vida nasilja (15.7% slučajeva) u odnosu na zaposlene žene (10.2%), studentkinje i učenice (7.4%), stečajne radnice, odnosno žene na prinudnom odmoru (7.1%), penzionerke (5.3%) i domaćice (1.7%), radni status ispitanica nije značajno povezan s prisustvom seksualnog nasilja nad njima. Isto tako nisu pronađene statistički značajne razlike između ispitanica u pogledu tipa životne zajednice u kojoj žive, činjenice da li su žrtve rata, ko je glavni hranilac u porodici, kao i ko je najviše zarađivao u njihovoj porodici u poslednjih deset godina, a u odnosu na prisustvo ili odsustvo seksualnog nasilja u njihovim životima.

Ipak, ako se izdvoje ispitanice koje su bile žrtve ovog oblika nasilja od strane intimnog partnera, može se videti da je u 44.7% slučajeva partner zarađivao više od njih, u 17% slučajeva su zarađivali slično, dok je u 8.5% slučajeva ispitanica zarađivala više od partnera. Isto tako, otkriveno je i da je 40.4% ispitanica žrtava seksualnog nasilja od strane intimnog partnera bilo u ulozi glavne hraniteljke u porodici, dok je u 34% slučajeva njihov partner bio glavni hranilac.

Može se videti da su ispitanice koje procenjuju materijalno stanje svoje porodice kao sve gore i gore (njih 21.1%), kao i one koje smatraju da im je bilo dobro, a da im je sada loše (15.7%), u većem procentu bile žrtve seksualnog nasilja od ispitanica raspodeljenih u ostale kategorije. U promenljivoj kategoriji – malo dobro, malo loše – bilo je 8.1% žena izloženih ovom tipu nasilja, dok je u stabilnim kategorijama – stabilno loše (7.8%), sve vreme dobro (1.3%) i sve vreme srednje (0%) bilo značajno manje ispitanica žrtava seksualnog nasilja.

Tabela 20. Odnos seksualnog nasilja i materijalnog stanja porodice u poslednjih deset godina

Materijalno stanje	Žrtva seksualnog nasilja				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Sve gore i gore	12	21.1 %	45	78.9 %	57	100 %
Stabilno loše	4	7.8 %	47	92.2 %	51	100 %
Malo dobro, malo loše	17	8.1 %	194	91.9 %	211	100 %
Bilo je jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje	2	4.9 %	39	95.1 %	41	100 %
Bilo je dobro, pa je sada loše	11	15.7 %	59	84.3 %	70	100 %
Dobro je sve vreme	1	1.3 %	76	98.7 %	77	100 %
Sve vreme je srednje	0	0 %	9	100 %	9	100 %
Ukupno	47	9.1 %	469	90.9 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 21.353, df = 6, p = 0.002

Faktori proganjanja

Analizom različitih sociodemografskih i socioekonomskih karakteristika žrtava proganjanja pokušali smo da steknemo bolju sliku o njima. Otkrivena je povezanost uzrasta ispitanica s pojavom proganjanja u porodici. Mlađe ispitanice, uzrasta 18-25 (njih 28.8%) i 26-32 godine (28.6%) u znatno većoj meri su bile žrtve proganjanja od starijih ispitanica. Najmanje žrtava proganjanja nalazimo u kategoriji ispitanica starijih od 65 godina (6.1%).

Tabela 21. Odnos proganjanja i starosti ispitanica

Starost	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
18-25 godina	17	28.8 %	42	71.2 %	59	100 %
26-32 godina	22	28.6 %	55	71.4 %	77	100 %
33-40 godina	15	14.2 %	91	85.8 %	106	100 %
41-48 godina	14	15.9 %	74	84.1 %	88	100 %
49-56 godina	18	19.8 %	73	80.2 %	91	100 %
57-65 godina	7	15.2 %	39	84.8 %	46	100 %
Preko 65 godina	3	6.1 %	46	93.9 %	49	100 %
Ukupno	96	18.6 %	420	81.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 16.395, df = 6, p = 0.012

Kao što je ranije pomenuto, žene koje su se razvele ili razdvojile od svojih partnera, najčešće postaju meta proganjanja tih partnera (41.7% slučajeva). Ispitanice koje trenutno žive u vanbračnoj zajednici bile su žrtve proganjanja u 22.7% slučajeva, udate žene u 9.8%, a udovice u 5.5% slučajeva. Dosta je veliki procenat i neudatih žena žrtava proganjanja u porodici (27.3%).

Tabela 22. Odnos proganjanja i bračnog statusa ispitanica

Bračni status	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Udata	24	9.8 %	221	90.2 %	245	100 %
Živi u vanbračnoj zajednici	10	22.7 %	34	77.3 %	44	100 %
Razvedena ili razdvojena	35	41.7 %	49	58.3 %	84	100 %
Udovica	3	5.5 %	52	94.5 %	55	100 %
Neudata ili ne živi s partnerom	24	27.3 %	64	72.7 %	88	100 %
Ukupno	96	18.6 %	420	81.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 53.196, df = 4, p = 0.000

Žene koje nemaju decu najčešće su žrtve proganjanja (24.6% slučajeva), a kod žena koje imaju više od troje dece nije zabeležen nijedan slučaj ovog oblika nasilja. Na ovakav rezultat najviše je uticala činjenica da li ispitanice imaju ili nemaju decu (pošto je i između ove činjenice i proganjanja pronađena povezanost). Ispitanice s jednim de-

tetom bile su izložene proganjanju u 21.9% slučajeva, s dvoje dece u 14.3% i troje dece u 16.1% slučajeva.

Tabela 23. Odnos proganjanja i broja dece

Broj dece	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Nijedno	33	24.6 %	101	75.4 %	134	100 %
Jedno	28	21.9 %	100	78.1 %	128	100 %
Dvoje	30	14.3 %	180	85.7 %	210	100 %
Troje	5	16.1 %	26	83.9 %	31	100 %
Više od troje	0	0 %	13	100 %	13	100 %
Ukupno	96	18.6 %	420	81.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 9.797, df = 4, p = 0.044

Žene svih nacionalnosti su skoro podjednako izložene proganjanju, mada je deo uzorka koji su činile ispitanice srpske nacionalnosti u najmanjoj meri pretrpeo ovaj oblik nasilja (15.2%) u odnosu na npr. ispitanice hrvatske nacionalnosti (25.6%) ili romske nacionalnosti (23.7%). Nije otkrivena ni povezanost proganjanja s činjenicom da li je neki član porodice ispitanice različite nacionalnosti u odnosu na njih.

Još jednom se pokazalo da su one ispitanice koje žive manje od godinu dana u mestu u kojem sada borave, najčešće žrtve nasilja, u ovom slučaju proganjanja (37.9% njih). Žene koje borave u mestu stanovanja više od godinu, a manje od pet godina bile su izložene proganjanju u porodici u 27.9% slučajeva, one koje žive u tim mestima između pet i deset godina (17%), 10 i 15 godina (19.3%) i preko 15 godina (15.2%).

Tabela 24. Odnos proganjanja i dužine boravka u mestu stanovanja

Dužina boravka u mestu stanovanja	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Manje od jedne godine	11	37.9 %	18	62.1 %	29	100 %
Više od jedne, a manje od 5 godina	17	27.9 %	44	72.1 %	61	100 %
Više od 5, a manje od 10 godina	9	17 %	44	83 %	53	100 %
Više od 10, a manje od 15 godina	11	19.3 %	46	80.7 %	57	100 %
Preko 15 godina	48	15.2 %	268	84.8 %	316	100 %
Ukupno	96	18.6 %	420	81.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 13.154, df = 4, p = 0.011

Ispitanice koje su se vratile s decom kod roditelja ili žive s roditeljima, braćom i sestrama (njih 30.3%), koje žive same s decom (njih 26.2%) ili potpuno same (njih 24%), najčešće su žrtve proganjanja⁸. Ovo nije neobičan nalaz, jer razvedene odnosno razdvojene žene obično žive u ovakvim zajednicama ili same, a bivši partneri su najčešći progonitelji.

Tabela 25. Odnos proganjanja i tipa životne zajednice

S kim živi ispitanica	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Živim sama	12	24 %	38	76 %	50	100 %
Živim sama sa decom	17	26.2 %	48	73.8 %	65	100 %
S mužem/partnerom	14	17.3 %	67	82.7 %	81	100 %
S mužem/partnerom i decom	16	10.4 %	138	89.6 %	154	100 %
S roditeljem/roditeljima i/ili bratom/sestrom i/ili decom	23	30.3 %	53	69.7 %	76	100 %
S mužem/partnerom, roditeljima i decom	7	13.2 %	46	86.8 %	53	100 %
S detetom i njenom/njegovom porodicom (i mužem/partnerom)	2	13.3 %	13	86.7 %	15	100 %
Živim u široj ili drugačijoj porodičnoj zajednici	5	25 %	15	75 %	20	100 %
Ukupno	96	18.7 %	418	81.3 %	514	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 18.961, df = 7, p = 0.008

Žene koje žive u jako lošim uslovima u većoj meri su bile žrtve proganjanja (35% slučajeva) od onih koji žive u boljim uslovima. Ispitanice koje su procenile svoju stambenu situaciju kao lošu bile su izložene proganjanju u 17% slučajeva, kao ni dobru ni lošu u 22%, kao dobru u 13.7% i kao veoma dobru u 18.2% slučajeva.

Tabela 26. Odnos proganjanja i kvaliteta stambenih uslova

Stambena situacija	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Jako loša	14	35 %	26	65 %	40	100 %
Loša	9	17 %	44	83 %	53	100 %
Ni dobra ni loša	36	22 %	128	78 %	164	100 %
Dobra	31	13.7 %	195	86.3 %	226	100 %
Veoma dobra	6	18.2 %	27	81.4 %	33	100 %
Ukupno	96	18.6 %	420	81.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 11.975, df = 4, p = 0.018

⁸ Iz analize su zbog validnosti Hi-kvadrat testa isključene dve ispitanice koje žive sa osobama s kojima nisu u srodstvu (zbog premalog broja slučajeva).

Obrazovni nivo ispitanica nije statistički značajno povezan s pojavom proganjanja u porodici. Ipak, može se primetiti da su ispitanice bez završene osnovne škole ponovo najviše na udaru (25% slučajeva), dok su ispitanice bez obrazovanja (0%) i one s najvišim akademskim zvanjima (jedan zabeležen slučaj), vrlo malo ili čak nikako izložene ovom obliku nasilja. Ispitanice sa završenom srednjom školom bile su žrtve proganjanja u 21.8% slučajeva, one s višom školom ili fakultetom u 15.3%, a one sa osnovnom školom u 15.9% slučajeva.

Zaposlene žene (njih 24.2%), ali i nezaposlene žene (22.9%), kao i stečajne radnice, odnosno ispitanice na prinudnom odmoru (21.4%) u većoj su meri trpele proganjanje od domaćica (3.3%), penzionerki (7.9%) i studentkinja odnosno učenica (14.8%).

Tabela 27. Odnos proganjanja i radnog statusa ispitanica

Radni status	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Zaposlena	62	24.2	194	75.8	256	100 %
Nezaposlena, tražim posao	19	22.9	64	77.1	83	100 %
Na prinudnom odmoru, stečajna radnica	3	21.4	11	78.6	14	100 %
Domaćica	2	3.3	58	96.7	60	100 %
Penzionerka	6	7.9	70	92.1	76	100 %
Studentkinja ili učenica	4	14.8	23	85.2	27	100 %
Ukupno	96	18.6 %	420	81.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 21.662, df = 5, p = 0.001

Ispitanice koje su same glavni hranionci porodice najčešće su na udaru progonitelja⁹ (24.6%). Kada su roditelji ili baba odnosno deda ispitanice izdržavali porodicu, proganjanja je bilo u 21.4% slučajeva, a kada je intimni partner ispitanice bio glavni hranilac, proganjanja je bilo u 13.5% slučajeva.

Tabela 28. Odnos proganjanja i glavnog hranionca u porodici ispitanice

Glavni hranilac	Žrtva proganjanja				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Ispitanica	43	24.6 %	132	75.4 %	175	100 %
Muž/partner ili bivši muž partner ispitanice	26	13.5 %	167	86.5 %	193	100 %
Ispitanica i njen muž/partner	4	12.1 %	29	87.9 %	33	100 %
Deca ili unuci ispitanice	2	6.5 %	29	93.5 %	31	100 %
Roditelji ili baba/deda ispitanice	15	21.4 %	55	78.6 %	70	100 %
Ukupno	90	17.9 %	412	82.1 %	502	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 11.968, df = 4, p = 0.018

⁹ Iz analize su, zbog premalog broja slučajeva isključene i ispitanice u čijim porodicama je glavni hranilac njihov brat/sestra ili svekar/svekrva i kada su ispitanica i njena deca ili roditelji glavni hranionci zajedno.

Na kraju ovog pregleda važno je reći da nije otkrivena statistički značajna povezanost između proganjanja i materijalnog stanja porodice u poslednjih deset godina. Procentualno gledano, ispitanice koje su svoje materijalno stanje opisale kao sve gore i gore najviše su bile izložene ovom obliku nasilja (28.1% slučajeva) u odnosu na ostale kategorije koje smo izdvojili. Najniža frekvencija javljanja proganjanja zabeležena je kod onih ispitanica koje su svoje materijalno stanje opisale kao dobro u toku cele protekle decenije (10.4%).

Činjenica da li je ispitanica žrtva rata takođe nije dobar prediktor pojave proganjanja. Nije otkrivena ni statistički značajna povezanost činjenice ko je više zarađivao u porodici ispitanice u poslednjih deset godina, sa ovom pojavom. Ipak, ako se izdvoje ispitanice koje su proganjane od strane svojih intimnih partnera, može se uvideti da je 35.8% ispitanica koje su zarađivale manje od partnera bilo žrtva proganjanja, dok je među ispitanicama koje su zarađivale više u odnosu na partnera procenat žrtava manji i iznosi 17.3%. Sličan je i procenat ispitanica koje su zarađivale skoro kao kao i partner, a koje je taj partner proganjao (16%).

Uticaj nasilja u primarnoj porodici na nasilničko ponašanje i viktimizaciju u sekundarnoj porodici

Dosta visok procenat ispitanica, žrtava fizičkog i seksualnog nasilja (43.1%), kao i onih koje su izjavile da su u sadašnjoj porodici viktimizirane samo fizičkim nasiljem (44%), odgovorio je da je njihov otac bio nasilan nad majkom kada su bile deca. Takođe, ispitanicama je bilo poznato da je u 26.1% primarnih porodica osoba koje su bile nasilne prema njima, bilo nasilja oca nad majkom kada su bili deca. Uz to, naše istraživanje je ukazalo i na postojanje veze između neposredne viktimizacije dece u detinjstvu i njihove kasnije viktimizacije, odnosno nasilničkog ponašanja. Naime, 31.8% ispitanica, žrtava fizičkog i seksualnog nasilja, bilo je neposredno viktimizirano u svojoj primarnoj porodici. One su uglavnom izjavile da su u detinjstvu bile viktimizirane fizičkim nasiljem, dok je samo 1.6% ispitanica izjavilo da su u primarnoj porodici bile prisiljene na seksualni odnos. S druge strane, prema saznanjima naših ispitanica, žrtava fizičkog i seksualnog nasilja, 75 (27.6%) osoba koje su prema njima bile nasilne u njihovoj sadašnjoj porodici, trpelo je nasilje u svom detinjstvu¹⁰. Nasilnici su u detinjstvu najviše bili direktno izloženi fizičkom nasilju (48%), nešto manje kombinovanom psihičkom i fizičkom nasilju (26.7%), potom psihičkom (16%) i pretnjama fizičkim nasiljem (9.3%).¹¹ Takođe, analizom odnosa direktne viktimizacije fizičkim nasiljem naših ispitanica u primarnoj porodici i njihove kasnije viktimizacije u sekundarnoj porodici ustanovili smo postojanje statistički značajne povezanosti između ove dve pojave. Utvrđeno je i postojanje statistički značajne, ali nešto slabije, veze između nasilja koje su u detinjstvu trpele osobe koje su bile nasilne prema ispitanicama i njihovog kasnijeg nasilničkog ponašanja.

Dobijeni rezultati svakako potvrđuju rezultate dosadašnjih istraživanja koja pokazuju da deca koja odrastaju u nasilnim porodicama, posmatranjem nasilnog modela muško-ženskih odnosa ili neposrednom nasilnom viktimizacijom, uče nasilni model ponašanja. Na osnovu rezultata o nasilju u primarnim porodicama ispitanica i nasilnika možemo zaključiti da i jedni i drugi u svojim porodicama uče da je nasilje ustaljeni način

¹⁰ Imajući u vidu visok procenat neinformisanosti ispitanica o direktnoj i indirektnoj viktimizaciji nasilnika možemo pretpostaviti da je procenat nasilnika koji su bili svedoci ili žrtve nasilja u detinjstvu još veći.

¹¹ U analizu su uključeni odgovori 75 ispitanica koje su odgovorile da je nasilnik bio neposredno izložen nekom od oblika nasilja u primarnoj porodici.

komuniciranja u porodičnim i muško-ženskim odnosima i da je osnovna uloga muškarca da kontroliše žene (i pri tome koristi različite mehanizme), dok je žena ta koja treba da se potčini svom muškarcu i trpi nasilje. Drugim rečima, pored mehanizma identifikacije, prenošenje obrazaca nasilja, to jest viktimizacije kroz generacije može se objasniti i učenjem rodni uloga, odnosno učenjem muško-ženskih odnosa po modelu.

Ovi rezultati posebno potvrđuju nalaze ranijih istraživanja koji su utvrdili postojanje transgeneracijske transmisije nasilja kada su u pitanju muška deca koja su bila svedoci nasilja u muško-ženskim odnosima, kao i prenošenje obrazaca viktimizacije, to jest uloge žrtve koja je naučena u primarnoj porodici (Nikolić-Ristanović, 2002c:87; Johnson, Ollus i Nevala, 2008:117). Često se muška deca identifikuju s nasilnim očevima, pa i sami postaju nasilni.

Zanimljivo je da je, prema rezultatima našeg istraživanja, izraženije transgeneracijsko prenošenje ženske uloge žrtve nasilja u porodici, nego obrazaca nasilja kod nasilnih muškaraca. Rezultati ranijih istraživanja su pokazali da je izloženost nasilju u porodici porekla (pogotovo oca prema majci) jak prediktor nasilničkog ponašanja u intimnim partnerskim vezama kod muškaraca (Sommer, 1994; Delsol i Margolin, 2004). Izgleda da je najznačajniji razlog za manje izražen uticaj ovog faktora u našem istraživanju bio taj što dosta veliki procenat (41.5%) ispitanica nije znao da li je otac nasilnika bio nasilan prema njegovoj majci.

Zaključak

Rezultati našeg istraživanja pokazali su da su ključni faktori koji utiču na veću izloženost žena nasilju u porodici, odnosno njihovu manju zaštićenost od takvog nasilja u Vojvodini, oni faktori koji su povezani s njihovom porodičnom, stambenom i materijalnom situacijom, uključujući tu i odnos ekonomskih uloga koje u porodici imaju žrtva i nasilnik. Takođe, utvrđeno je postojanje povezanosti i s dužinom boravka u mestu sadašnjeg stanovanja i razlikom u nacionalnoj pripadnosti žrtve i drugih članova porodica. Svi navedeni faktori pojavljuju se kao značajni prediktori kako psihičkog nasilja, tako i pretnji fizičkim nasiljem, kao i samog fizičkog nasilja.

Međutim, nacionalna pripadnost žrtve pojavljuje se kao značajna viktimogena predispozicija samo kod pretnji fizičkim nasiljem i kod samog fizičkog nasilja, i to tako što dobijeni podaci ukazuju na posebnu izloženost Romkinja ovim oblicima nasilja. Na ovaj način, istraživanjem su potvrđeni nalazi ranijih istraživanja po kojima prevalenca nasilja u romskim porodicama daleko nadmašuje prevalencu u ostatku ženske populacije (Vidaković, 2002:44; Čačeva, Friščik, Mišev, 2007:79). Uz to, samo kod fizičkog nasilja primećena je posebno izražena veza s niskim obrazovnim nivoom ili potpunim odsustvom obrazovanja, dok su drugim oblicima nasilja u sličnoj meri bile izložene žene svih obrazovnih nivoa. Ovi podaci ukazuju na visok rizik socioekonomski marginalizovanih grupa od viktimizacije fizičkim nasiljem.

Slično istraživanjima nasilja u porodici u Srbiji i drugim zemljama u tranziciji (Vidaković, 2002; Nikolić-Ristanović, 2008), ovo istraživanje je pokazalo da je rizik viktimizacije žena nasiljem u porodici posebno izražen onda kada žene žive u mnogočlanim proširenim porodicama, u lošim stambenim uslovima i kada je materijalna situacija loša, nestabilna i ima tendenciju pogoršanja.

Rizici koji su povezani s mnogočlanim i višegeneracijskim porodicama obično se javljaju u kombinaciji s lošom materijalnom i stambenom situacijom. Njihov uticaj na rizik viktimizacije može biti dvostruk: tako što utiču na pogoršanje odnosa u porodici,

pojavu ili pogoršanje već postojećeg nasilja, ili tako što smanjuju mogućnost žrtava da napuste nasilnike (Nikolić-Ristanović, 2008:135).

Kao i prethodna istraživanja, naše istraživanje je takođe ukazalo i na dva obrasca rizika koji su povezani sa ulogom hranioca porodice, odnosno sa ekonomskom zavisnošću od partnera ili drugih članova porodice – kako žene tako i muškarca. Najpre, kao ugrožavajuća pokazala se situacija u kojoj je partner ili drugi član porodice glavni hranilac porodice, a žena ekonomski zavisna od njega. Uz to, uočeni su i rizici koji su povezani sa ekonomskom zavisnošću muškarca. Na jednoj strani, u pitanju je zavisnost od partnerke u kom slučaju je za ženu rizik vezan za zamenu uobičajenih muško-ženskih rodni (ekonomskih) uloga. Na drugoj strani, radi se o zavisnosti od drugih članova porodice koja takođe negativno utiče na tradicionalni muški identitet. Oba oblika zavisnosti muškarca vode u ono što je Gilligan nazvao „užas zavisnosti“ i „osramoćenost“, koji se smatraju važnim faktorima nasilja od strane muškaraca (Gilligan, 1997: 233).

Osim rizika povezanih s materijalnom situacijom, naše istraživanje je pokazalo i da su razlike u nacionalnoj pripadnosti značajan faktor viktimizacije žena nasiljem u porodici. Naime, ranija istraživanja u Srbiji i drugim zemljama iz okruženja u kojima je 1990-tih godina došlo do pogoršanja međunacionalnih odnosa i koje su bile pogođene ratom, ukazala su na vezu koja postoji između netolerancije i sukoba na širem društvenom planu i nasilja u porodici¹². S obzirom na to što je našim istraživanjem utvrđeno postojanje statistički značajne veze između višenacionalnih porodica i viktimizacije žena psihičkim i fizičkim nasiljem (uključujući pretnje), može se zaključiti da ovaj uticaj još uvek postoji. Pri tome, posebno zabrinjava činjenica da je on izražen u Vojvodini kao izrazito višenacionalnom području, pa u tom smislu treba mere prevencije nasilja u porodici povezati i sa širim naporima ka uspostavljanju međunacionalne tolerancije.

Istraživanjem se došlo i do podataka koji ukazuju na posebnu ugroženost psihičkim i fizičkim nasiljem, kao i pretnjama, žena koje kratko vreme borave u mestu stanovanja. Uticaj ovog faktora se pokazao kao značajniji u ovom istraživanju nego u istraživanju porodičnog nasilja u Srbiji 2001. godine. Ugroženost žena opada s povećanjem broja godina koje su provele u mestu stanovanja pa se može zaključiti da su žene koje su integrisane u sredinu u koju žive u manjoj meri izložene nasilju i da lakše ostvaruju zaštitu, odnosno napuštaju nasilnika, nego žene koje su neintegrisane, odnosno prolaze kroz krizu prilagođavanja. Ovo je posebno značajno kada je reč o ženama koje nakon sklapanja braka odlaze da žive u drugo mesto, i to, posebno onda kada žive u proširenoj porodici, to jest s roditeljima i drugim članovima porodice svog partnera.

Kada je u pitanju seksualno nasilje, utvrđena je povezanost s faktorima poput loše stambene i materijalne situacije, uključujući tu i njenu nestabilnost i pogoršanje, kao i kratak boravak u mestu stanovanja. U vezi s proganjanjem, kao rizični faktori izdvojili su se mlađi uzrast, kratak boravak u mestu stanovanja, loši stambeni uslovi i, kao posebno značajno, razdvajanje od nasilnika i samostalni život, bez partnera. Dobijeni podaci nedvosmisleno potvrđuju rezultate ranijih istraživanja koji ukazuju na to da su žene posebno u riziku od proganjanja nakon što napuste nasilne partnere¹³ pa u tom smislu ovi podaci treba da budu iskorišćeni na pravi način za koncipiranje programa zaštite žena koje se spremaju da napuste, ili su već napustile nasilnike.

Najzad, treba reći i to da su rezultati našeg istraživanja potvrdili i rezultate ranijih istraživanja koja su ukazala na vezu nasilja u muško-ženskim odnosima u primarnoj porodici i kasnijeg vršenja nasilja od strane muškaraca, odnosno prihvatanja uloge žrtve od strane žene (transgeneracijska transmisija nasilja, odnosno viktimizacije). Ovi podaci

¹² O tome detaljnije videti u: Nikolić-Ristanović, 2008:124-130

¹³ O tome videti više u: Nicol, 2006.

nedvosmisleno pokazuju da za žensku decu koja su bila svedoci nasilja u muško-ženskim odnosima u primarnoj porodici postoji rizik da postanu žrtve istog tog nasilja u svojoj kasnijoj porodici, dok za mušku decu postoji rizik da postanu nasilnici. Podaci ukazuju i na značajan uticaj direktne viktimizacije devojčica u detinjstvu na njihovu izloženost nasilju u odraslom dobu. Sa druge strane, postoji i značajan uticaj neposredne izloženosti dečaka nasilju u primarnoj porodici i njihovog kasnijeg nasilnog ponašanja.

Shodno tome, nameće se potreba efikasnijeg multidisciplinarnog pristupa sprečavanju i suprotavljanju viktimizaciji dece. Posebno, neophodno je blagovremeno otkrivanje i odgovarajuća podrška i pomoć i devojčicama i dečacima iz porodica u kojima postoji nasilje kako bi s tim svojim traumatičnim iskustvom izašli na kraj na vreme i izbegli prenošenje nasilja i viktimizacije u svoje nove porodice.

DR VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ
LJILJANA STEVKOVIĆ

Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici – analiza poslednjeg slučaja nasilja

Kako bismo dobili što potpuniju sliku o viktimizaciji žena nasiljem u porodici u Vojvodini, posebnu pažnju smo posvetili poslednjem slučaju fizičkog ili seksualnog nasilja koje su naše ispitanice doživele. Naime, ispitanice koje su odgovorile da su nakon punoletstva bile žrtve fizičkog i/ili seksualnog nasilja u porodici zamolile smo da taj slučaj detaljnije opišu. Upravo stoga, cilj ovog segmenta studije jeste da se na osnovu tako dobijenih podataka detaljnije analiziraju karakteristike viktimizacije koju žene trpe u porodici. Pri tome, posebna pažnja je posvećena karakteristikama nasilja koje su žene trpele, njegovim posledicama, načinu njihovog prevladavanja i potrebama žena u vezi s njima, kao i karakteristikama nasilnika. Takođe, analiziraćemo osnovne razloge zbog kojih naše ispitanice ostaju u nasilnoj zajednici, kao i nasilje koje su posredno i neposredno trpela i njihova deca.

Ko su žrtve fizičkog i seksualnog nasilja i kakvo nasilje su preživele?

Na samom početku analize poslednjeg slučaja nasilja koji su opisale naše ispitanice kratko ćemo se osvrnuti na osnovne sociodemografske karakteristike žena koje su odgovorile da su bile seksualno i/ili fizički viktimizirane u porodici. Od ukupnog broja (516) anketiranih punoletnih ženskih osoba, 181 (35.1%) je bila žrtva nekog oblika fizičkog ili seksualnog nasilja. Najviše ispitanica koje su pozitivno odgovorile na pitanje da li su kao punoletne osobe bile žrtve fizičkog i/ili seksualnog nasilja potiče s teritorije Novog Sada i okoline (46 ili 25.4%) i Zrenjanina i okoline (45 ili 24.9%). Prisutno je manje procentualno učešće ispitanica s teritorije Kikinde i okoline (23 ili 12.7%), Pančeva i okoline (20 ili 11%), Sombora i okoline (18 ili 9.9%), Subotice i okoline (17 ili 9.4%) i Sremske Mitrovice i okoline (12 ili 6.6%). Takođe, 121 ili 66.9% ispitanica koje su odgovorile da su žrtve fizičkog i/ili seksualnog nasilja potiče iz gradske, a 60 to jest 33.1% iz seoske sredine.

Među žrtvama fizičkog i seksualnog nasilja dominiraju žene starosti od 41 do 56 godina (73 ili 40.3%). Najviše ispitanica je u bračnoj zajednici (69 ili 38.1%), dok je nešto manje onih koje su razdvojene/razvedene od partnera (59 ili 32.6%). Pored ovih kategorija, kada je u pitanju bračni status, 24 ispitanice (13.3%) neudate su ili ne žive s partnerom, njih 16 (8.8%) živi u vanbračnoj zajednici, a 13 (7.2%) ima status udovice. Dalje, 142 (78.5%) seksualno i fizički viktimizirane ispitanice imaju decu, dok je 39 (21.5%) bez dece. U strukturi onih koje su pretrpele fizičko i/ili seksualno nasilje 49.7% čine Srkinje, 16% Mađarice, 12.2% Romkinje, 7.7% Hrvatice, po 2.2% Jugoslovenke, Slovakinja i Bunjevke, 1.7% neopredeljene i po 1.1% Muslimanke i Rumunke, a 3.9% tih ispitanica pripada drugim nacionalnostima.

Tokom poslednjeg napada, 96.1% viktimiziranih žena bilo je izloženo fizičkom nasilju – kao jedinom vidu nasilne viktimizacije ili pak udruženo s psihičkim i/ili seksualnim nasiljem. Seksualnu viktimizaciju, praćenu psihičkim, i/ili fizičkim zlostavljanjem, pretrpelo je 17.7% žrtava.

Tabela 1. Vrsta nasilja koje su ispitanice opisale kao poslednji slučaj

Oblik nasilja	Broj	Procenat
Fizičko nasilje	36	19.9 %
Fizičko i psihičko nasilje	113	62.4 %
Fizičko i seksualno nasilje	1	0.6 %
Seksualno i psihičko nasilje	7	3.9 %
Fizičko, psihičko i seksualno nasilje	24	13.2 %
Ukupno	181	100 %

Kao što se vidi iz tabele br. 1, kao poslednji slučaj fizičkog i/ili seksualnog nasilja, ispitanice su najčešće opisale fizičko nasilje kombinovano s psihičkim (113 ili 62.4%). Ispitanice su ređe opisale samo fizičko nasilje (36 ili 19.9%) i kombinaciju fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja (24 ili 13.3%). Najmanji broj ispitanica je opisao kombinaciju seksualnog i psihičkog nasilja (7 ili 3.9%), i fizičkog i seksualnog nasilja (0.6%).

Karakteristike nasilnika

Posmatrano po polnoj strukturi, kao što je i očekivano, rezultati pokazuju da među nasilnicima preovlađuju muškarci (169 ili 93.4%), dok je 12 (6.6%) ispitanica bilo viktimizirano od strane osoba ženskog pola. Nasilnici su raspoređeni, kao i žrtve, u sve uzrasne kategorije, pri čemu su najzastupljeniji oni u srednjim godinama, tj. između 41 i 56 godina, koji čine skoro polovinu nasilnika (40.3%). Treba primetiti da je to ista starosna grupa koja dominira i kod žrtava, pa se može uočiti da su tzv. srednje godine posebno povezane s rizikom od nasilja u porodici.

Značajno je pomenuti da su u dva slučaja (1.1%) u vreme izvršenja poslednjeg čina fizičkog i/ili seksualnog nasilja nasilnici bili mlađi od 18 godina, to jest maloletnici. Iako je naizgled zanemarljivo procentualno učešće maloletnih nasilnika, ne možemo, a da se, u stručnom i naučnom smislu, ne zamislimo nad činjenicom da se obrasci nasilnog ponašanja u porodici javljaju već u najranijem uzrastu.

Tabela 2. Uzrast nasilnika

Starost nasilnika	Broj	Procenat
Ispod 18 godina	2	1.1 %
18-25 godina	12	6.6 %
26-32 godina	18	9.9 %
33-40 godina	32	17.7 %
41-48 godina	35	19.3 %
49-56 godina	38	21 %
57-65 godina	19	10.5 %
Preko 65 godina	10	5.5 %
Pokojan je	15	8.3 %
Ukupno	181	100 %

Ispitanice su prilikom poslednjeg slučaja nasilja zlostavljane najčešće od strane svojih muževa, odnosno partnera (143 ili 79%). U ulozi nasilnika, pored muža/partnera pojavljuju se i: otac u 13 slučajeva (7.2%), majka (sedam ili 3.9%), sin (pet ili 2.8%), svekrva i brat (u po tri slučaja ili po 1.7%), zet i rođak/a (u po dva slučaja ili 1.1%), očuh, ćerka i svekar u po jednom slučaju (0.6%).

Nacionalna struktura nasilnika, kao što se moglo i očekivati, u skladu je s nacionalnom strukturom žrtava. Većinu, to jest 59.7% čine Srbi, zatim 13.3% Mađari, Romi (10.5%) i Hrvati (7.2 %), dok nasilnici drugih nacionalnosti čine 9.3% od ukupnog broja nasilnika.

Tabela 3. Odnos nasilnik – žrtva

Ko je bio nasilnik	Broj	Procenat
Sadašnji ili bivši muž / partner	143	79 %
Otac	13	7.2 %
Očuh	1	0.6 %
Majka	7	3.9 %
Sin	5	2.8 %
Ćerka	1	0.6 %
Svekar	1	0.6 %
Svekrva	3	1.7 %
Zet	2	1.1 %
Brat	3	1.7 %
Rođak ili rođaka	2	1.1 %
Ukupno	181	100 %

Većina nasilnika su zaposlena lica (57.5%), status nezaposlenog (ili je u fazi traženja za zaposlenjem) ima 22.7 %, dok su penzioneri bili nasilni u 16% slučajeva, a stečajni radnici/radnici na prinudnom odmoru i studenti u 2.2%, odnosno 1.7% slučajeva. Po obrazovnom statusu, dominiraju nasilnici srednjoškolskog/gimnazijskog (93 ili 51.4%) i osnovnoškolskog (36 ili 19.9%) obrazovanja. Ipak, u znatnoj meri su zastupljeni i muškarci višeg ili visokog obrazovanja (23 ili 12.7%), kao i oni s nezavršenom osnovnom školom (21 ili 11.6%).

U 22 (12.2%) slučajeva koji su opisani kao poslednji slučaj nasilja, nasilnici su upotreбили hladno, vatreno ili neko drugo oružje, odnosno oruđe ili predmet kojim se mogu naneti povrede. Nasilnici su koristili nož (8 ili 36.4), oštro poljoprivredno oruđe (6 ili 27.3%), tvrdi kućni predmet (5 ili 22.7%), pištolj (2 ili 9.1%) i bokser (1 ili 4.5%). Kao oružje i oruđe, odnosno druge predmete kojima je vršeno nasilje, ispitanice su, između ostalog, navele sledeće: vile, letve, srp, pendrek, lopatu, metlu, posuđe, štaku, oklagiju, kaiš, pa čak i bombu.

Tabela 4. Da li je nasilnik bio učesnik rata?

Da li je nasilnik bio učesnik rata	Broj	Procenat
Da	45	24.9 %
Ne	136	75.1 %
Ukupno	181	100 %

Znatan deo nasilnika (45 ili 24.9%) učestvovao je u ratu, dok je manji deo (8.8%) njih u Vojvodinu došao u svojstvu izbeglice. Dobijeni podaci pokazuju da je uticaj rata na nasilje u porodici još uvek prisutan u Vojvodini, kao i da je on posebno izražen kod nekadašnjih učesnika rata. Uz to, treba napomenuti i da je procenat učesnika rata među nasilnicima, prema podacima dobijenim ovim istraživanjem, viši u odnosu na procenat do koga se došlo istraživanjem u Srbiji 2001. godine kada je iznosio 15.2% (Knežić, 2002:80).

Tabela 5. Učestvovanje u ratu i upotreba oružja/oruđa pri napadu

Da li je nasilnik bio učesnik rata	Da li je nasilnik pri napadu imao oružje				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Da	10	22.2 %	35	77.8 %	45	100 %
Ne	12	8.8 %	124	91.2 %	136	100 %
Ukupno	22	12.2 %	159	87.8 %	181	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 5.685, df = 1, p = 0.032

Ako posmatramo odnos između nasilnikovog učestvovanja u ratnim sukobima i upotrebe oružja ili oruđa pri napadu na ispitanicu možemo zapaziti prisustvo statistički značajne povezanosti ove dve varijable. Shodno tome, iskustvo „ratovanja“ utiče na spremnost nasilnika da pri nasilnom činu upotrebi hladno/vatreno oružje ili bilo koje raspoloživo oruđe. Pri napadu na ispitanicu, 22.2% nasilnika koji su učestvovali u ratu upotrebilo je oružje/oruđe, naspram 8.8% onih koji nisu bili učesnici ratnih sukoba.

Podaci ukazuju i na visoko prisustvo alkoholizma među nasilnicima. Naime, 97 (53.6%) nasilnika je u trenutku poslednjeg nasilnog čina bilo pod uticajem alkohola. Da se ne radi o situacionom napijanju već o alkoholizmu, govori i podatak da su 102 (56.4%) ispitanice odgovorile da je nasilnik inače sklon konzumiranju alkohola. Što se tiče upotrebe narkotika, kako pri poslednjem napadu, tako i uopšte, mogli bismo reći da je slabo zastupljena među nasilnicima u porodici. Naime, samo sedam (3.9%) ispitanica je odgovorilo da je nasilnik bio pod uticajem droge u trenutku nasilja, dok je u osam (4.4%) slučajeva nasilnik inače bio sklon konzumiranju droge.

Posledice, način njihovog prevladavanja i potrebe žrtava

Više od polovine ispitanica (121 ili 66.9%) je pri poslednjem napadu bilo fizički povređeno. Povrede su se kretale u rasponu od lakših ka težim¹:

- modrice i/ili natekline zadobilo je 112 žena (92.6%)
- posekotine ili ogrebotine – 45 žena (37.2%)
- prelom ili iščašenje – 22 žene (18.2%)
- povrede unutrašnjih organa ili krvarenje – 7 žena (5.8 %)
- opekotine – 4 žene (3.3%) i
- komplikacije u trudnoći imala je jedna žena (0.8%). Kao posebno teške povrede ispitanice su navele prelom rebara, povrede bubrega, glave i vrata, unutrašnje krvarenje s povredom jetre, prelom nosa, krvarenje u analnoj regiji i popucale šavove nakon carskog reza.

¹ Na pitanje o vrstama povreda koje su ispitanice zadobile pri poslednjem napadu postojala je mogućnost višestrukih odgovora.

Nesrazmerno težini opisanih povreda, relativno mali broj žena (47 ili 38.8%) zbog povreda je potražio medicinsku pomoć. Ipak, ovaj podatak je ohrabrujući ako se uporedi sa istraživanjem porodičnog nasilja u Srbiji iz 2001. godine po kojem je svega 12.4 % viktimiziranih žena potražio medicinsku pomoć zbog nanetih povreda. (Knežić, 2002:82)

Pored fizičkih, pretrpljeno nasilje ostavilo je i psihičke i psihosomatske posledice na ispitanice² i to:

- strahove – kod 91 žene (50.3%)
- depresiju – kod 76 žena (42%)
- nesanicu – kod 75 žena (41.4%)
- smanjenje samopoštovanja – kod 73 žene (40.3%)
- izolovanost – kod 55 žena (30.4%)
- psihičku ili fizičku bolest – kod 36 žena (19.9%)
- druge negativne emocije – kod 11 žena (6.1%).

Zanimljivo je da je manji broj viktimiziranih žena (8 ili 4.4%) istakao i da ih je nasilje koje su pretrpele osnažilo i podstaklo na odluku da napuste nasilnika. To nije tako neobično jer su sličan uticaj nasilja na aktivitet žena zabeležila i druga slična istraživanja (Walker, 1989:221).

Svega deset ispitanica (5.5%) nije imalo nijednu od navedenih posledica. Pojedine ispitanice navele su da je usled stresa od nasilja došlo do prekida trudnoće, da su i same postale agresivne ili su pokušale samoubistvo, ili da su izgubile poverenje u muškarce.

Psihičke i fizičke posledice nasilne viktimizacije ukazuju na narušeno psihofizičko zdravlje i otežano, kako porodično, tako i socijalno funkcionisanje ispitanica, što dodatno pogoršava njihovu, ionako tešku situaciju. U takvim okolnostima fizički ili seksualno zlostavljana žena pronalazi različite načine za prevladavanje traume viktimizacije. Nas je zanimalo da li se ispitanice uz pomoć alkohola, narkotika ili nekih lekova suočavaju s nasiljem kojem su bile izložene, odnosno da li na taj način pokušavaju da prevaziđu svoje traumatično iskustvo. Dobijeni rezultati pokazuju da ispitanice retko pribegavaju alkoholu ili drogi kao načinima prevladavanja iskustva nasilne viktimizacije. Naime, 19 (10.5%) ispitanica je upotrebljavalo ili upotrebljava alkohol, i svega pet (2.8%) drogu. Međutim, udeo onih koje upotrebljavaju lekove kako bi se lakše nosile s posledicama viktimizacije znatno je viši i iznosi 74, to jest 40.9%. U odnosu na rezultate za Srbiju iz 2001. godine možemo zapaziti da žene nešto više koriste alkohol i lekove, dok je upotreba narkotika u cilju suočavanja sa iskustvom nasilja, smanjena.³

Žena koja je izložena kontinuiranom i ponavljanom fizičkom i/ili seksualnom nasilju može imati različite potrebe, od toga da nasilje prestane, da se izoluje od nasilnika i situacije nasilja, pa do različitih oblika konkretnije pomoći i podrške (emocionalna podrška, različiti oblici stručne pomoći, finansijska pomoć, fizička zaštita, informacije, smeštaj, podrška na sudu i sl.). Našim ispitanicama smo u vezi s tim postavile otvoreno pitanje, tako da su mogle da navedu sve što su smatrale da im je potrebno.

Kao što se može videti iz tabele br. 6, najviše viktimiziranih žena navelo je da su imale potrebu za razgovorom sa bliskom osobom (37%). Uz to, žene su u značajnijoj meri navele još i potrebu za pravnom pomoći (13.8%), za medicinskom pomoći (12.2%), za razgovorom sa stručnim licem (9.9%), za podrškom bliske osobe (9.4%) i za finansijskom pomoći (8.8%). Jedan broj žena je kao svoju potrebu u vezi s nasiljem naveo izolaciju od nasilnika (12 ili 6.6%), odnosno razdvajanje: da nasilnik ode ili da ga napuste – 15 (8.3%).

² Pitanje *Da li je iskustvo s nasiljem uticalo na Vas na neki od sledećih načina* takođe je imalo mogućnost višestrukih odgovora.

³ Više o tome pogledati u: Knežić, 2002: 82

Zanimljivo je da je prilično mali procenat žena kao svoju potrebu naveo smeštaj i informacije. To može značiti da one te potrebe nemaju, ali isto tako da ih ne prepoznaju – na primer, da nisu svesne značaja informacija koje nemaju ili mogućnosti da dobiju privremeni smeštaj u nekoj sigurnoj kući. Takođe, prilično je visok procenat žena koje su odgovorile da nemaju nikakve potrebe, što više može da ukaže, ponovo, na problem artikulisanja potreba, nego na njihovo stvarno odsustvo.

Najzad, zanimljivo je primetiti i da je šest žena (3.3%) navelo kao svoju potrebu razgovor s nasilnikom, što ukazuje na to da žene ne moraju izlazak iz situacije nasilja neminovno vezivati za napuštanje nasilnika. Drugim rečima, da u nekim situacijama žene žele makar da pokušaju da problem reše razgovorom s nasilnikom.

Tabela 6. Potrebe ispitanica nakon nasilja

Potrebe ispitanica posle nasilja	Da		Ne	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Razgovor s bliskom osobom	67	37 %	114	63 %
Razgovor s nasilnikom	6	3.3 %	175	96.7 %
Razgovor sa stručnim licem	18	9.9 %	163	90.1 %
Podrška bliskih osoba	17	9.4 %	164	90.6 %
Fizička zaštita	6	3.3 %	175	96.7 %
Pravna pomoć	25	13.8 %	156	86.2 %
Medicinska pomoć	22	12.2 %	159	87.8 %
Finansijska pomoć	16	8.8 %	165	91.2 %
Smeštaj	14	7.7 %	167	92.3 %
Izolacija	12	6.6 %	169	93.4 %
Da nasilnik ode / Da ga napustim	15	8.3 %	166	91.7 %
Da nasilje prestane	5	2.8 %	176	97.2 %
Informacije o razvodu, starateljstvu, itd.	7	3.9 %	174	96.1 %
Nije imala nikakve potrebe	28	15.5 %	153	84.5 %

Ispitanice su na ovaj način opisale svoje potrebe:

- *Trebali su mi lekovi, lekarska pomoć.*
- *Samo da ga oteraju.*
- *Novac. Da imam para, ja bih otišla iz mog kraja.*
- *Samo da on zaspi, znam da je sutradan i danima dobar, on mene voli.*
- *Htela sam da odem, imala sam utisak da bih ga ubila nakon onog što mi je uradio.*
- *Da me neko opameti i da mi hrabrost da odem. Kud ću, šta ću sa detetom?*
- *Bila mi je potrebna podrška porodice, ali je nisam dobila. Insistirali su da to ne prijavljujem, imala sam utisak kao da mene okrivljuju zbog toga.*

Upoznatost bliskih osoba s nasiljem

Kako bismo ispitali socijalnu mrežu kao potencijal podrške ispitanica u kontekstu njihove izloženosti fizičkom i seksualnom nasilju, nastojali smo da utvrdimo ko je od njima bliskih osoba bio upoznat s njihovom viktimizacijom.⁴ Kao što smo i očekivali, u najvećoj meri s nasiljem su bili upoznati članovi domaćinstva ispitanica (63.5%). Pored osoba koje s nasilnikom i žrtvom žive u istom domaćinstvu, o izloženosti žena nasilju znali su i njihovi bliski prijatelji/ce (44.2%), drugi rođaci ili članovi šire porodice (32%), susedi (21%) i kolege/koleginice (11%).

⁴ Ovo pitanje je takođe podrazumevalo mogućnost davanja višestrukih odgovora.

Iznenaduje činjenica da su u svega 8.3% slučajeva roditelji viktimizirane žene bili upoznati s nasiljem kojem je izložena u porodici. To bi se moglo tumačiti u kontekstu patrijarhalnog obrasca vaspitanja po kome je razvod neprihvatljiv i loš, a žena kriva za nasilje koje je svojim neprimerenim ponašanjem izazvala. Žene se teško odlučuju da pričaju roditeljima o nasilju koje trpe zbog stida i straha od osude. Uz to, to može biti i rezultat izolovanja žrtve od njene porodice, koje je jedna od čestih kontrolnih taktika koje primenjuju nasilnici, i koje je značajna prepreka mogućnosti dobijanja podrške i pomoći viktimiziranih žena od strane njihovih porodica.

U 8.3% slučajeva, to jest veoma retko, niko nije bio upoznat s nasiljem koje je ispitivana žena trpela.

Dobijeni podaci su veoma značajni s obzirom na to što ukazuju na veoma visok nivo upoznatosti žrtvi bliskih lica s nasiljem, pa tako i na visok potencijal za podršku i pomoć koji postoji u njenom okruženju i koji bi trebalo da bude bolje iskorišćen.

Tabela 7. Ko je od bliskih lica bio upoznat s nasiljem koje ispitanica trpi?

Ko je znao da je ispitanica pretrpela nasilje	Da		Ne	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Članovi domaćinstva	115	63.5 %	66	36.5 %
Drugi rođaci ili članovi šire porodice	58	32 %	123	68 %
Susedi	38	21 %	143	79 %
Prijatelji	80	44.2 %	101	55.8 %
Kolege / koleginice	20	11 %	161	89 %
Roditelji ispitanice	15	8.3 %	166	91.7 %
Niko nije znao	22	12.2 %	159	87.8 %

Ukrštanjem mesta boravka i odgovora na pitanje da li je neko ispitanici blizak (članovi domaćinstva, roditelji, drugi rođaci, susedi, prijatelji) znao za nasilje kojem je izložena, nastojali smo da utvrdimo da li život u pojedinim okruzima Vojvodine utiče na otvorenost žena u smislu njihove spremnosti da se bliskim osobama povere o nasilju kojem su izložene.

Tabela 8. Odnos mesta boravka i informisanosti članova domaćinstva o nasilju

Okrug	Da li su članovi domaćinstva znali za nasilje				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	35	76.1 %	11	23.9 %	46	100 %
Subotica i okolina	11	64.7 %	6	35.3 %	17	100 %
Zrenjanin i okolina	32	71.1 %	13	28.9 %	45	100 %
Pančevo i okolina	9	45 %	11	55 %	20	100 %
Sombor i okolina	6	33.3 %	12	66.7 %	18	100 %
Sremska Mitrovica i okolina	10	83.3 %	2	16.7 %	12	100 %
Kikinda i okolina	12	52.2 %	11	47.8 %	23	100 %
Ukupno	115	63.5 %	66	36.5 %	181	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 17.617, df = 6, p = 0.007

Kao što se vidi iz tabele br. 8, Hi kvadrat testom je utvrđena statistički značajna povezanost mesta boravka i informisanosti članova domaćinstva ispitanice s nasiljem koje trpi. Članovi domaćinstva viktimiziranih žena s teritorije Sremske Mitrovice u najvećem procentu (83.3%) upoznati su s nasiljem u njihovom porodičnom domu. Nešto manje, ali još uvek u visokom procentu ova informisanost članova domaćinstva prisutna je kod ispitanica s teritorije Novog Sada (76.1%) i Zrenjanina (71.1%). Procentualno najniža upoznatost članova domaćinstva s viktimizacijom ispitanica prisutna je kod viktimiziranih žena s teritorije Sombora (33.3%).

Takođe, ustanovili smo značajnu povezanost i između mesta boravka i upoznatosti prijatelja s nasiljem, što ukazuje na to da se spremnost ispitanica da se povere prijateljima o nasilju kojem su izložene značajno razlikuje u zavisnosti od mesta u kom žive. Ispitanice iz Subotice (76.5%) najspremnije su da svoje traumatično iskustvo podele s prijateljima. Znatno manje od njih, na to su spremne ispitanice iz Zrenjanina (53.3%) i Sombora (50%). Spremnost žena da prijatelje upoznaju s nasiljem kojem su izložene u porodici najmanje je izražena kod ispitanica iz Sremske Mitrovice (8.3%).

S druge strane, ne postoji značajna povezanost između informisanosti bliskih osoba viktimizirane žene i tipa naselja u kojem ona živi (selo/grad).

Zašto žene ne napuštaju nasilnike?

Visok procenat (74%) žena koje su bile izložene fizičkom i/ili seksualnom nasilju u porodici razmišljalo je, pokušalo ili zauvek napustilo nasilnika.⁵ To potvrđuje osnovne postavke teorije preživljavanja po kojoj žene, žrtve nasilja u braku, nisu pasivne, već ulažu aktivne napore u iznalaženju pomoći i načina da izađu iz nasilne situacije (Gondolf i Fisher, 1988).

Tabela 9. Da li je žrtva pokušala da napusti nasilnika?

Šta je ispitanica uradila	Broj	Procenat
Da, napustila sam ga	77	42.5 %
Da, napuštala sam ga, ali sam se vratila	30	16.6 %
Razmišljala sam, ali nisam pokušavala	27	14.9 %
Nisam ga napuštala	40	22.1 %
Ne živim, niti sam živela s nasilnikom, pa ga nisam mogla napustiti	7	3.9 %
Ukupno	181	100 %

Ipak, od 174 žene koje su pretrpele ili trpe fizičko i/ili seksualno nasilje i koje su živlele s nasilnikom, više od polovine, to jest 98 ili 55.7% njih nije napustilo nasilnika. Tri-deset žena (17.2%) je napuštalo nasilnika ali se vraćalo, a 27 (15.5%) samo je razmišljalo o tome. Znatno deo viktimiziranih žena (22.1%) nikada nije ni razmišljao niti pokušao da napusti nasilnog partnera. Na drugoj strani, nešto manje od polovine ili 77 žena (44.3%) napustilo je nasilnika.

Visok procenat žena (54 ili 50.5%) koje su privremeno ili trajno napustile nasilnika tokom perioda razdvojenosti bio je izložen proganjanju. U svim tim slučajevima radilo se o proganjanju od strane nasilnika koji su bili muževi odnosno partneri žrtve. To praktično znači da napuštanje nije dovelo do prestanka nasilja, već do promene načina na

⁵ Pošto sedam žena (3.9%) nije živelo niti živi s nasilnikom, te ga zbog toga nisu mogle ni napustiti, njih smo isključili iz dalje analize ovog segmenta istraživanja.

koji se ono vrši. Takođe, s pravom se može pretpostaviti da se deo žena upravo zbog proganjanja vratio nasilnom partneru.

Proganjanje koje su doživljavale nakon napuštanja nasilnika sastojalo se u sledećem:

- uporni telefonski pozivi (radi pretnji, proveravanja, ucenjivanja, vređanja, moljanja) kojima je bilo izloženo 40.7% žena,
- sačekivanje ispred mesta stanovanja ili upadanje u stan/kuću čemu je bilo izloženo 22.2% žena
- praćenje i špijuniranje čemu je bilo izloženo 11.1% žena
- slanje pretećih i uvredljivih sms poruka – 7.4% žena
- sačekivanje nakon posla ili dolazak na radno mesto/fakultet – 5.6% žena
- proganjanje na sve napred navedene načine – 13% žena.

Podaci dobijeni istraživanjem ukazuju na uticaj obrazovanja i ženine ekonomske pozicije u porodici na njenu odluku da napusti nasilnika. Naime, procenat žena koje su napustile nasilnike povećava se sa povećanjem njihovog obrazovnog nivoa. Takođe, najviši procenat žena koje su napustile nasilnike (78.3%) prisutan je među ženama koje su u poslednjih deset godina više zarađivale od svojih partnera. Ovi podaci potvrdili su rezultate istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji iz 2001. godine, kao i rezultate drugih sličnih istraživanja (Gelles, 1997:8; Nikolić-Ristanović, 2002b: 83; Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006:26) koji su pokazali da obrazovanje i ekonomska samostalnost pozitivno deluju na ženinu odluku da napusti nasilnika, kao i da je ekonomska samostalnost jedan od najznačajnijih preduslova ženinog izlaska iz situacije nasilja.

U skladu s tim je i podatak da egzistencijalni problemi predstavljaju osnovni razlog zbog kojeg naše ispitanice nisu napustile nasilnike. Na to ukazuju, kako odgovori žena o razlozima ostajanja u nasilnoj zajednici, tako i utvrđena značajna povezanost između materijalnog stanja i napuštanja, odnosno nenapuštanja nasilnika. Na pitanje koji je bio razlog za nenapuštanje nasilnika, odnosno za povratak nakon njegovog napuštanja, 18.3% žena je odgovorilo da nisu imale gde da odu, ili, drugim rečima, da nisu imale mogućnost da reše stambeno pitanje. Takođe, 14.6% je odgovorilo da je razlog bio nedostatak osnovnih sredstava za život. Drugim rečima, ukupno 32.9%, ili oko trećine ispitanica je kao razlog nenapuštanja navelo egzistencijalni problem.

Tabela 10. Razlozi za ostajanje s nasilnikom

Razlog za ostajanje s nasilnikom	Broj	Procenat
Nadala sam se da će nasilje prestati	42	19.7 %
Nisam imala gde da odem	39	18.3 %
Bojala sam se da bi to moglo imati negativne posledice na decu	32	15 %
Nemam od čega da živim	31	14.6 %
Nisam imala podršku i pomoć porodice i drugih bliskih ljudi	19	8.9 %
Bojala sam se osвете nasilnika	18	8.5 %
To nije bilo tako često ili tako ozbiljno	8	3.8 %
Nisam dobila pomoć državnih institucija kojima sam se obraćala za pomoć	6	2.8 %
Bilo me je sramota	5	2.3 %
Zato što volim nasilnika	2	0.9 %
Nešto drugo	11	5.2 %
Ukupno	213	100 %

Ustanovili smo i značajnu povezanost pokazatelja materijalnog stanja naših ispitanica i nenapuštanja nasilnog partnera. Upravo prisustvo partnera kao glavnog hranitelja porodice i njegova dominacija u obezbeđivanju materijalnih resursa znatno doprinosi ekonomskoj zavisnosti zbog koje žene ne traže izlaz iz nasilne situacije. Naime, žene koje nisu napustile nasilne partnere dominiraju među onima koje su kao glavne hraniocice porodice označile svoje partnere. Takođe, među ženama koje su odgovorile da su u poslednjih deset godina njihovi partneri zarađivali više od njih najniži je procenat onih koje su napustile nasilnika.

Nakon egzistencijalnih problema, sledeći najčešće navođeni razlog nenapuštanja nasilnika bila je nada da će nasilje prestati, zatim sledi strah da bi to moglo imati negativne posledice na decu, odsustvo podrške i pomoći porodice i bliskih lica i strah od osвете nasilnika. Ispitanice su ređe navodile kao razlog nenapuštanja da nasilje nije bilo tako često ili tako ozbiljno, te nedobijanje pomoći od državnih institucija. Najređe su kao razlozi ostajanja s nasilnikom navođeni sramota, ljubav prema nasilniku, a u pojedinačnim slučajevima i nedostatak odlučnosti i mirenje s nasilnikom. Žene koje su viktimizirane od strane dece ili roditelja navodile su nešto drugačije razloge koji su očekivani s obzirom na njihov odnos s nasilnikom.

Nada da će nasilje prestati, odnosno da će se nasilnik popraviti, navedena je kao razlog nenapuštanja nasilnika od strane 42 žene to jest 24.1%. Taj podatak je potvrdio rezultate ranijih istraživanja prema kojim žene ostaju s nasilnikom jer ih on ubeđuje da ostanu, nasilje zamenjuje finim ponašanjem i kajanjem, i tako u njima održava nadu da će nasilje prestati. Time je još jednom potvrđena i teorija ciklusa nasilja, prema kojoj smenjivanje dobrog i lošeg ponašanja, koje predstavlja rasprostranjenu karakteristiku ponašanja nasilnika koji su nasilni prema svojim partnerkama, utiče na žene da ostaju u nasilnim vezama (Walker, 1979; Nikolić-Ristanović, 2002b: 84). Treba ukazati i na to da je ovaj razlog nenapuštanja nasilnika značajno povezan sa obrazovnim statusom žrtve. Nada u okončanje nasilja kao razlog ostanka s partnerom u najvećoj meri je prisutna kod ispitanica koje imaju samo osnovnoškolsko obrazovanje, a smanjuje se s povećanjem njihovog obrazovnog nivoa, pa bi ovu okolnost trebalo imati u vidu prilikom koncipiranja preventivnih programa.

Strah da bi odlazak mogao negativno uticati na decu (15%) takođe je često navođen razlog nenapuštanja. Briga za decu je naročito izražena kod ispitanica osnovnoškolskog obrazovanja i značajno je povezana s njihovim egzistencijalnim problemima. Budući da je izuzetno prisutna kod ekonomski nesamostalnih ispitanica, mogli bismo ovaj razlog objasniti njihovim strahom da neće biti u mogućnosti da svojoj deci obezbede osnovna sredstva i uslove za život.

Usled nedostatka podrške od strane porodice i drugih bliskih osoba, 8.9% žena ostaje u nasilnoj zajednici. Našim istraživanjem je utvrđeno da su očekivanja žena u smislu neophodne podrške prilikom napuštanja nasilnika više usmerena ka članovima porodice i bliskim osobama nego ka državnim i drugim nadležnim institucijama i organima. Naime, svega 2.8% žena je kao razlog svog ostanka navelo odsustvo podrške državnih institucija kojima su se obraćale za pomoć. Ti rezultati još jednom potvrđuju postavke teorije preživljavanja po kojoj žene u svom pokušaju napuštanja nasilnika nailaze na različite prepreke koje su u vezi sa odsustvom odgovarajuće društvene podrške (Gondolf i Fisher, 1988).

Žena koje su navele da su ostale s nasilnikom iz straha od njegove osвете ima 8.5%. Takođe, utvrđena je statistički značajna veza između straha od osвете i nenapuštanja nasilnika. Treba primetiti i to da je strah žena od osвете nasilnika opravdan s obzirom na to što su istraživanja pokazala da u trenutku napuštanja nasilnika za ženu postoji

veoma visok rizik od još težeg nasilja pa i ubistva od strane nasilnika (Gelles, 1997:88). Drugim rečima, strah koji žene osećaju opravdan je i treba ga ozbiljno shvatiti i na odgovarajući način koncipirati programe izlaska žena iz situacije nasilja.

Istraživanje je pokazalo da su odsustvo podrške bliskih lica, strah od osvete nasilnika i briga zbog mogućih negativnih posledica po decu najčešće navođeni kao razlozi nenapuštanja nasilnika od strane onih ispitanica koje su pokušale da napuste nasilnike pa su im se vratile, i onih koje su razmišljale, ali se nisu odlučile da napuste nasilnike. Dobijeni nalazi ukazuju na to da ovi faktori mogu imati presudni uticaj na ženinu odluku i uspeh njenih napora da napusti nasilnika, pa u tom smislu i u skladu s napred pomenutim rizicima, treba posebnu pažnju pokloniti jačanju podrške i zaštiti žena koje razmišljaju ili su odlučile da napuste nasilnika.

Ovde bi svakako trebalo ukazati i na povezanost napuštanja nasilnika s fizičkim povredama koje su ženi nanete prilikom poslednjeg slučaja nasilja. Među ispitanicama koje su bile fizički povređene prilikom poslednjeg slučaja nasilja ima više onih koje su bar jednom napustile nasilnika (69%) nego što je to slučaj među onima koje nisu bile povređene (46.6%). Takođe, među ženama koje su trajno napustile nasilnika (47.1%) dominiraju one kojima su u poslednjem slučaju nasilja nanete telesne povrede. Znatno niži procenat fizičkog povređivanja (19%) prisutan je u slučajevima kada su žene napustile nasilnika, ali su mu se vratile.

Ovi podaci pokazuju da su za veći deo žena pretrpljene fizičke povrede bile glavni okidač za napuštanje nasilnika. To je u skladu s podacima opisanim u delu o posledicama nasilja, koji pokazuju da povrede mogu delovati pozitivno na aktiviranje žena u pravcu izlaska iz nasilja. Na drugi, manji deo žena, koje nisu još uvek pretrpele povrede ili su te povrede lakše prirode, strah od povređivanja utiče na to da se vrate nasilnicima koje su prethodno napustile. Naši rezultati se razlikuju od onih iz istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji iz 2001. godine, gde je odnos udela ove dve grupe bio obrnut. Naime, prema rezultatima tog istraživanja, najveće procentualno učešće fizičkih povreda bilo je prisutno u grupi žena koje su napustile nasilnika, ali su mu se vratile, dok je nešto manje, ali još uvek visoko bilo u grupi onih koje su trajno izašle iz nasilne situacije.⁶

Zanimljivo je i donekle iznenađujuće da je veoma mali udeo žena kao razloge nenapuštanja naveo da nasilje nije toliko ozbiljno i često (3.8%), kao i sramotu i strah od osude okoline (2.4%).

Ovde treba primetiti da među ženama koje nisu napustile nasilnika, pored žrtava nasilja od strane partnera, ima i onih koje su nasilje trpele od svoje dece ili roditelja. Razlozi nenapuštanja nasilnika koje su one navele ilustruju dobro kompleksnost situacije u kojoj se nalaze, s obzirom na odnos s nasilnikom.

- *Živim sa roditeljima, idem u školu, oni me izdržavaju.*
- *Nije sposobna živeti sama bez mene, nema penziju.*
- *Otac mi je, a i to se desilo samo tada.*
- *To mi je sin, moja krv, kako da ga napustim.*
- *To mi je ćerka, trudila sam se da o tome pričamo da se ne bi ponavljalo.*

Prisustvo dece nasilju nad ženama i njihova viktimizacija

Podaci do kojih smo došli u našem istraživanju ukazuju na alarmantno visok procenat dece koja su direktno ili indirektno viktimizirana u slučajevima nasilja nad njihovim majkama. Naime, od ukupno 181 žene koja je bila izložena fizičkom i/ili seksualnom nasilju, skoro polovina ili 90 (49.7%) dece je prisustvovalo poslednjem nasilnom činu.

⁶ Više o tome pogledati u: Nikolić-Ristanović, 2002b:84

Od toga, oko jedne trećine ili 35.6% dece bilo je i neposredno viktimizirano od strane nasilnika koji je zlostavljao njihovu majku. Procenat posredno viktimizirane dece veći je u poređenju sa onim koji je utvrđen istraživanjem u Srbiji 2001. godine (38.4%), ali je udeo neposredno viktimizirane dece nešto niži (tada je bio 43.8%). U slučajevima u kojima je bilo nasilja nad decom uglavnom se radilo o partnerskom nasilju, a samo u pojedinačnim slučajevima nasilnici su bili sin, očuh i majka ispitanice.

Kada je u pitanju posredna viktimizacija dece, rezultati pokazuju da su ona najviše prisustvovala kombinaciji psihičkog i fizičkog nasilja nad njihovom majkom (66.7%), zatim samo fizičkom nasilju (17.8%), dok su u čak 15.5% slučajeva deca prisustvovala situacijama u kojima je fizičko i psihičko nasilje bilo praćeno i seksualnim zlostavljanjem majke. Nasilnik je bio pod uticajem alkohola u 61.1% slučajeva kada su deca bila svedoci nasilja, dok je u 14.4% tih slučajeva pri poslednjem nasilnom činu imao oružje. Ispitanica je bila povređena pred decom u čak 72.2% slučajeva. Dobijeni podaci pokazuju da je nasilje koje su deca prisustvovala bilo ozbiljno što ukazuje na opasnost od dugoročne traumatizacije dece čak i onda kada nisu direktno viktimizirana (Nikolić-Ristanović, 2002c: 89).

Kada je u pitanju neposredna viktimizacija deteta do koje je došlo pri poslednjem nasilnom činu nad majkom (ispitanicom), najviše je bilo prisutno samo fizičko nasilje (59.4%), potom fizičko nasilje kombinovano s psihičkim (21.9%), a najređe samo psihičko nasilje (18.7%). Tom prilikom čak polovina dece (50%) zadobila je povrede i to u vidu modrica (34.4%), posekotina ili ogrebotina (12.5%) i preloma ili iščašenja (3.1%). Nasilje nad decom bilo je odgovor nasilnika na njihovo reagovanje na nasilje koje je vršio prema njihovoj majci (tukli su ih jer su branila majku ili plakala), ili je to bio njegov način vaspitanja odnosno uobičajenog ponašanja u stanju pijanstva.

- *Ošamario je dete jer me je branilo.*
- *Udarao je pesnicom sina jer me je branio, bio je pijan.*
- *Sin je hteo da me odbrani od njega pa su se i njih dvojica pobili.*
- *Deca su se umešala između nas pa ih je krenuo udarati, ali su veliki i kad ga poklope neće se dići. Sreća njegova pa su razmišljali o posledicama.*
- *Mali je vrištao dok me je tukao i taj njegov plač ga je još više iznervirao pa je i njega pesnicama istukao.*
- *Mene je branila ćerka, a onda je i na nju nasrnuo.*
- *Nije dozvoljavao da pokažu svoju volju, morali su biti vojnički poslušni, tukao ih je, kažnjavao i skraćivanjem obroka, izbacivao ih je ispred kućnih vrata.*
- *Bio je stroži, ali mislim da je to dobro zbog njihovog vaspitanja, znao je da ih ošamari i ponekad istuče.*
- *Pogodio je dete telefonom.*
- *Došao je pijan kući, uzeo je kaiš, mene udario preko lica, a decu je udario par puta gde je stigao. Na sreću, nisu imali teže povrede.*

U 17.7% slučajeva opisano nasilje nad decom nije bilo usamljena epizoda već su nasilnici i inače bili nasilni prema deci. Pri tome, nasilje je prema više od polovine dece (53.1%) vršeno više od deset puta.

Zaključak

Ispitivanje karakteristika fizičkog i seksualnog nasilja koje trpe žene u Vojvodini, vršeno na bazi detaljne analize poslednjeg slučaja pretrpljenog nasilja, u dobroj meri potvrđuju rezultate prethodnih istraživanja, posebno istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji, rađenog 2001. godine.

Dobijeni podaci pokazuju da se fizičko nasilje koje žene trpe u porodici najčešće vrši zajedno s psihičkim, a ređe samostalno ili u kombinaciji i s psihičkim i seksualnim nasiljem. Sa druge strane, seksualno nasilje je najčešće kombinovano i s psihičkim i s fizičkim nasiljem.

Među nasilnicima preovlađuju muškarci srednjih godina, ali ima i žena i maloletnika koji su bili nasilni prema ženama u porodici. Fizičko i seksualno nasilje nad ženama u porodici je prevashodno partnersko nasilje, ali, iako daleko ređe, ima i slučajeva nasilja koje vrše očevi, majke, sinovi, rođaci po tazbini i drugi srodnici. Zanimljivo je da je prilično nizak procenat nezaposlenih nasilnika, pa se može zaključiti da formalna zaposlenost nije značajan faktor nasilničkog ponašanja u porodici u Vojvodini. Ipak, s obzirom na preovlađujuću nisku obrazovnu strukturu nasilnika, može se pretpostaviti da, uprkos formalnoj zaposlenosti, oni nisu u stanju da na zadovoljavajući način obezbede materijalnu egzistenciju, što proističe iz napred analiziranih podataka o ekonomskim faktorima koji utiču na viktimizaciju žena u porodici.

Uticao je na nasilničko ponašanje muškaraca evidentan je iz podataka o udelu učesnika rata među nasilnicima, kao i iz podataka o postojanju povezanosti između učesća u ratu i korišćenja oružja i oruđa pri porodičnom napadu. Dobijeni podaci ukazuju na posebnu opasnost nasilja koje vrše učesnici rata, kao i da je nasilja u porodici koje vrše učesnici rata više u poređenju sa situacijom koju je pokazalo istraživanje u Srbiji 2001. godine. Samim tim, nalazi istraživanja ukazuju i na potrebu ozbiljnijeg društvenog bavljenja ovim problemom.

Takođe, istraživanje ukazuje i na vezu između alkoholizma i nasilja u porodici, dok veza između narkomanije i nasilja u porodici nije utvrđena. Udeo nasilnika koji vrše nasilje u alkoholisanom stanju koji je utvrđen ovim istraživanjem viši je u odnosu na procenat utvrđen istraživanjem u Srbiji iz 2001. godine. Ovo ukazuje na potrebu sistematičnijeg suprotstavljanja ovoj savremenoj bolesti našeg društva.

Za vršenje fizičkog nasilja nasilnici češće koriste samo fizičku silu, a ređe oružje i oruđe. Ipak, udeo slučajeva u kojima se koristi oružje i oruđe, odnosno opasni predmeti, nije zanemarljiv, a njihov repertoar je veoma raznovrstan. Posledice nasilja u porodici su kako fizičke, tako i psihičke. Fizičke posledice, to jest povrede kreću se od lakših do najtežih. Za razliku od pomenutog istraživanja iz 2001. godine naše ispitanice su za 10% češće bile fizički povređivane prilikom poslednjeg napada, što predstavlja pokazatelj njegove veće ozbiljnosti.

Malo žena je zbog povreda tražilo lekarsku pomoć, ali visok procenat upotrebljava lekove kako bi lakše prevladao psihičke posledice nasilja. Nasilje nad ženama često je praćeno i neposrednom i posrednom viktimizacijom dece. Procenat posredno viktimizirane dece veći je u poređenju sa onim koji je utvrđen istraživanjem u Srbiji 2001. godine, dok je procenat neposredno viktimizirane dece nešto manji (Nikolić-Ristanović, 2002c: 89).

Većina žena koje su bile izložene fizičkom i/ili seksualnom nasilju u porodici razmišljala je o napuštanju nasilnika, pokušala je ili je zauvek napustila nasilnika, ali je udeo onih koje su napustile nasilnika još uvek nizak. Najčešće navođeni razlozi ostajanja s nasilnikom odnose se na egzistencijalne probleme, kao i na nadu da će nasilje prestati, strah da bi to moglo imati negativne posledice na decu, odsustvo podrške i pomoći po-

rodice i bliskih lica i strah od osвете nasilnika. Podaci do kojih smo došli potvrdili su rezultate dosadašnjih istraživanja u pogledu pozitivnog uticaja obrazovanja i ekonomske samostalnosti na ženinu odluku da napusti nasilnika i uspešno izađe iz situacije nasilja. Oni mogu biti putokaz u pravcu preventivnog delovanja, odnosno koncipiranja programa pomoći i podrške žrtvama.

Nakon pretrpljenog nasilja najveći broj žena ima potrebu za razgovorom/podrškom od strane bliske osobe, a nešto ređe i za pravnom, medicinskom i finansijskom pomoći. Žrtvi bliske osobe najčešće su i upoznate s nasiljem koje ona trpi. Ipak, podaci koji se odnose na napuštanje nasilnog partnera pokazuju da je upravo nedostatak podrške bliskih osoba često jedan od važnih razloga što žene ostaju s nasilnikom. Takođe, za veći deo žena pretrpljene fizičke povrede bile su glavni okidač za napuštanje nasilnika, dok je za manji deo strah od povređivanja uticao na to da se vrate nasilnicima koje su prethodno napustile. Uz to, veliki broj žena koje su privremeno ili trajno napustile nasilnika nakon napuštanja biva izložen proganjanju. Odsustvo adekvatne zaštite od ovog oblika nasilja, koje kod nas još uvek nije prepoznato kao poseban oblik kriminalnog ponašanja, ni propisano kao krivično delo, takođe utiče da se žena vrati nasilniku.

MR SANJA ČOPIĆ
DR VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ
NIKOLA M. PETROVIĆ

Nasilje u porodici u Vojvodini i društvena reakcija

Jedan od ciljeva istraživanja nasilja u porodici u Vojvodini bio je dolaženje do saznanja o tome na koji način društvo, odnosno državni organi, institucije i nevladine organizacije reaguju na slučajeve nasilja u porodici. Da bi se došlo do podataka o društvenoj reakciji na taj vid kriminaliteta, ispitanice smo pitali da li su poslednji slučaj nasilja prijavile policiji, odnosno, da li su se obraćale za pomoć drugim institucijama, i to centrima za socijalni rad i zdravstvenim institucijama, kao i da li je u konkretnom slučaju vođen sudski postupak. Takođe smo ih pitali da li su se nakon poslednjeg slučaja nasilja za pomoć obraćale nekoj nevladinoj organizaciji. Žene koje su poslednji slučaj nasilja prijavile policiji ili su se obratile za pomoć nekoj drugoj organizaciji ili instituciji, zamolili smo da kažu da li su bile zadovoljne radom državnih organa i nevladinih organizacija, a posebno da li su bile zadovoljne načinom na koji su bile tretirane. Pored toga, ovim istraživanjem smo nastojali da dođemo do saznanja i o tome na koji način žene percipiraju nasilje i moguća pravna i druga rešenja, kao i o upoznatosti žena o postojanju i aktivnostima službi koje im mogu biti od pomoći u slučaju viktimizacije porodičnim nasiljem.

Obraćanje žrtava nasilja u porodici državnim organima, institucijama i nevladinim organizacijama

Prijavljivanje nasilja u porodici policiji

Na pitanje da li su poslednji slučaj nasilja prijavile policiji, od 181 ispitanice, koje su bile viktimizirane nasiljem u porodici, 42 (23.2%) su odgovorile potvrdno, to jest, poslednji nasilni događaj jesu prijavile tom državnom organu, dok njih 139 (76.8%) to nije učinilo.

Od 42 ispitanice koje su nasilje prijavile policiji, 27 (64.3%) je iz grada, dok je njih 15 (35.7%) sa sela. Ali, ako se taj broj posmatra u odnosu na ukupan broj žena žrtava nasilja u porodici iz grada, odnosno, sa sela, ne uočava se statistički značajna razlika. Drugim rečima, približno isti procenat žena iz gradske (25%) i onih iz seoske sredine (22.3%) obratio se policiji nakon poslednjeg incidenta.

Posmatrano prema starosnoj strukturi, uočava se da je najveći broj žena koje su se opredelile da prijave poslednji nasilni događaj policiji, starosti između 49 i 56 godina (13 ili 37.1%), potom između 33 i 40 godina (10 ili 32.3%) i 41 i 48 godina (8 ili 21.1%). Takođe se primećuje da je čak jedna četvrtina žena starosti između 26 i 32 godine nasilje

prijavila policiji, dok su se na ovaj korak najređe odlučivale starije žene, to jest žene preko 65 godina (7.7%). Iako ne postoji statistički značajna veza između starosti ispitanica i njihove odluke da nasilni događaj prijave policiji, ipak se može primetiti da se na ovaj korak opredeljuju prevashodno žene srednjih godina, dok se starije žene, verovatno zbog starosti, sramote, ekonomske nesamostalnosti i odsustva podrške, daleko ređe opredeljuju na taj korak, ostajući da žive u nasilnoj zajednici.

Od 42 ispitanice koje su se obratile policiji nakon poslednjeg slučaja nasilja, 23 su razvedene ili razdvojene (54.8%), deset je udato (23.9%), dok četiri žene žive u vanbračnoj zajednici. Pored toga, nasilje su policiji prijavile i tri žene koje nisu udane i ne žive s partnerom, kao i dve žene koje su udovice. Na prijavljivanje nasilnog događaja policiji češće se opredeljuju žene koje sebe smatraju glavnim hraniocem porodice i koje su u radnom odnosu. Ti podaci govore u prilog činjenici da ekonomska samostalnost žene doprinosi njenoj spremnosti da nasilje prijavi policiji i tako potraži izlaz iz nasilne zajednice.

Preko polovine ispitanica koje su se obratile policiji imaju srednju stručnu spremu – njih 23 (54.8%), a potom, osnovno obrazovanje (osam ispitanica) i višu ili visoku stručnu spremu (sedam ispitanica), što odražava strukturu uzorka žrtava u celini, pa se ne beleži postojanje statistički značajne veze između stepena obrazovanja i spremnosti da se nasilje prijavi policiji. Posmatrano, pak, prema nacionalnoj pripadnosti, primećuje se da se policiji obratilo 17 Srпкиnja (40.5%), šest Mađarica, po četiri Romkinje i Hrvatice, potom dve žene koje su se izjasnile kao Jugoslovenke i dve koje su neopredeljene u pogledu nacionalnosti, kao i po jedna Slovakinja, Rumunka, Bošnjakinja i Bunjevka, pa se dolazi do zaključka da ni nacionalna pripadnost nije značajno povezana sa donošenjem odluke da se nasilje prijavi policiji.

Vrsta nasilja koju žene trpe značajno utiče na donošenje odluke da se nasilje prijavi policiji. Naime, poslednji incident su policiji prijavile žene koje su pretrpele fizičko nasilje, pri čemu istovremeno prisustvo psihičkog nasilja ili i psihičkog i seksualnog nasilja uz fizičko značajno utiče na opredeljivanje da se nasilje prijavi. Kako pokazuju nalazi istraživanja,¹ 31 ispitanica koja je prijavila poslednji incident policiji pretrpela je fizičko i psihičko nasilje, što čini 27.4% ukupnog broja žena žrtava fizičkog i psihičkog nasilja; potom, sedam ispitanica ili 29.2% onih koje su pored fizičkog i psihičkog nasilja tokom poslednjeg napada bile izložene i seksualnom nasilju, dok su tri ispitanice (8.3%) bile žrtve samo fizičkog nasilja. S tim u vezi takođe je važno ukazati na podatak da nijedna žena koja je tokom poslednjeg incidenta bila izložena seksualnom i psihičkom nasilju, ali koje nije bilo praćeno fizičkim napadom, nije događaj prijavila policiji.

Tabela 1. Odnos vrste nasilja i prijavljivanja incidenta policiji

Vrsta nasilja	Da li je ispitanica prijavila policiji nasilje				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Fizičko nasilje	3	8.3 %	33	91.7 %	36	100 %
Fizičko i psihičko nasilje	31	27.4 %	82	72.6 %	113	100 %
Seksualno i psihičko nasilje	0	0 %	7	100 %	7	100 %
Fizičko, psihičko i seksualno nasilje	7	29.2 %	17	70.8 %	24	100 %
Ukupno	41	22.7 %	139	77.3 %	180	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 8.284, df = 3, p = 0.040

¹ Iz analize je zbog validnosti Hi kvadrat testa isključena jedna ispitanica koja je doživela fizičko i seksualno nasilje. Ova ispitanica se obratila za pomoć policiji.

Na odluku žena da prijave nasilje policiji značajno utiče i prisustvo povreda. Naime, od 42 ispitanice koje su se obratile policiji, njih 35 (83.3%) je zadobilo povrede prilikom poslednjeg nasilnog događaja. Takođe, oko trećine (28.9%) žena žrtava nasilja koje su navele da su tokom poslednjeg napada bile fizički povređene prijavilo je nasilje policiji.

U 38 (90.5%) slučajeva u kojima je poslednji napad prijavljen policiji, nasilnik je bio (aktuelni ili bivši) muž/partner, u dva slučaja sin, a u po jednom slučaju očuh i rođaka ispitanice. Međutim, interesantno je navesti da u slučajevima u kojima su nasilnici bili očevi ili majke (ukupno dvadeset slučajeva), nijedan od njih nije bio prijavljen policiji. Tako je na pitanje zašto nije prijavila nasilje policiji, jedna ispitanica rekla „zato što smo najbliži rod“.

Na obraćanje policiji utiče i vršenje nasilja u alkoholisanom stanju. Naime, u većini slučajeva u kojima su se žene obratile policiji, nasilnik je bio pod uticajem alkohola prilikom poslednjeg napada – 25 (59.5%). Takođe, 25.8% ispitanica koje su navele da je nasilnik u vreme poslednjeg nasilnog čina bio pod dejstvom alkohola prijavilo je nasilje policiji. Sa druge strane, vršenje nasilja pod uticajem droge u manjoj meri utiče na prijavljivanje nasilja. Od sedam ispitanica koje su navele da je prilikom poslednjeg napada nasilnik bio pod uticajem droge, samo njih dve su događaj prijavile policiji.

Gotovo sve ispitanice koje su poslednji nasilni incident prijavile policiji (njih 40 ili 95.2%) smatraju da ono što su pretrpele predstavlja kriminal, što je u skladu sa njihovom odlukom da se obrate policiji za pomoć. Sa druge strane, od 139 ispitanica koje se nisu obratile policiji nakon poslednjeg nasilnog događaja, znatno manji deo, njih 56 (40.3%), smatra da ono što su preživele nije kriminal, što, makar jednim delom, objašnjava njihovo neobraćanje ovom državnim organu za pomoć.

Razlozi neprijavljivanja nasilja policiji

Polazeći od toga da više od dve trećine žena žrtava nasilja u porodici nije prijavilo poslednji slučaj nasilja policiji, smatrali smo da je važno sagledati razloge takvog postupanja. Razlozi neprijavljivanja nasilja u porodici mogu da se svrstaju u dve grupe: lični razlozi i razlozi koji se tiču rada državnih organa, u ovom slučaju policije (Johnson, Ollus i Nevala, 2008: 135). Pri tome se uočava da su lični razlozi neprijavljivanja (66.2%) navođeni u većoj meri u odnosu na razloge koji se tiču rada policije (27.1%).

Među razlozima lične prirode dominira stav ispitanica da nasilje koje su preživele nije dovoljno ozbiljno da bi zahtevalo intervenciju policije, potom sramota i strah od eskalacije nasilja.

Tabela 2. Razlozi za neprijavljivanje nasilja u porodici policiji

Razlozi za neprijavljivanje nasilja policiji	Broj	Procenat
Smatrala sam da to nije tako ozbiljno	61	24.2 %
Bilo me je sramota	47	18.7 %
Nisam verovala da bi mogli da pomognu	36	14.3 %
Plašila sam se većeg nasilja	32	12.7 %
Iz iskustva drugih znam da policija nije efikasna u ovakvim slučajevima	18	7.2 %
Iz svog iskustva sam znala da policija ne želi da se meša u ovakve stvari	14	5.6 %
Nisam znala kako to da učinim	9	3.7 %
Smatrala sam da problem sama mogu da rešim	8	3.1 %
Zbog dece	5	1.3 %

Razlozi za neprijavljivanje nasilja policiji	Broj	Procenat
Zato što volim nasilnika ili zato što je blizak član porodice	4	1.7 %
Nisam fizički bila u stanju da to učinim	2	0.8 %
Nešto drugo	17	6.7 %
Ukupno	253	100 %

Kako se vidi u tabeli br. 2, kao najčešći razlog za neprijavljivanje nasilja policiji žene žrtve porodičnog nasilja u Vojvodini navode da preživljeno nasilje nije bilo u toj meri ozbiljno da bi zahtevalo intervenciju tog državnog organa. To se uklapa u još uvek dominantno patrijarhalno shvatanje partnerskih, a posebno bračnih odnosa, koji rezultira time da se nasilje i ne doživljava kao nasilje ako nema ozbiljnijih posledica.

Ovi podaci govore o potrebi podizanja svesti žena o nasilju u porodici kao vidu nasilja, jer kako je navela jedna ispitanica, žrtva porodičnog nasilja: *Treba menjati svest žena i ukazivati na to da nema velikog i malog nasilja. Nasilje je nasilje i nije krivica žena, nego nasilnika.*

Kao sledeći lični razlog neprijavljivanja nasilja policiji po učestalosti, javlja se osećanje srama, što se moglo očekivati s obzirom na često osećanje krivice koje se patrijarhalnom socijalizacijom nameće ženama. One smatraju da su zaslužile nasilje, a istovremeno precenjuju interesovanje drugih za događaj, kao i težinu, stepen i trajanje neodobravanja koje bi moglo uslediti nakon otkrivanja događaja.

U prvoj grupi tzv. ličnih razloga neprijavljivanja nasilja policiji kao sledeći razlog po učestalosti koji opredeljuje žene da o nasilnom događaju ćute i ne prijave ga policiji, javlja se strah od eskalacije nasilja.

Ostali razlozi lične prirode zbog kojih žene ne prijavljuju nasilje policiji javljaju se znatno ređe.

Drugu grupu razloga neprijavljivanja nasilja policiji čine razlozi koji se tiču rada policije. S tim u vezi, kao čest razlog zbog koga se žene žrtve porodičnog nasilja ne obraćaju policiji, navodi se nepoverenje u rad policije, odnosno, neverovanje u mogućnost da policija pomogne. Ukoliko, pak, tome dodamo i uverenje žrtve da policija ne želi da se meša u ovu vrstu problema ili da intervencija policije nije efikasna, a to ispitanica zna iz svog ili iz iskustva drugih, čini se da su razlozi koji se odnose na rad policije i njihov odnos prema nasilju u porodici još uvek važna prepreka za opredeljivanje žena da nasilje prijave ovom državnom organu.

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da ne postoje značajne razlike u pogledu razloga neprijavljivanja nasilja policiji od strane ispitanica iz gradova, s jedne, i sa sela, sa druge strane. U oba slučaja se kao najčešći razlog navodi da nasilje nije bilo ozbiljno da bi zahtevalo intervenciju policije, potom sramota, a onda i strah od novog nasilja i nepoverenje u pogledu mogućnosti da ih policija zaštiti i da im pomogne. Takođe, primećuje se da je više od polovine ispitanica (74 ili 53.2%) navelo više od jednog razloga zbog koga se nisu obratile policiji nakon poslednjeg nasilnog događaja.

Reagovanje policije i zadovoljstvo njihovim radom

Ispitanice koje su se obratile policiji za pomoć (njih 42), kao i dve ispitanice koje su navele da je policiju pozvao neko drugi nakon poslednjeg slučaja nasilja, zamolili smo da opišu šta je policija uradila, tj. na koji način su policijski službenici reagovali u konkretnom slučaju, kao i da li su one bile zadovoljne reakcijom policije.

Tabela 3. Reakcija policije po prijavljivanju poslednjeg slučaja nasilja

Šta je policija uradila	Broj	Procenat
Zapretili su, opomenuli ili su izgrdili nasilnika	12	27.3 %
Nisu ništa uradili ili su uradili nedovoljno	11	25 %
Odveli su nasilnika na razgovor u stanicu	8	18.2 %
Priveli nasilnika	4	9.1 %
Obavestili su druge nadležne, uputili ispitanicu na njih	4	9.1 %
Rekli ispitanici da napusti kuću	2	4.5 %
Zabranili nasilniku da prilazi ispitanici	2	4.5 %
Pretukli su nasilnika	1	2.3 %
Ukupno	44	100 %

Kao što se vidi iz tabele br. 3, policija bi najčešće zapretila nasilniku, opomenula ga ili ga izgrdila. Kako svedoče reči pojedinih ispitanica, policija je na ovaj način postupala uz obrazloženje da ne mogu ništa više da učine jer je kuća u vlasništvu nasilnika, pa ne mogu da ga izbace ili, pak, da ona (žrtva) treba da se razvede i napusti nasilnika. U nekim slučajevima u kojima se intervencija policije svela na pretnju, opomenu ili grdnju, ona nije bila praćena nekim posebnim obrazloženjem. Tako je jedna ispitanica rekla: *Policija je došla, izgrdila nasilnika i otišla.*

U skoro istom broju slučajeva ispitanice su navele da policija nije uradila ništa ili je uradila nedovoljno. Uz to, kako govore reči ispitanica, najčešći razlozi neintervenisanja ili neadekvatnog intervenisanja policije jesu nenadležnost policije i posmatranje nasilja u porodici kao privatne stvari. Tako je u pojedinim slučajevima policija rekla da ona nije nadležna i uputila žrtvu na druge institucije, na primer, na centar za socijalni rad ili na zdravstvenu ustanovu kako bi tamo potražila pomoć lekara. U drugim, pak, slučajevima, policija je rekla žrtvi da treba sama to da reši, da to nije njihov problem, odnosno, da se razvede od nasilnika, da ga napusti i slično.

U jednom broju slučajeva ispitanice su navele da je policija odvela nasilnika u policijsku stanicu na razgovor, dok je u manjem broju slučajeva nasilniku bio određen pritvor ili zadržavanje. S tim u vezi, neke ispitanice su rekle:

Priveli su ga jer mi je pred njima pretio da će me ubiti. Policija se vratila i obećala mi da će mi pružiti zaštitu, jer ne mogu da ga zadrže duže od 24 časa.

Odveli su ga, a meni su rekli šta da radim i gde da idem, bili su fini.

Na pitanje da li su bile zadovoljne reakcijom policije, veći deo ispitanica (25 ili 56.8%) izrazio je nezadovoljstvo, dok je njih 19 (43.2%) reklo da su bile zadovoljne onim što je policija uradila.

Pošto je relativno mali broj ispitanica bio u kontaktu s policijom nakon poslednjeg slučaja nasilja, teško je donositi neke opštije zaključke, ali se može primetiti da su ispitanice iz skoro svih gradova bile u većoj meri nezadovoljne ponašanjem policije.

Ispitanice koje su bile zadovoljne onim što je policija učinila u konkretnom slučaju, kao razloge svog zadovoljstva istakle su ukupan odnos pripadnika policije prema njima, podršku i pomoć koju su im pružili, kao i zaštitu koju su im obezbedili i tako sprečili ponovno nasilje. O tome govore i sledeće reči pojedinih ispitanica:

Štitili su me, kuću nismo podelili, ali su ga pratili i zapretili da me pusti na miru.

Sprečili su ga, uspeali su da ga spreče da me i dalje zlostavlja, nasilje se više nije ponovilo i verujem da je i policija zaslužna za to.

U policiji je radila jedna žena koja mi je pričom i slušanjem onog što mi se dogodilo pomogla.

Brzinom i efikasnošću, očinskim stavom prema mojoj deci, autoritativnim stavom prema nasilniku.

Ispitanice koje nisu bile zadovoljne načinom reagovanja policije, kao glavne razloge nezadovoljstva navele su da policija nije uradila ništa ili da je uradila nedovoljno da im pomogne i zaštiti ih. Pored toga, kao jedan od razloga nezadovoljstva beleži se i neprijatno ophođenje policijskih službenika prema ispitanici, to jest vikanje, podsmevanje i okrivljavanje. Jednoj ispitanici su policajci rekli da možda nije dobra supruga. Drugim rečima, razlozi nezadovoljstva ispitanica načinom reagovanja i tretmanom od strane policijskih službenika mogu da se sagledaju kao inertnost i nedovoljna zainteresovanost policije da reaguje u slučajevima nasilja u porodici, potom neefikasnost intervencije, kao i nedovoljna obučenosť za rad sa žrtvama. Uz to, čini se da tako određeni razlozi nezadovoljstva upućuju i na nedovoljno poznavanje propisa od strane policijskih službenika.

Ispitanice koje nisu bile zadovoljne onim što je policija uradila i kako se ophodila prema njima pitali smo šta je prema njihovom mišljenju policija trebalo da preduzme u konkretnom slučaju. Najveći broj ispitanica (15 ili 60%) očekivao je od policije da nasilnika uhapsu, odrede pritvor, odnosno zadržavanje, tj. da ga na neki način udalje iz kuće i fizički odvoje od žrtve, te na taj način zaštite žrtvu. To sve govori u prilog postojanju straha na strani žrtava da će se nasilje ponoviti, kao i o potrebi da se žrtvama obezbedi siguran prostor kako bi se smirile i donele odluku o daljim koracima. O tome govore reči nekih ispitanica:

Svaki put su dolazili i razgovarali s mojim očuhom, nakon odlaska policije on je bio nekad još gori.

Očekivala sam da ga odvedu, to je njegova kuća, a gde ja da odem dok sud to reši, na ulicu? Sigurne kuće još nema, šta da radim?

Pored toga, nekoliko ispitanica je navelo da je policija nasilnika trebalo da prebije i ozbiljno mu zapreti, ali i da je trebalo da ga odvedu na lečenje ili rehabilitaciju. Jedna ispitanica je navela da je od policije očekivala da joj daju konkretne informacije o svim vrstama pomoći koje bi mogla da dobije, dok je jedna ispitanica ukazala na potrebu efikasnijeg reagovanja, a ne tek nekoliko meseci nakon što je slučaj prijavljen.

Kako bi se došlo do šireg uvida u to da li se i u kojoj meri nasilje u porodici prijavljuje policiji, sve ispitanice koje su bile ili su još uvek žrtve ovog vida nasilja pitali smo da li su se u slučaju ranijih napada obraćale ovom državnom organu. Na osnovu odgovora na ovo pitanje došlo se do saznanja da su se ispitanice koje su preživele nasilje u porodici ranije obraćale policiji u 11.6% slučajeva (21 ispitanica). Pri tome, skoro dve trećine ili 66.7% tog broja čine žene koje su i pri poslednjem slučaju nasilja, incident prijavile policiji. Ovaj podatak bi mogao da se tumači na dva načina.

Jedan bi bio da većina žena koja se odlučila da poslednji incident prijavi policiji ima poverenje u ovaj državni organ, odnosno, da iz ranijeg iskustva znaju da će policija reagovati. Međutim, ako, s druge strane, imamo u vidu još uvek prisutno nezadovoljstvo reakcijom policijskih službenika u slučajevima koji su bili prijavljeni ovom državnom

organu, i to mahom zbog toga što nisu ništa uradili ili su uradili nedovoljno, onda bi izneti podatak mogao pre da se tumači tako da ozbiljnost nasilja i posledica do kojih dolazi opredeljuju žene da se obrate za pomoć policiji. Drugim rečima, policiji se obraćaju žene u slučaju kada ne mogu da se zaštite na drugi način, odnosno, kada im je ugrožena bezbednost, u kom momentu verovatno i ne razmišljaju o tome da li policija može nešto da učini ili ne. U prilog tome govori i podatak da u slučajevima ranijih obraćanja policiji, veći deo ispitanica navodi da je policija opomenula nasilnika, da ga je izgrdila ili mu zapretila, kao i da je uradila nedovoljno da im pomogne. Sem toga, ispitanice koje su se ranije obraćale policiji, u proseku su to najčešće činile dva ili tri puta, što takođe može da govori i o nedovoljnoj efikasnosti ranijih intervencija.

Imajući sve to na umu, čini se da ovi podaci ipak govore o nedovoljnoj efikasnosti države da žrtve zaštiti od novih viktimizacija.

Sudski postupak

Od ukupno 181 zabeleženog slučaja nasilja u porodici, u svega 18 (9.9%) vođen je sudski postupak protiv nasilnika. U svim slučajevima nasilnik je bio suprug ispitanice. Posmatrano prema tipu naselja u kome ispitanice žive, ne uočava se postojanje statistički značajne povezanosti između tipa naselja i vođenja sudskog postupka u slučaju poslednjeg nasilnog incidenta. Tako je 11 (9.1%) postupaka vođeno u slučaju ispitanica koje žive u gradu i 7 (11.7%) u slučaju ispitanica iz seoskih sredina.

Sudski postupci su vođeni u devet slučajeva kombinacije fizičkog i psihičkog nasilja, pet slučajeva u kojima su bila prisutna sva tri oblika nasilja – fizičko, psihičko i seksualno nasilje, potom u tri slučaja samo fizičkog nasilja i u jednom slučaju fizičkog i seksualnog nasilja, ali koje nije bilo praćeno psihičkim nasiljem. Iako se radi o malom broju slučajeva pa nije moguće izvlačiti opšte zaključke niti postojanje statistički značajnih veza, ovi podaci nam ipak govore da vrsta nasilja svakako utiče na potrebu uključivanja državnih, u ovom slučaju, pravosudnih organa u rešavanje pojedinih slučajeva.

U prilog tome govori i podatak o postojanju statistički značajne veze između vođenja sudskog postupka i činjenice da su tokom poslednjeg nasilnog događaja ispitanice zadobile povrede.

Tabela 4. Odnos činjenice da li je ispitanica bila povređena i sudskog postupka

Da li je ispitanica bila povređena	Sudski postupak				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Da	18	14.9 %	103	85.1 %	121	100 %
Ne	0	0 %	60	100 %	60	100 %
Ukupno	18	9.9 %	163	90.1 %	181	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 9.911, df = 1, p = 0.001

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da je u svih 18 slučajeva u kojima je došlo do pokretanja sudskog postupka ispitanica zadobila povrede tokom nasilnog incidenta koji je bio povod za pokretanje sudskog postupka, što ujedno čini 14.9% svih slučajeva u kojima su ispitanice zadobile povrede tokom poslednjeg nasilnog čina.

Međutim, u gotovo dve trećine slučajeva (69%) koji su prijavljeni policiji nije došlo do pokretanja sudskog postupka, što nameće pitanje šta se u tim slučajevima dogodilo. Uz to, dovodi se u pitanje poverenje žrtava nasilja u celokupni sistem državnog reagova-

nja u slučaju viktimizacije nasiljem u porodici. Taj podatak govori u prilog potrebi razvijanja mehanizma praćenja reagovanja organa krivičnog sistema u slučaju nasilja u porodici, posebno u fazi između podnošenja krivične prijave i optuženja.

Posmatrano prema vrsti postupaka, uočava se da je u deset slučajeva protiv nasilnika vođen krivični postupak, u četiri slučaja prekršajni postupak, dok u četiri slučaja ispitanice nisu bile sigurne o kakvom postupku se radilo. U želji da saznamo u vezi s kojim su ponašanjima (krivičnim delom ili prekršajem) vođeni postupci, ispitanice smo zamolili da nam kažu ili opišu zbog čega je sudski postupak pokrenut. S tim u vezi, one su navele sledeće: nasilje, nanošenje lakih ili teških telesnih povreda, pretnje ubistvom i pokušaj ubistva, silovanje, zlostavljanje i zanemarivanje porodice, neplaćanje alimentacije, dok je samo jedna ispitanica rekla da je postupak vođen zbog nasilja u porodici. Iako je reč o malom broju slučajeva, pa nije moguće izvući opšte zaključke, ipak je važno pomenuti da se većina slučajeva nasilja u porodici u kojima je vođen sudski postupak (11 slučajeva) dogodila tokom proteklih sedam godina, to jest u vreme kada je nasilje u porodici već bilo predviđeno kao posebno krivično delo, ali da krivični postupci, kako govori iskustvo naših ispitanica, ili nisu ni pokretani ili nisu vođeni za ovo već za neka druga krivična dela. To svakako govori o potrebi praćenja sudske prakse kako bi se ustanovilo da li se i u kojim slučajevima pokreću postupci za krivično delo nasilja u porodici, to jest koje događaje pravosudni organi kvalifikuju, a koji ne, kao nasilje u porodici.

U polovini slučajeva nasilniku je bio određen pritvor, ali je u samo dva slučaja ispitanica bila obavestena o puštanju nasilnika iz pritvora. U oba navedena slučaja, obavestjenje o puštanju nasilnika iz pritvora ispitanica je dobila od strane policije. Većina ispitanica je, pak, sama saznala za puštanje nasilnika iz pritvora, i to tako što je nasilnik došao kući ili je zvao i pretio im.

U najvećem broju slučajeva (33.3%) nasilniku je izrečena novčana kazna. Pored toga, u četiri slučaja nasilniku je izrečena uslovna osuda, dok je u tri slučaja on osuđen na kaznu zatvora i to u trajanju od godinu i četiri meseca, potom dve godine, i tri godine i šest meseci. U po jednom slučaju nasilnik je bio oslobođen optužbe, postupak je obustavljen ili je u vreme vođenja intervjua još uvek bio u toku. Pošto nam ispitanice nisu dale precizne podatke o tome kako je nasilje koje su pretrpele bilo kvalifikovano, nije bilo moguće porediti izrečene kazne sa onima koje su propisane zakonom za pojedina krivična dela. Stoga je teško izvlačiti neke opštije zaključke, ali se ipak može primetiti da je kaznena politika sudova u slučajevima nasilja u porodici dosta blaga, posebno ako se ima na umu da je u preko jedne trećine slučajeva nasilniku izrečena novčana kazna, potom uslovna osuda ili da je on oslobođen optužbe ili je postupak obustavljen. To dovodi u pitanje poverenje žena u pravosudni sistem, koji im, bar prema podacima do kojih se došlo ovim istraživanjem, ne obezbeđuje dovoljnu zaštitu, što svakako utiče na njihovo opredeljivanje da se u slučaju nove viktimizacije obrate, odnosno ne obrate državnim institucijama za pomoć.

U slučajevima u kojima je nasilnik bio kažnjen kaznom zatvora, žrtve niko nije obavestio o njihovom izlasku na slobodu. Tako je jedna ispitanica na pitanje kako je saznala za izlazak nasilnika iz zatvora rekla: *Srela sam ga na ulici*. To, kao i neobaveštavanje žrtve o izlasku nasilnika iz pritvora, može da bude izvor novih trauma i strahova za žrtvu, pa bi ovo pitanje trebalo regulisati odgovarajućim pravnim aktima.

Izricanje mera zaštite od nasilja u porodici

Pored dolaženja do saznanja u kojim slučajevima je došlo do pokretanja sudskog postupka i kako je on okončan, ovim istraživanjem smo želeli da dođemo do podataka i o tome da li su i u koliko slučajeva nasilja u porodici izricane mere zaštite predviđene Porodičnim zakonom Republike Srbije².

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da su u samo devet slučajeva bile izrečene mere zaštite od nasilja u porodici. U podjednakom procentu su mere zaštite bile izrečene u slučajevima nasilja koje su pretrpele ispitanice iz grada (šest ili 5%) i sa sela (tri ili 5%), pa se u tom pogledu ne beleži postojanje statistički značajne veze.

Posmatrano prema vrsti nasilja kome su žene bile izložene, primećuje se da su mere zaštite izrečene u pet slučajeva fizičkog i psihičkog nasilja, u tri slučaja u kojima su bila prisutna sva tri oblika nasilja, tj. fizičko, seksualno i psihičko nasilje, kao i u jednom slučaju u kome je ispitanica navela da je bila izložena samo fizičkom nasilju. Imajući u vidu vrstu nasilja, čini se da je u ovim slučajevima bilo sasvim logično i opravdano izricanje mera zaštite, kojima se, kako stoji u zakonskim odredbama, privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa s drugim članom porodice a u cilju zaštite njegovog fizičkog i psihičkog integriteta, duševnog zdravlja i spokojstva. Osim toga, ove mere imaju za cilj i otklanjanje okolnosti koje mogu da dovedu do novog nasilja.

S obzirom na to što je prema odredbama Porodičnog zakona moguće izricanje većeg broja mera zaštite u jednom slučaju, ispitanice su na pitanje koje mere su bile izrečene, mogle da daju višestruke odgovore. Podaci do kojih se došlo pokazuju da je najčešće izricana mera zaštite zabrana uznemiravanja (u devet slučajeva), potom zabrana približavanja (6), zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili rada (4) i iseljenje nasilnika iz stana (3). Izricanje mera zaštite je u pet slučajeva tražila ispitanica, dok ih je u četiri slučaja zatražio javni tužilac. U pet slučajeva realizacija izrečenih mera je kontrolisana, a u isto toliko slučajeva nasilnik se pridržavao izrečene mere. Međutim, ovim istraživanjem se nije došlo do podataka o tome da li je država preduzela određene mere u slučajevima u kojima se nasilnik nije pridržavao izrečene mere zaštite.

Postupanje pravosudnih organa i zadovoljstvo njihovim odnosom

Ispitanice koje su navele da je u slučaju poslednjeg nasilnog događaja o kome su govorile vođen sudski postupak, pitali smo da li su bile zadovoljne načinom na koji su bile tretirane u toku sudskog postupka. Od 18 ispitanica koje su navele da je vođen sudski postupak, jedna nije prisustvovala postupku koji je vođen protiv nasilnika, dok njih 17 jeste. Od tih 17 ispitanica, većina, to jest njih 13 ili 72.2% bila je zadovoljna načinom na koji su bile tretirane tokom sudskog postupka.

Tabela 5. Zadovoljstvo ispitanica tretiranjem u toku sudskog postupka

Zadovoljstvo tretiranjem u toku sudskog postupka	Broj	Procent
Bila sam zadovoljna	13	72.2 %
Nisam bila zadovoljna	4	22.2 %
Ukupno	17	100 %

² Službeni glasnik RS br.18/2005.

Glavni razlozi zadovoljstva žrtava tretmanom tokom sudske procedure jesu podržavajući odnos učesnika postupka i njihov blagonaklon stav i ishod sudske procedure, odnosno, doneta presuda. S druge strane, pak, nezadovoljstvo tretmanom u sudskom postupku proizlazi iz neadekvatnog tretmana žrtve, odnosno, okrivljavanja i omalovažavanja žrtve tokom postupka. Tako je jedna ispitanica rekla: *Sudinica je vikala na mene, pitala zašto živim sa njim i što ne odem*. Druga ispitanica je, pak, navela da su je tokom sudskog postupka tretirali kao da je ona prestupnik, a ne žrtva.

Pored pitanja da li su ispitanice koje su prisustvovalе sudskom postupku bile zadovoljne ukupnim tretmanom tokom postupka, pitali smo ih i da li su bile zadovoljne odnosom pojedinih učesnika sudskog postupka prema njima, i to sudije, tužioca i advokata, i to kako branioca nasilnika, tako i svog punomoćnika.

Od 17 ispitanica koje su prisustvovalе sudskom postupku, njih 13 (72.2%) reklo je da su bile zadovoljne ponašanjem sudije. Kao razloge za zadovoljstvo isticale su slušanje i korektno ponašanje (u devet slučajeva), kao i samu presudu (u četiri slučaja). Presuda je jednoj ispitanici bila razlog za nezadovoljstvo, dok su tri ispitanice bile nezadovoljne neprofesionalnim ponašanjem sudije.

Odnosom tužioca bila je zadovoljna većina ispitanica koje su učestvovalе u sudskom postupku (88.2%), i to u najvećoj meri (80%) zbog adekvatnog ukupnog odnosa prema njima i profesionalnog ponašanja.

Sve ispitanice koje su angažovale advokata da zastupa njihove interese u postupku (njih deset) bile su zadovoljne odnosom advokata prema njima. Pri tome, pet ispitanica je bilo zadovoljno informacijama koje su dobijale od advokata, četiri „uspešno obavljenim poslom“ u njihovu korist, a jedna ukupnim pristupom i podrškom koju je dobila. S druge strane, odnosom advokata nasilnika bile su zadovoljne četiri ispitanice, pet ispitanica je bilo nezadovoljno, dok osam nasilnika nije imalo branioca.

Takođe se uočava da ni u jednom slučaju u kome se žrtva pojavljivala na sudu nisu bile primenjene odredbe krivičnoprocesnog zakonodavstva u pogledu pravila saslušanja posebno osetljivih oštećenih i svedoka. U tri slučaja saslušavana su i deca ispitanica, ali ni tada nisu primenjena nikakva posebna pravila saslušanja koja za cilj imaju zaštitu dece od sekundarne viktimizacije.

Na osnovu dobijenih podataka, dolazi se do zaključka da zadovoljstvo odnosom učesnika sudskog postupka prema žrtvi proizlazi iz profesionalnog i korektnog odnosa, bez omalovažavanja i ponižavanja žrtve, uz njeno slušanje i adekvatno informisanje. S druge strane, pak, primećuje se da izvor nezadovoljstva ne leži toliko u neadekvatnoj odluci (gledano iz ugla žrtve), koliko u odnosu koji je za žrtvu ponižavajući, kao što su vihanje, arogancija, optuživanje za ono što joj se dogodilo. Upravo zbog toga, čini se da bi pitanju pružanja podrške žrtvama na sudu, koja je više usmerena na emotivnu podršku, a ne toliko na pravnu pomoć, trebalo posvetiti daleko više pažnje. U prilog tome govori i podatak da su samo tri žrtve od njih 17 tokom sudskog postupka imale podršku nekih drugih službi, i to u sva tri slučaja podršku centra za socijalni rad.

Pomoć centra za socijalni rad

Od ukupno 181 ispitanice, žrtve nasilja u porodici, 33 (18.2%) nakon poslednjeg slučaja nasilja obratile su se centru za socijalni rad u svom mestu za pomoć, dok to nije učinilo njih 148 (81.8%). U slučajevima u kojima su žrtve zatražile pomoć od centra za socijalni rad nasilnik je u najvećem broju slučajeva bio suprug ili partner (30 ili 90.9%), dok su u po jednom slučaju to bili očuh, majka i sin ispitanice.

Od 33 ispitanice koje su zatražile pomoć centra za socijalni rad, njih 20 (16.5%) je iz grada, a 13 (21.7%) sa sela. Iako se u odnosu na ukupan broj žena žrtava nasilja u porodici iz gradske, i seoske sredine, primećuje da je nešto veći procenat žena sa sela koje su se obratile centru za socijalni rad, ipak se ne beleži postojanje statistički značajne razlike u pogledu obraćanja ovoj instituciji i tipa naselja iz koga su ispitanice.

Na pitanje da li su bile zadovoljne uslugama centra za socijalni rad, veći deo ispitanica koje su se obratile ovoj državnoj instituciji – njih 20 (60.6%) – rekle su da nisu bile zadovoljne, dok je 13 ispitanica (39.6%) izrazilo svoje zadovoljstvo uslugama te institucije.

S tim u vezi nameće se pitanje čime su ispitanice koje su se obratile centru za socijalni rad bile zadovoljne, a čime nezadovoljne. Kao glavni razlog zadovoljstva uslugama centra za socijalni rad navodi se pozitivan ishod u smislu rešavanja problema u vezi s davanjem mišljenja u pogledu starateljstva nad decom. Pored toga, kao razlozi zadovoljstva beleže se i slušanje žrtve, pružanje podrške, davanje saveta i informacija. O tome svedoče reči pojedinih ispitanica:

Dete mi je bilo maloletno, fino su pričali sa njom i sa mnom, pomogli su mi da vidim da nisam loša majka, da sam dobra žena.

Podržavali su me i meni dodelili dete posle razvoda.

Što su me kroz razgovor ohrabрили, edukovali i pomogli za moje dalje korake.

S druge strane, kao najčešći razlog nezadovoljstva uslugama centra za socijalni rad, ispitanice navode da službenici centra za socijalni rad ništa nisu učinili kako bi im pomogli, ali pominju i pružanje neadekvatne pomoći, nerazumevanje problema, nedostatak empatije i stavljanje na stranu nasilnika.

Nisu ništa uradili, kažu da se razvedem, a ja nemam kud.

Ništa oni meni nisu pomogli, oni samo kažu da ga napustim.

Pristrasni su, imala sam osećaj da su na strani nasilnika, nisam dobila podršku i pomoć koju sam očekivala.

Nisu razumeli problem, davali su neadekvatne savete, bolje su razumeli nasilnika i opravdali ga u odnosu na mene.

Čak i u slučajevima u kojima su ispitanice bile zadovoljne efikasnošću i profesionalnošću zaposlenih u centru za socijalni rad, kao i odlukom koja je doneta u pogledu dodeljivanja deteta, ipak je izvor nezadovoljstva bila hladnoća i nerazumevanje problema. S tim u vezi, jedna ispitanica je rekla:

Brzo su završili predmet, bili su profesionalni, ja sam dobila dete na brigu, oduzeli su mom bivšem mužu dete, ali bila sam nezadovoljna njihovom hladnoćom i nerazumevanjem.

Ispitanice koje su bile nezadovoljne uslugama pruženim od strane centra za socijalni rad pitali smo šta je po njihovom mišljenju centar trebalo da preduzme u konkretnom slučaju. Na osnovu odgovora koje smo dobili zaključujemo da očekivanja žrtava u pogledu reagovanja centra za socijalni rad znače potrebu za većim angažovanjem te institucije u rešavanju slučaja, pružanjem zaštite i pomoći žrtvi. Drugim rečima, da saslušaju žrtvu, razumeju situaciju, postupaju s više empatije, pruže potrebne informacije i upute na od-

govarajuće programe (na primer, na porodičnu terapiju ili da se nasilnik pošalje na lečenje), ali i da utiču na to da se nasilnik iseli ili zatvori, to jest fizički odvoji od žrtve.

Napred izloženi podaci govore o potrebi da se nastavi sa obukama zaposlenih u centrima za socijalni rad, posebno u pogledu odnosa prema žrtvama nasilja, jer ova državna institucija na prostoru Vojvodine upravo predstavlja osnovnu kariku u zbrinjavanju žrtava nasilja u porodici. U prilog tome govori i podatak da se upravo centri za socijalni rad u najvećoj meri prepoznaju kao službe kojima žrtve nasilja u porodici mogu da se obrate za pomoć, što je u skladu s nadležnostima i uslugama koje centri nude. To posebno dolazi do izražaja ako se ima u vidu da su u dvadeset od ukupno 44 centra za socijalni rad na prostoru Vojvodine uvedeni mobilni timovi za rad sa žrtvama, da u još tri centra postoje pasivna dežurstva za sve hitne slučajeve, uključujući i slučajeve nasilja u porodici, kao i da u okviru pojedinih centara za socijalni rad funkcionišu savetovališta ili SOS telefoni namenjeni žrtvama nasilja u porodici.³

Pomoć medicinske službe

Od 181 ispitanice, žrtve nasilja u porodici, njih 54 (30%) obratilo se za pomoć medicinskoj ustanovi zbog posledica preživljenog nasilja. Medicinskoj službi se obratilo 77.3% žena koje su zadobile prelome ili iščašenja tokom poslednjeg slučaja nasilja, 48.9% žena koje su zadobile posekotine ili ogrebotine, kao i 33.9% njih koje su zadobile modrice i/ili natekline. U svega nekoliko slučajeva pomoć medicinske službe zatražile su žene koje su imale opekotine ili povrede unutrašnjih organa.

Veći deo ispitanica koje su se obratile medicinskoj službi za pomoć bile su zadovoljne uslugom i tretmanom u medicinskoj ustanovi – njih 47 (87%).

Od ispitanica koje su bile zadovoljne tretmanom u medicinskoj ustanovi, najveći broj njih (44.7%) bio je zadovoljan ukupnim podržavajućim odnosom osoblja ustanove prema njima. Medicinsko osoblje je, prema rečima ispitanica, bilo ljubazno, strpljivo i puno razumevanja za njihove teškoće. Nešto manji broj ispitanica kao glavni razlog za zadovoljstvo ističe sam medicinski tretman (23.4%), to jest prijem preko reda, brzinu i efikasnost u saniranju povreda. Osim toga, kao razlozi zadovoljstva navode se i korektno i profesionalno ponašanje osoblja medicinske ustanove u koju se ispitanica javila, kao i davanje lekarskog uverenja o povredama koje je zadobila.

Kada su u pitanju ispitanice koje nisu bile zadovoljne odnosom medicinskog osoblja, s obzirom na mali broj slučajeva, teško je izvući neke opštije zaključke. Kao razloge nezadovoljstva ispitanice su navele nezainteresovanost medicinskog osoblja za uzrok povreda, nedostatak podrške i nekorektno ponašanje lekara koji je pravio šale na račun događaja. Drugim rečima, izvori nezadovoljstva, kako pokazuju podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem, jesu nezainteresovanost medicinskih radnika za ono što se žrtvi dogodilo, to jest neobraćanje ili nedovoljno obraćanje pažnje na problem zbog koga je žrtva tu.

Ispitanice koje su izrazile nezadovoljstvo očekivale su da će u medicinskoj ustanovi dobiti podršku i da će ih lekari pitati za poreklo njihovih povreda, odnosno, da medicinsko osoblje pokaže više razumevanja za nju i njen problem, da se zainteresuje za ono što joj se dogodilo, da ponudi i druge vidove pomoći i podrške i pruži informacije o tome šta bi žrtva mogla da uradi. Tako je jedna ispitanica rekla: *Trebalo je da mi ponudi*

³ Podaci do kojih se došlo istraživanjem za potrebe razvijanja univerzalne informaciono-dokumentacione baze podataka praksi, usluga i kapaciteta u oblasti zaštite žrtava nasilja nad ženama u Vojvodini, koje je Viktimološko društvo Srbije realizovalo tokom 2009. godine u sklopu projekta *Ka sveobuhvatnom sistemu suzbijanja nasilja nad ženama u Vojvodini*.

kontinuiranu psihološku podršku, tehnike za sprečavanje manipulacija, dok je druga navela da je lekar trebalo da se raspita bolje zašto imam modrice i sve to.

Međutim, podaci do kojih se došlo istraživanjem isto tako pokazuju da nezainteresovanost ili nedovoljna zainteresovanost medicinskih radnika za problem zbog koga im se žena obratila, pojedinim ženama odgovara, jer, kako one kažu, vole da se lekari ne mešaju u ono što im se dešava, da je najvažnije da ne postavljaju puno pitanja o tome kako su povrede nastale i da veruju u njenu priču o tome kako je zadobila povrede. O tome svedoče sledeće reči pojedinih ispitanica:

Zadovoljna sam što me nisu ništa dublje pitali, ne volim da se oni mešaju.

Bili su ljubazni i nežni i što je najvažnije, nisu postavljali puno pitanja, poverovali su da sam ruku povredila pri padu niz stepenice.

U našoj ambulanti nisu tako neupućeni, al' čute i rade svoj posao.

Pa ipak, ovo svakako ne opravdava neadekvatno postupanje zdravstvenih radnika, već pre govori u prilog potrebi daljeg rada na njihovom dodatnom obučavanju u pravcu adekvatnijeg, podržavajućeg odnosa prema žrtvama nasilja. To se čini posebno važnim ako se imaju u vidu podaci drugih istraživanja koja su pokazala da zdravstveni radnici svoju ulogu opažaju kao kariku u lancu podrške, ali s nedovoljno jasnom funkcijom (Đikanović, 2008: 49, 69). Zdravstvenim radnicima nedostaju jasne smernice koje bi im omogućile pružanje potrebne pomoći i podrške žrtvama. Utoliko se kao neke od prepreka za pružanje pomoći i podrške žrtvama od strane zdravstvenih radnika izdvajaju nedostatak obuke, protokola o postupanju i zvanično distribuiranih informacija koje bi oni potom mogli da pruže žrtvama u zavisnosti od konkretnih potreba (Đikanović, 2008: 52, 70).

Obraćanje nevladinim organizacijama

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da 65.7% ispitanica koje su preživele nasilje u porodici zna da u Vojvodini postoje nevladine organizacije kojima se može obratiti za pomoć, a 64.1% njih zna da u Vojvodini postoje sigurne kuće. To pokazuje visok nivo upoznatosti žena s postojanjem nevladinih organizacija koje mogu da pruže pomoć žrtvama nasilja u porodici, kao i s postojanjem sigurnih kuća.

S druge strane, pak, primećuje se da je broj žena žrtava nasilja u porodici koje su zatražile pomoć ovih službi ipak veoma mali. Naime, svega osam (4.4%) ispitanica se obratilo za pomoć nevladinim organizacijama, a nijedna nije potražila pomoć sigurne kuće. Kada se uzme u obzir i podatak da čak 74.8% ispitanica koje su preživele nasilje smatra da je rad ovih organizacija koristan, onda se postavlja pitanje zašto se tako malo njih obratilo nevladinim organizacijama za pomoć.

Ispitanice koje su se obratile za pomoć nevladinim organizacijama, obraćale su se Autonomnom ženskom centru u Beogradu, organizaciji ŽAR u Kikindi, Ekumenskoj humanitarnoj organizaciji u Novom Sadu, kao i SOS telefonima (u kom slučaju nisu navedena mesta u kojima su SOS telefoni koje su žrtve pozivale). Interesantno je da iako nijedna ispitanica nije navela da se obraćala sigurnoj kući, ipak je u delu o obraćanju nevladinim organizacijama jedna ispitanica navela da je pomoć potražila u skloništu, ali ne u Vojvodini, već u Autonomnoj ženskoj kući u Zagrebu (Hrvatska).

U većini slučajeva u kojima su žrtve potražile pomoć nevladinih organizacija radilo se o partnerskom nasilju – nasilnik je u šest slučajeva bio suprug, odnosno partner; u jednom slučaju to je bio očuh, a u jednom sin. U vezi sa istim događajem, četiri od osam

pomenutih ispitanica obratilo se i centru za socijalni rad, a u dva slučaja došlo je do pokretanja sudskog postupka.

Usluge koje su ovim ženama pružene u nevladinim organizacijama uglavnom su se sastojale u pružanju emotivne podrške („kroz razgovor i pravu reč“), psihološke pomoći i informacija.

Samo jedna ispitanica nije bila zadovoljna onim što je dobila u nevladinoj organizaciji kojoj se obratila. Ona je navela da nije bila zadovoljna razgovorom sa osobama iz te organizacije, zato što joj je, kako ona kaže, bila potrebna konkretna pomoć: *To nije pomoć, samo te saslušaju, ali ne pomažu.*

Ostalih sedam ispitanica iskazalo je zadovoljstvo uslugama koje su im u nevladinim organizacijama pružene, a kao razloge zadovoljstva ističu psihološku podršku i informacije koje su dobile. To ilustruju i njihove reči:

Bila sam zadovoljna načinom na koji sam bila prihvaćena.

Osećala sam se snažnijom i sigurnijom.

Bila sam zadovoljna kompletnom informacijom do najsitnijeg detalja.

Bila sam zadovoljna prihvatanjem i empatijom.

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da je upoznatost žena žrtava porodičnog nasilja s nevladinim organizacijama više na nivou apstraktne upoznatosti, odnosno, da u slučaju kada im je potrebna pomoć ovih organizacija, žene zapravo ne znaju da upravo njima mogu da se obrate za pomoć ili ne znaju na koji način mogu da se obrate za pomoć ovim službama. To, barem jednim delom, objašnjava ovako mali broj obraćanja žrtava porodičnog nasilja nevladinim organizacijama. Pored toga, mali broj javljanja nevladinim organizacijama je povezan i s malim brojem ovih službi na prostoru Vojvodine,⁴ kao i s nedovoljnom dostupnošću postojećih službi svim žrtvama.

Percepcija nasilja u porodici kao kriminala i svest žena o zakonskoj regulativi

Kao što je već pomenuto, jedan od ciljeva istraživanja nasilja u porodici u Vojvodini bio je dolaženje do saznanja o tome na koji način žene percipiraju nasilje, tj. da li ga smatraju oblikom kriminaliteta ili ne, kao i da li su upoznate i u kojoj meri s postojećom zakonskom regulativom u našoj zemlji u vezi sa ovim problemom.

Percepcija nasilja u porodici kao kriminala

Do podataka o tome na koji način žene percipiraju nasilje u porodici, odnosno da li ga smatraju kriminalom ili ne, došlo se na dva načina. Najpre, sve ispitanice, bez obzira na to da li su bile viktimizirane nasiljem u porodici ili ne, pitali smo da li može da se govori o kriminalu kada muž ili sin dođe pijan kući i istuče ženu, odnosno, majku. Na taj način želeli smo da proverimo njihovo prepoznavanje nasilja u porodici u iskustvu drugih žena. Takođe, u cilju dolaženja do saznanja o prepoznavanju nasilja u porodici

⁴ Podaci do kojih se došlo istraživanjem za potrebe razvijanja univerzalne informaciono-dokumentacione baze podataka praksi, usluga i kapaciteta u oblasti zaštite žrtava nasilja nad ženama u Vojvodini, koje je Viktimološko društvo Srbije realizovalo tokom 2009. godine u sklopu projekta *Ka sveobuhvatnom sistemu suzbijanja nasilja nad ženama u Vojvodini, pokazuju da je* na teritoriji Vojvodine identifikovano 19 nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama nasilja u porodici.

u sopstvenom iskustvu, ispitanice koje su bile žrtve porodičnog nasilja pitali smo da li smatraju kriminalom poslednji nasilni čin o kome su nam pričale.

Percepcija iskustva drugih žena s nasiljem u porodici

Rezultati istraživanja pokazuju da od ukupno 516 ispitanica njih 444 (86%) smatra da je nasilje u porodici kriminal, odnosno da može da se govori o kriminalu kada muž ili sin dođe pijan kući i istuče ženu, odnosno, majku. Od tog broja, 153 (34.5%) žene su bile ili su još uvek žrtve nasilja u porodici, dok njih 291 (65.5%) nije. Podaci ne pokazuju postojanje statistički značajne razlike između žena koje su preživele nasilje i onih koje nisu imale ovakvo iskustvo u pogledu stava o tome da li ovaj vid nasilja predstavlja kriminal. Takođe se ne beleži postojanje značajne razlike u pogledu percipiranja nasilja u porodici kao kriminala ni sa obzirom na tip naselja: u gotovo istom procentu ispitanice iz gradskih (86%) i seoskih sredina (86.2%) navode da nasilje u porodici jeste kriminal. Međutim, ukoliko stav ispitanica u pogledu toga da li je nasilje u porodici kriminal posmatramo imajući u vidu mesto boravka, primećujemo da sve osim jedne ispitanice (98.6%) iz Subotice smatraju da je nasilje u porodici kriminal, dok to isto misli samo 71.3% ispitanica iz Novog Sada. Utoliko se u ovom slučaju uočava postojanje statistički značajne razlike između stavova žena iz različitih okruga (Hi kvadrat = 46.224, df = 6, p<0.01).

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da obrazovanje, nacionalnost i materijalni status žena značajno utiču na kreiranje njihovog stava o tome da li je nasilje u porodici kriminal ili ne. Kao što se vidi u tabeli br. 6, što je nivo obrazovanja viši, veći je nivo percipiranja nasilja u porodici kao vida kriminaliteta.

Tabela 6. Odnos obrazovanja ispitanica i stava da li je nasilje u porodici kriminal

Obrazovanje	Da li je nasilje u porodici kriminal				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Bez obrazovanja	7	41.2 %	10	58.8 %	17	100 %
Nezavršena osnovna škola	11	45.8 %	13	54.2 %	24	100 %
Osnovna škola	63	76.8 %	19	23.2 %	82	100 %
Srednja škola ili gimnazija	237	90.8 %	24	9.2 %	261	100 %
Viša škola ili fakultet	118	95.2 %	6	4.8 %	124	100 %
Magistratura ili doktorat	8	100 %	0	0 %	8	100 %
Ukupno	444	86 %	72	14 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 81.432, df = 5, p = 0.000

Posmatrano prema nacionalnoj strukturi ispitanica, primećuje se da najviši nivo svesti o tome da nasilje u porodici predstavlja kriminal imaju Bunjevke (100%) i Hrvatice (95.3%), potom Srkinje (88.4%) i Mađarice (88.2%), dok se najniži nivo svesti o tome beleži kod Romkinja (52.6%). Stoga se i u ovom slučaju beleži postojanje statistički značajne razlike među ispitanicama različite nacionalne pripadnosti u vezi sa stavom o tome da li je nasilje u porodici kriminal (Hi kvadrat = 42.251, df = 5, p< 0.01). Takva situacija bi mogla da se objasni različitostima kulturoloških i verskih nasleđa i uticaja koji se uočavaju kod pripadnika različitih nacionalnih grupa, ali i niskog obrazovnog nivoa,

posebno kod Romkinja. To govori o potrebi podizanja svesti žena, pogotovo Romkinja, o tome da nasilje u porodici nije nešto što treba da se toleriše i prihvata kao normalno ponašanje, već da ono predstavlja kriminal kao i svaki drugi oblik nasilja. Ovo je posebno važno ako se ima na umu podatak da čak 89.5% Romkinja nasilje koje se dešava izvan porodičnog okruženja smatra kriminalom.

Materijalno stanje ispitanica takođe značajno utiče na stav o tome da li je nasilje u porodici kriminal.

Tabela 7. Odnos materijalnog stanja i stava da li je nasilje u porodici kriminal

Materijalno stanje	Da li je nasilje u porodici kriminal				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Sve gore i gore	42	73.7 %	15	26.3 %	57	100 %
Stabilno loše	43	84.3 %	8	15.7 %	51	100 %
Malo dobro, malo loše	185	87.7 %	26	12.3 %	211	100 %
Bilo je jedno vreme loše, ali je onda počelo da biva sve bolje	41	100 %	0	0 %	41	100 %
Bilo je dobro, pa je sada loše	54	77.1 %	16	22.9 %	70	100 %
Dobro je sve vreme	70	90.9 %	7	9.1 %	77	100 %
Sve vreme je srednje	9	100 %	0	0 %	9	100 %
Ukupno	444	86 %	72	14 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 22.097, df = 6, p = 0.001

Kao što se vidi u tabeli br. 7, nivo svesti o tome da je nasilje u porodici kriminal najniži je kod žena čija se inače loša materijalna situacija permanentno pogoršavala (73.7%), kao i kod žena čije je materijalno stanje bilo dobro a onda je postalo loše (77.1%). S druge strane, stabilnost materijalnog stanja (makar ono bilo i konstantno loše, ali bez oscilacija), kao i njegovo poboljšanje utiču na povećanje nivoa svesnosti žena o tome da nasilje u porodici jeste kriminal. Ovi podaci se čine veoma značajnim ako imamo na umu da upravo nestabilno materijalno stanje značajno utiče na pojavu svih vidova nasilja, te da su upravo žene koje ne smatraju da je nasilje u porodici kriminal te koje su i najviše izložene ovom vidu nasilja. Nasilje u porodici tako postaje deo njihovog svakodnevnog života, one se mire s njim u nemogućnosti da zbog ekonomske nemoći i nesamostalnosti traže izlaz iz takve situacije. Osim toga, u takvim okolnostima ekonomski problemi cele porodice postaju dominantni, pa u nastojanju da se oni reše, žene zanemaruju nasilje koje trpe, tolerišu ga i ne doživljavaju kao kriminal.

Kada uporedimo odgovore ispitanica koje su bile ili su još uvek žrtve nasilja u porodici u pogledu percipiranja sopstvene viktimizacije kao kriminala i percipiranja nasilja koje se dešava u nekoj drugoj porodici, uočava se da 97.6% žena koje percipiraju sopstvenu viktimizaciju kao kriminal smatraju da je kriminal i nasilje koje se dešava u nekoj drugoj porodici. Drugim rečima, percepcija nasilja u sopstvenoj porodici kao kriminaliteta značajno utiče na percipiranje nasilja u porodici kao kriminalnog ponašanja u drugim porodicama.

Da bi se uočilo na koji način žene percipiraju nasilje u porodici, odnosno, da li postoje razlike u pogledu percipiranja nasilja u porodici, s jedne, i nasilja van porodičnog okruženja, s druge strane, ispitanice smo pitali i to da li je kriminal kada mladić u pripitom stanju sretne poznanika na ulici i izudara ga.

Tabela 8. Paralelni prikaz mišljenja ispitanica o nasilju u porodici i na ulici

Stav o tome da li je porodično nasilje kriminal	Broj	Procenat	Stav o tome da li je nasilje na ulici kriminal	Broj	Procenat
Jeste	444	86 %	Jeste	491	95.2 %
Nije	72	14 %	Nije	25	4.8 %
Ukupno	516	100 %	Ukupno	516	100 %

Tako 491 (95.2%) ispitanica smatra da nasilje koje se dešava van porodičnog okruženja jeste kriminal, dok njih 25 (4.8%) ovaj vid nasilja ne doživljava kao kriminal. Podaci prikazani u tabeli br. 8 govore da ne postoji značajna razlika u pogledu percipiranja nasilja u porodici i van nje kao vida kriminaliteta. Pa ipak, uočava se da nešto veći procenat ispitanica smatra da je kriminal nasilje koje se dešava na ulici, van porodičnog okruženja, u odnosu na procenat onih koje nasilje u porodici doživljavaju kao kriminal.

Percepcija sopstvene viktimizacije kao nasilja u porodici

Analizom sagledavanja sopstvene viktimizacije kao kriminala zapaža se da dosta visok procenat ispitanica (68%) smatra da nasilje koje trpe u porodici jeste kriminal. Međutim, kada ovaj podatak uporedimo s podatkom da 84.5% žena žrtava nasilja smatra da je kriminal nasilje koje se dešava u nekoj drugoj porodici, ipak možemo da zaključimo da je žrtvama lakše da sagledavaju viktimizaciju koja se dešava nekome drugom nego svoje lično iskustvo kao kriminal.

Sa stavom da je nasilje koje je žrtva pretrpela kriminal značajno su povezani kako uzrast ispitanica, tako i telesne povrede koje su prilikom poslednjeg nasilnog incidenta koji smatraju kriminalom pretrpele.

Tabela 9. Odnos starosti ispitanica i stava da li je nasilje prema njima bilo kriminal

Starost	Da li je nasilje koje su pretrpele bilo kriminal				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
18-25 godina	14	50.0 %	14	50.0 %	28	100 %
26-32 godina	13	65.0 %	7	35.0 %	20	100 %
33-40 godina	26	83.9 %	5	16.1 %	31	100 %
41-48 godina	26	69.4 %	12	31.6 %	38	100 %
49-56 godina	27	77.1 %	8	22.9 %	35	100 %
57-65 godina	12	75.0 %	4	25.0 %	16	100 %
Preko 65 godina	5	38.5 %	8	61.5 %	13	100 %
Ukupno	123	68 %	58	32 %	181	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 14.750, df = 6, p = 0.022

Doživljavanje sopstvene viktimizacije kao kriminala najviše je izraženo kod ispitanica uzrasta između 33 i 40 godina. U nešto manjem procentu prisutno je kod ispitanica u uzrasnim kategorijama od 49 do 56 godina i od 57 do 65 godina. Ispitanice u uzrasnoj kategoriji od 41 do 48 godina, u kojoj je fizičko i seksualno nasilje najprisutnije, manje su spremne da

zlostavljanje kojem su izložene posmatraju kao kriminal. Ovaj stav je najmanje prisutan kod ispitanica koje su starije od 65 godina, što je donekle i očekivano budući da je pretpostavka da su i u primarnoj i sekundarnoj porodici živele (i dalje žive) po strogo patrijarhalnim principima i da nisu upoznate s promenjenim odnosom društva prema nasilju koje trpe.

Percipiranje sopstvene viktimizacije kao kriminala takođe je značajno povezano s telesnim povredama koje su ispitanicama nanete prilikom poslednjeg nasilnog čina (Hi kvadrat=5.253, df=1, p<0.05). Drugim rečima, nanošenje fizičkih povreda žrtvi značajno utiče na njenu percepciju doživljenog nasilja kao kriminala. Tako je 73.6% žena koje su bile povređene prilikom poslednjeg nasilnog događaja reklo da to što su preživele predstavlja kriminal, dok 26.4% njih ovaj događaj nije okarakterisalo kao kriminal.

Rezultati ne pokazuju značajnu povezanost između tipa naselja u kom ispitanice žive i njihovog stava o tome da li je nasilje koje su pretrpele kriminal. Naime, gotovo podjednak procenat ispitanica koje žive na selu (70%) i u gradu (66.9%) sagledava sopstvenu viktimizaciju kao kriminal.

Ocena percepcije nasilja u porodici kao kriminala

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju visok nivo prepoznavanja nasilja u porodici kao vida kriminaliteta. Pri tome, ipak se čini da što se ide dalje od nasilnog čina, koji je žena pretrpela, to je lakše posmatrati nasilje kao nešto što nije dozvoljeno, kao kriminal, to jest kao ponašanje koje treba da bude na neki način sankcionisano. Drugim rečima, ženama je najteže da sopstvenu viktimizaciju dožive i verbalizuju kao nedozvoljeno, kriminalno ponašanje, dok najlakše prepoznaju nasilje na ulici kao vid kriminaliteta. To govori o potrebi podizanja svesti žena o tome da je nasilje, bez obzira na to gde se dešava, ipak nasilje, da je to kažnjivo ponašanje i da ne može i ne sme da se toleriše. To se čini posebno važnim ako se ima na umu činjenica da upravo žene koje su najugroženije nasiljem u porodici to isto nasilje ne doživljavaju kao kriminal. To se svakako reflektuje na njihovo (ne)traženje izlaza iz nasilnog okruženja. Drugim rečima, nepercipiranje nasilja koje trpe kao nasilja, pored drugih okolnosti, sigurno ograničava žene u pogledu donošenja odluke da napuste nasilnika, da nasilje prijave, potraže pomoć državnih institucija ili nevladinih organizacija i slično.

Upoznatost žena sa zakonskom regulativom o nasilju u porodici

Do podataka o upoznatosti žena s postojećom zakonskom regulativom i drugim mogućnostima u pogledu reagovanja u slučajevima nasilja u porodici došlo se analizom odgovora na pitanja da li je ispitanicama poznato da je nasilje u porodici kažnjivo u našoj zemlji, da li znaju da kod nas postoje mere zaštite od nasilja u porodici i da li su upoznate s tim da mogu da prijave nasilje koje se dešava izvan njihovog porodičnog doma. Ta pitanja smo postavili svim ispitanicama, nezavisno od toga da li su žrtve nasilja ili ne.

Upoznatost sa činjenicom da je nasilje u porodici kažnjivo

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da je 62% ispitanica upoznato s tim da je nasilje u porodici kažnjivo u našoj zemlji, to jest da predstavlja krivično delo. Pri tome se uočava da značajno veći broj ispitanica iz grada (67%) zna da je nasilje u porodici kažnjivo u našoj zemlji, dok za ovu činjenicu zna tek nešto više od polovine ispitanica iz seoske sredine (51.5%).

Posmatrano prema mestu boravka, primećuje se postojanje statistički značajnih razlika među ispitanicama iz različitih okruga. S činjenicom da je nasilje u porodici kažnjivo najupoznatije su ispitanice iz Sombora (82.3%), dok najslabiju informisanost pokazuju ispitanice iz Subotice (42.9%) i Novog Sada (57.4%).

Na upoznatost žena s tim da je nasilje u porodici kažnjivo u našoj zemlji značajno utiču i starost i obrazovni nivo ispitanica.

Tabela 10. Odnos starosti ispitanica i znanja ispitanice o tome da li je nasilje u porodici kažnjivo

Starost	Da li je ispitanicama poznato da je nasilje u porodici kažnjivo u našoj zemlji							
	Da		Ne		Nisam sigurna		Ukupno	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
18-25 godina	36	61 %	7	11.9 %	16	27.1 %	59	100 %
26-32 godina	55	71.4 %	10	13 %	12	15.6 %	77	100 %
33-40 godina	71	67 %	16	15.1 %	19	17.9 %	106	100 %
41-48 godina	51	58 %	20	22.7 %	17	19.3 %	88	100 %
49-56 godina	61	67 %	18	19.8 %	12	13.2 %	91	100 %
57-65 godina	25	54.3 %	13	28.3 %	8	17.4 %	46	100 %
Preko 65 godina	21	42.9 %	14	28.6 %	14	28.6 %	49	100 %
Ukupno	320	62 %	98	19 %	98	19 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 21.119, df = 12, p = 0.049

Kao što se vidi u tabeli br. 10, žene starosti od 26 do 32 godine pokazuju najviši nivo upoznatosti s tim da je nasilje u porodici kažnjivo u našoj zemlji. U nešto manjem procentu su sa ovom činjenicom upoznate žene starosti između 33 i 40 godina i između 49 i 56 godina, dok, čini se sasvim očekivano, najmanju upoznatost s tim da je porodično nasilje kažnjivo pokazuju starije žene, odnosno žene starije od 65 godina. Međutim, ako imamo u vidu podatak da su žene koje pripadaju starosnoj kategoriji između 41 i 48 godina najugroženije fizičkim i seksualnim nasiljem u porodici, a da tek nešto više od polovine njih zna da je kod nas nasilje u porodici kažnjivo, onda to upućuje na zaključak da je potrebno daleko više pažnje posvetiti informisanju žena srednjih godina o tome da je nasilje u porodici krivično delo. To bi, makar delom, moglo da doprinese i njihovom sagledavanju sopstvene viktimizacije kao nedozvoljenog ponašanja, to jest kriminala, i pomogne im u donošenju odluke o tome da nasilje prijave i/ili potraže pomoć državnih institucija ili nevladinih organizacija i izađu iz začaranog kruga nasilja.

S druge strane, što je obrazovni nivo ispitanica viši, veća je njihova upoznatost sa zakonskom regulativom u pogledu kažnjivosti nasilja u porodici. Međutim, interesantan je podatak da u nešto većem procentu žene koje su bez ikakvog formalnog obrazovanja (35.3%) pokazuju bolju upoznatost sa ovom činjenicom u poređenju sa ženama koje imaju nezavršenu osnovnu školu (29.2%). Takođe je važno istaći da su u nešto većem procentu sa zakonskom regulativom upoznate žene sa srednjom (65.1%) u odnosu na one s višom ili visokom stručnom spremom (63.7%).

Najzad, ukoliko se uporedi upoznatost sa zakonskom regulativom žena koje su bile žrtve nasilja u porodici i onih koje nisu, iako se ne beleži postojanje statistički značajne razlike, ipak se uočava da u većem procentu upoznatost s tim da je nasilje u porodici kažnjivo pokazuju žene koje su pretrpele ili još uvek trpe nasilje u svom porodičnom okruženju (66.3%), u odnosu na one koje nisu viktimizirane ovim vidom nasilja (59.7%).

Rezultati istraživanja pokazuju da je informisanost ispitanica o zakonskoj regulativi koja se odnosi na nasilje u porodici na prilično visokom nivou kada je reč o krivičnom delu nasilja u porodici. Ipak, ako se podatak da je oko 60% ispitanica imalo saznanja da je nasilje u porodici krivično delo dovede u vezu s podatkom da čak 86% prepoznaje nasilje u porodici kao kriminal, čak i procenat ispitanica upoznatih sa zakonskom regulativom može se smatrati nedovoljnim.

Imajući to u vidu, dolazi se do zaključka da postoji potreba boljeg informisanja žena i podizanja svesti o tome da je nasilje u porodici predviđeno pozitivnim krivičnim zakonodavstvom kao posebno krivično delo. Neinformisanost o tome da nasilje u porodici predstavlja krivično delo takođe može da utiče na to da se nasilje koje žene trpe ne doživljava kao ponašanje koje je ozbiljno i koje zahteva intervenciju državnih organa, odnosno, utiče na (ne)opredeljivanje žena da nasilje prijave policiji ili potraže pomoć drugih institucija i organizacija.

Upoznatost s merama zaštite od nasilja u porodici

U vezi sa zaštitom od nasilja u porodici, ispitanice smo pitali i to da li im je poznato da kod nas postoje mere zaštite od nasilja u porodici. S merama zaštite od nasilja u porodici upoznato je 313 ispitanica (60.7%). U gotovo istom procentu su s postojanjem ovih mera upoznate žene koje su bile ili su još uvek žrtve (fizičkog i/ili seksualnog) nasilja (61.9%) i one koje nisu (60%).

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da su ispitanice iz grada bolje upoznate s merama zaštite od nasilja u porodici. Naime, 63.3% ispitanica iz grada u odnosu na 55.1% ispitanica iz seoskih sredina zna za neke mere zaštite od nasilja u porodici. Ali, nisu pronađene značajne razlike kada se uporedi informisanost o pojedinim merama u zavisnosti od tipa naselja u kojima ispitanice žive.

Tabela 11. Odnos mesta boravka i znanja ispitanice o tome da li postoje mere zaštite

Okrug	Da li znaju da postoje mere zaštite od nasilja u porodici kod nas				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Novi Sad i okolina	77	63.1 %	45	36.9 %	122	100 %
Subotica i okolina	45	64.3 %	25	35.7 %	70	100 %
Zrenjanin i okolina	45	54.9 %	37	45.1 %	82	100 %
Pančevo i okolina	14	20 %	56	80 %	70	100 %
Sombor i okolina	49	79 %	13	21 %	62	100 %
Sremska Mitrovica i okolina	45	75 %	15	25 %	60	100 %
Kikinda i okolina	38	76 %	12	24 %	50	100 %
Ukupno	313	60.7 %	203	39.3 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 69.207, df = 6, p = 0.000

S druge strane, pak, uočava se postojanje statistički značajne veze između mesta boravka i upoznatosti ispitanica s postojanjem mera zaštite. Kako se vidi u tabeli br. 11, najviši nivo upoznatosti s postojanjem mera zaštite pokazuju ispitanice iz Sombora (79%). U nešto manjem procentu za ove mere znaju ispitanice iz Kikinde (76%) i Sremske Mitrovice (75%), dok su najslabije upoznate ispitanice iz Pančeva – svega 20%. Taj podatak govori o nejednakom poklanjanju pažnje informisanju javnosti o merama zaštite u različitim delovima Vojvodine. Tome sigurno doprinosi i nejednaka raspoređenost nevladinih organizacija koje organizuju kampanje za podizanje svesti žena o postojanju mera zaštite ili na drugi način informišu žene o njihovom postojanju. Osim toga, činjenica da je veliki broj aktivnosti na planu prevencije i suzbijanja nasilja u porodici učinjen na prostoru Sombora tokom proteklih godina, svakako doprinosi boljoj informisanosti žena iz ovog grada i njegove okoline s postojanjem mera zaštite.

Najzad, upoznatost žena s postojanjem mera zaštite je u značajnoj meri povezana s njihovim uzrastom i stepenom obrazovanja.

Tabela 12. Odnos starosti ispitanica i znanja ispitanice o tome da li postoje mere zaštite

Starost	Da li znaju da postoje mere zaštite od nasilja u porodici kod nas				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
18-25 godina	33	55.9 %	26	44.1 %	59	100 %
26-32 godina	48	62.3 %	29	37.7 %	77	100 %
33-40 godina	75	70.8 %	31	29.2 %	106	100 %
41-48 godina	57	64.8 %	31	35.2 %	88	100 %
49-56 godina	59	64.8 %	32	35.2 %	91	100 %
57-65 godina	24	52.2 %	22	47.8 %	46	100 %
Preko 65 godina	17	34.7 %	32	65.3 %	49	100 %
Ukupno	313	60.7 %	203	39.3 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 21.691, df = 6, p = 0.001

Kako se vidi u tabeli br. 12, najviši nivo upoznatosti s postojanjem mera zaštite od nasilja u porodici pokazuju ispitanice starosti između 33 i 40 godina. U nešto manjem procentu za mere zaštite znaju žene koje pripadaju starosnim kategorijama između 41 i 48 godina i 49 i 56 godina, dok su s merama zaštite najslabije upoznate starije žene, to jest žene s više od 65 godina.

Tabela 13. Odnos obrazovanja ispitanica i znanja ispitanice o tome da li postoje mere zaštite

Obrazovni status	Da li znaju da postoje mere zaštite od nasilja u porodici kod nas				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Bez obrazovanja	1	5.9 %	16	94.1 %	17	100 %
Nezavršena osnovna škola	6	25 %	18	75 %	24	100 %
Osnovna škola	41	50 %	41	50 %	82	100 %
Srednja škola ili gimnazija	172	65.9 %	89	34.1 %	261	100 %

Obrazovni status	Da li znaju da postoje mere zaštite od nasilja u porodici kod nas				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Viša škola ili fakultet	86	69.4 %	38	30.6 %	124	100 %
Magistratura ili doktorat	7	87.5 %	1	12.5 %	8	100 %
Ukupno	313	60.7 %	203	39.3 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 47.416, df = 5, p = 0.000

U pogledu obrazovanja, primećuje se da je, što je obrazovni nivo viši, veći i procenat žena koje znaju da u našoj zemlji postoje mere zaštite od nasilja u porodici. Taj podatak se čini sasvim logičnim, ali ipak govori u prilog tome da je kampanje za podizanje svesti žena o postojećim zakonskim rešenjima, a posebno s mogućnostima izricanja mera zaštite, potrebno prilagoditi kategorijama žena koje nemaju formalno obrazovanje ili su nižeg obrazovnog nivoa.

Ispitanice koje su rekle da znaju za postojanje mera zaštite od nasilja u porodici, zamolili smo da nam kažu u čemu se te mere sastoje. Međutim, analizom dobijenih odgovora zaključuje se da je sasvim mali broj ispitanica kao mere zaštite prepoznao mere koje su uvedene Porodičnim zakonom Republike Srbije iz 2005. godine. Naime, samo 10.9% ispitanica je navelo da su upoznate sa zaštitnim merama koje su predviđene pozitivnim porodičnim zakonodavstvom. Pri tome, s merom zabrane prilaska i komunikacije upoznata je 21 ispitanica ili 6.7%, a s merama iseljavanja nasilnika iz stana i useljavanja žrtve – 13 ispitanica ili 4.2%.

Međutim, zanimljivo je da je skoro polovina ispitanica (151 ispitanica ili 48.2%) odgovorila da je upoznata sa zaštitnom merom smeštanja žrtve u sigurnu kuću, koja kao takva nije predviđena Porodičnim zakonom, iako ovakav oblik zaštite od nasilja u porodici žrtvama faktički stoji na raspolaganju. Takođe, jedan broj ispitanica (21 ispitanica ili 6.7%) naveo je i druge vrste mera, koje su od značaja za zaštitu žrtava nasilja u porodici, kao što su, na primer, zatvorska kazna, novčana kazna, prinudno lečenje, fizička zaštita. Drugim rečima, navode se razni vidovi represivnog delovanja, ali i mere koje za cilj imaju tretman i lečenje nasilnika. Pri tome, iako ispitanice ove mere percipiraju kao mogući vid zaštite žrtava, njihova prevashodna svrha se ipak ne sastoji u tome. Najzad, čak 107 ispitanica ili 34.2% odgovorilo je da je upoznato s postojanjem mera zaštite, ali nije moglo tačno da definiše te mere ili ih navede.

Imajući sve to u vidu, dolazi se do zaključka da je informisanost žena o postojanju mera zaštite koje su predviđene pozitivnim porodičnim zakonodavstvom Republike Srbije još uvek na niskom nivou. Ispitanice su s mogućnostima zaštite upoznate više na nivou opšteg, apstraktnog saznanja nego što znaju koje im konkretne mere stoje na raspolaganju. Važan podatak do koga se došlo jeste da je visok procenat ispitanica smeštanje u sigurnu kuću prepoznao kao meru zaštite. Podaci do kojih se došlo takođe pokazuju da je potrebno više pažnje posvetiti informisanju žena u seoskim sredinama, kao i u pojedinim okruzima, poput južnobanatskog (s Pančevom kao upravnim centrom), o mogućnostima zaštite od nasilja u porodici.

Upoznatost ispitanica s mogućnostima prijavljivanja nasilja u porodici

U vezi sa upoznatošću ispitanica s mogućnostima u pogledu prijavljivanja nasilja u porodici, pitali smo ih da li im je poznato da mogu da prijave nasilje u porodici koje se dešava u komšiluku. Većina ispitanica, tačnije njih 378, to jest 73.3%, ima saznanja da može da prijavi nasilje u porodici iako se ono nije desilo u njihovom sopstvenom domu, već u komšiluku. Pri tome, ne beleži se postojanje statistički značajne razlike između ispitanica koje su bile ili su još uvek žrtve (fizičkog i/ili seksualnog) nasilja u porodici i onih koje nisu bile viktimizirane ovim vidom kriminaliteta. Tako je sa ovom mogućnošću upoznato 72.9% žena žrtava nasilja u porodici i 73.4% onih koje nisu bile viktimizirane fizičkim i/ili seksualnim nasiljem u porodici.

Tabela 14. Odnos mesta boravka i znanja o tome da li se može prijaviti nasilje u komšiluku

Okrug	Da li je ispitanicama poznato da mogu da prijave nasilje koje se dešava u komšiluku				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	97	79.5 %	25	20.5 %	122	100 %
Subotica i okolina	46	65.7 %	24	34.3 %	70	100 %
Zrenjanin i okolina	66	80.5 %	16	19.5 %	82	100 %
Pančevo i okolina	27	38.6 %	43	61.4 %	70	100 %
Sombor i okolina	58	93.5 %	4	6.5 %	62	100 %
Sremska Mitrovica i okolina	42	70 %	18	30 %	60	100 %
Kikinda i okolina	42	84 %	8	16 %	50	100 %
Ukupno	378	73.3 %	138	26.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 65.941, df = 6, p = 0.000

Kao što se vidi iz tabele br. 14, ovu informaciju najmanje poznaju ispitanice iz Pančeva (38.6%), a najbolje ispitanice iz Sombora (93.5%), pa se tako beleži postojanje statistički značajne veze između mesta boravka i upoznatosti ispitanice s tim da može da prijavi nasilje koje se dešava izvan njenog doma. Osim toga, podaci pokazuju značajnu vezu između tipa naselja i upoznatosti s tim da nasilje koje se dešava u komšiluku može da se prijavi (Hi kvadrat = 6.878, df = 1, p < 0.01). Sa ovom mogućnošću upoznato je 76.8% žena iz gradova i 65.9% žena sa sela.

Slično kao i u slučaju upoznatosti žena sa zakonskom regulativom, to jest sa činjenicom da je nasilje u porodici kažnjivo i da kod nas postoje mere zaštite, i na upoznatost žena s tim da mogu da prijave nasilje koje se dešava van njihovog doma značajno utiču starost i nivo obrazovanja ispitanica.

Tako najbolju informisanost pokazuju ispitanice starosti između 33 i 40 godina (83%), potom, ispitanice između 26 i 32 godine (76.6%) i 18 i 25 godina (74.6%), a tek onda žene starosti od 49 do 56 godina (72.5%) i od 41 do 48 godina (70.5%). I u ovom slučaju, najslabije su informisane starije žene, to jest žene s više od 65 godina.

Tabela 15. Odnos obrazovanja ispitanica i znanja o tome da li se može prijaviti nasilje u komšiluku

Obrazovni status	Da li je ispitanicama poznato da mogu da prijave nasilje koje se dešava u komšiluku				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Bez obrazovanja	5	29.4 %	12	70.6 %	17	100 %
Nezavršena osnovna škola	8	33.3 %	16	66.7 %	24	100 %
Osnovna škola	58	70.7 %	24	29.3 %	82	100 %
Srednja škola ili gimnazija	199	76.2 %	62	23.8 %	261	100 %
Viša škola ili fakultet	101	81.5 %	23	18.5 %	124	100 %
Magistratura ili doktorat	7	87.5 %	1	12.5 %	8	100 %
Ukupno	378	73.3 %	138	26.7 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 42.741, df = 5, p = 0.000

S druge strane, pak, kako se vidi u tabeli br. 15, najslabiju upoznatost s mogućnostima da se nasilje van porodičnog doma može prijaviti pokazuju žene bez formalnog obrazovanja (29.4%), dok informisanost žena raste kako raste njihov obrazovni nivo.

Iako je nešto više od dve trećine ispitanica upoznato s tim da mogu da prijave nasilje koje se dešava van njihovog porodičnog doma, čini se da to još uvek nije na zadovoljavajućem nivou, pa bi informisanju žena i o ovoj mogućnosti trebalo posvetiti više pažnje. Na taj način se ujedno deluje i u pravcu razbijanja predrasuda o nasilju u porodici kao privatnoj stvari. Pri tome, slično kao i u pogledu upoznatosti žena sa zakonskom regulativom, posebnu pažnju trebalo bi obratiti na informisanje žena koje žive u seoskim sredinama, kao i u pojedinim okruzima, a posebno u južnobanatskom, s Pančevom kao upravnim centrom.

Upoznatost ispitanica s mogućnostima pružanja pomoći žrtvama nasilja u porodici u Vojvodini

Istraživanjem smo nastojali da dođemo i do podataka o svesti žena o postojanju i aktivnostima službi koje mogu da pruže pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici. Ta pitanja smo postavili svim ispitanicama, nezavisno od toga da li su žrtve nasilja ili ne.

Da bi se došlo do podataka o upoznatosti ispitanica sa službama koje mogu da pruže pomoć žrtvama nasilja u porodici, ispitanice smo pitali da li im je poznato da li u njihovom mestu postoje organizacije kojima mogu da se obrate za pomoć, da li znaju da u Vojvodini postoje nevladine organizacije koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u porodici, kao i da li znaju da u Vojvodini postoje sigurne kuće za žrtve nasilja u porodici.

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da oko polovine ispitanica (262 ili 50.8%) zna da postoje organizacije i institucije koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u mestu u kome one žive. Iako ne značajno, ipak nešto veću informisanost o postojanju organizacija i institucija kojima žrtve mogu da se obrate za pomoć pokazuju žene koje su bile viktimizirane fizičkim i/ili seksualnim nasiljem (54.7%) nego žene koje nisu bile žrtve porodičnog nasilja (48.7%). To, s jedne strane, govori u prilog aktivnosti žena koje su preživele ili još uvek trpe nasilje, koje nastoje da se ipak informišu o tome kome mogu da se obrate za pomoć, čak i ako od tih službi pomoć nikada ne zatraže. S druge strane, informisanost tek nešto više od polovine žrtava nasilja u porodici o tome od koga mogu

da zatraže pomoć ipak je veoma niska. To sigurno predstavlja još jednu od prepreka da u slučaju nasilja žrtve zatraže pomoć neke državne službe ili nevladine organizacije.

Uz to, kako pokazuju podaci do kojih se došlo istraživanjem, postoji statistički značajna veza između nivoa obrazovanja i upoznatosti ispitanica s postojanjem službi koje mogu da pruže pomoć žrtvama (Hi kvadrat = 24.365, $df = 5$, $p < 0.01$). Najslabiju informisanost pokazuju ispitanice bez formalnog obrazovanja (17.6%), a najviše one koje imaju magistraturu ili doktorat (87.5%).

O postojanju organizacija kojima mogu da se obrate za pomoć u svom mestu najbolje su upoznate ispitanice iz Subotice (67.1%), a najslabije ispitanice iz Kikinde (18%).

Tabela 16. Informisanost o organizacijama i institucijama koje pružaju pomoć žrtvama porodičnog nasilja

Organizacija/institucija za koju znaju	Broj
Centar za socijalni rad	140
Nevladine organizacije koje pružaju neposrednu pomoć žrtvama	134
Policija	40
Druge državne službe	10
Ženske nevladine organizacije koje ne pružaju neposrednu pomoć žrtvama	10
Druge nevladine organizacije	4
Medicinske ustanove	3
Humanitarne organizacije	2
Znam da postoji neka organizacija, ali ne znam kako se tačno zove	28

Kao što se iz tabele br. 16 može videti, najveći broj ispitanica prepoznaje centre za socijalni rad kao službe kojima mogu da se obrate za pomoć, a potom nevladine organizacije koje pružaju neposrednu pomoć žrtvama, kao što su sigurne kuće i SOS telefoni. Takođe, jedan broj ispitanica vidi policiju kao službu koja može da im pruži pomoć u slučaju nasilja u porodici.

Međutim, ukoliko ove podatke dovedemo u vezu s podacima o obraćanju žrtava nasilja u porodici ovim službama, možemo da zaključimo da je informisanost žena o navedenim službama više na nivou apstraktnog prepoznavanja. Naime, u poređenju s brojem ispitanica koje su prepoznale navedene službe kao one koje mogu da pruže pomoć žrtvama, broj žena koje su im se obratile za pomoć nakon preživljenog nasilja daleko je niži. Uz to, iako se u odnosu na policiju, daleko češće kao službe koje pružaju pomoć žrtvama prepoznaju centri za socijalni rad i nevladine organizacije, podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da se žrtve ipak češće opredeljuju da nasilje prijave policiji, nego da se obrate za pomoć centru za socijalni rad ili nekoj nevladinoj organizaciji.

Postoji značajna razlika između ispitanica iz grada i sa sela u pogledu njihove informisanosti o službama (državnim organima, institucijama i nevladinim organizacijama) u mestu njihovog boravka kojima se mogu obratiti za pomoć u slučaju porodičnog nasilja. Naime, veći broj ispitanica iz grada (58.2%) informisan je da postoje ovakve organizacije. Pri tome se, na primer, ne uočava postojanje statistički značajne razlike među ispitanicama iz sela i grada u pogledu informisanosti o mogućnosti obraćanja centru za socijalni rad u slučajevima nasilja u porodici. Sa druge strane, veći procenat ispitanica sa sela u odnosu na one iz grada naveo je policiju i druge državne organe kao službe koje mogu biti od pomoći u slučajevima nasilja u porodici. Razlog za to bi mogao da se nađe u nešto slabijoj informisanosti žena sa sela o postojanju drugih, pre svega, nevladinih

organizacija koje pružaju pomoć žrtvama, kao i činjenici da su nevladine organizacije mahom koncentrisane u gradskim sredinama, pa nisu dovoljno dostupne ženama sa sela, te ih one i ne prepoznaju kao službe kojima žrtve mogu da se obrate za pomoć.

U pogledu informisanosti ispitanica o postojanju nevladinih organizacija na prostoru Vojvodine, kojima mogu da se obrate za pomoć, rezultati istraživanja pokazuju da preko polovine ispitanica, to jest njih 323 (62.6%) zna da takve organizacije postoje. Pri tome, iako se ne beleži postojanje statistički značajne veze između viktimizacije nasiljem u porodici i informisanosti o nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć žrtvama, ipak se uočava nešto bolja informisanost žrtava nasilja u porodici (65.7%) u poređenju sa ženama koje nisu imale iskustvo viktimizacije nasiljem u porodici (60.9%).

Takođe se ne uočava statistički značajna razlika u pogledu informisanosti žena o nevladinim organizacijama posmatrano prema tipu naselja u kome žive, iako se primećuje da su nešto bolje informisane žene u gradskim (65.6%) nego u seoskim sredinama (56.3%).

Tabela 17. Informisanost o nevladinim organizacijama u Vojvodini u zavisnosti od mesta boravka

Okrug	Da li znaju za NVO koje pomažu žrtvama nasilja				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Novi Sad i okolina	79	64.8 %	43	35.2 %	122	100 %
Subotica i okolina	44	62.9 %	26	37.1 %	70	100 %
Zrenjanin i okolina	51	62.2 %	31	37.8 %	82	100 %
Pančevo i okolina	32	45.7 %	38	54.3 %	70	100 %
Sombor i okolina	50	80.6 %	12	19.4 %	62	100 %
Sremska Mitrovica i okolina	32	53.3 %	28	46.7 %	60	100 %
Kikinda i okolina	35	70 %	15	30 %	50	100 %
Ukupno	323	62.6 %	193	37.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 20.767, df = 6, p = 0.002

Posmatrano, pak, prema mestima u kojima su vođeni intervjui, primećuje se da je najveći procenat ispitanica iz Sombora (80.6%) upoznat s postojanjem nevladinih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u Vojvodini, dok su o njihovom postojanju najmanje informisane ispitanice iz Pančeva (45.7%). Stoga se uočava da postoji statistički značajna razlika između ispitanica iz različitih okruga u pogledu informisanosti o nevladinim organizacijama (Hi kvadrat = 20.767, df=6; p < 0.01).

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da starost, obrazovanje, nacionalna pripadnost i radni status ispitanica takođe značajno utiču na njihovu informisanost o nevladinim organizacijama koje na području Vojvodine pružaju pomoć žrtvama porodičnog nasilja.

Tabela 18. Informisanost o nevladinim organizacijama u Vojvodini u zavisnosti od starosti

Starost	Da li znaju za NVO koje pomažu žrtvama nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
18-25 godina	45	76.3 %	14	23.7 %	59	100 %
26-32 godina	50	64.9 %	27	35.1 %	77	100 %
33-40 godina	69	65.1 %	37	34.9 %	106	100 %
41-48 godina	58	65.9 %	30	34.1 %	88	100 %
49-56 godina	60	65.9 %	31	34.1 %	91	100 %
57-65 godina	25	54.3 %	21	45.7 %	46	100 %
Preko 65 godina	16	32.7 %	33	67.3 %	49	100 %
Ukupno	323	62.6 %	193	37.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 26.121, df = 6, p = 0.000

Tako se s obzirom na starost ispitanica primećuje da su najinformisanije žene starosti između 18 i 25 godina, potom žene starosti između 41 i 48, odnosno između 49 i 56 godina, dok najmanji stepen informisanosti pokazuju žene starije od 65 godina.

Posmatrano prema obrazovanju, uočava se da što je nivo obrazovanja viši, postoji i veća informisanost o nevladinim organizacijama koje pomažu žrtvama. Pri tome, najveći stepen informisanosti beleži se kod žena s magistraturom ili doktoratom (100%), potom, s višom ili visokom stručnom spremom (75%), srednjom školom ili gimnazijom (69%) i osnovnom školom (42.7%). Najniži stepen informisanosti uočava se kod žena s nezavršenom osnovnom školom (12.5%), dok je 23.5% onih koje su bez ikakvog formalnog obrazovanja ipak informisan o službama kojim žrtve mogu da se obrate za pomoć i podršku.

Ovaj podatak govori o potrebi adekvatnijeg osmišljavanja kampanja za podizanje svesti i informisanje žena o nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u porodici, kako bi se te informacije na što jasniji i razumljiviji način približile ženama, posebno onim bez obrazovanja ili s nižim nivoom obrazovanja.

Tabela 19. Informisanost o nevladinim organizacijama u Vojvodini u zavisnosti od nacionalnosti

Nacionalnost	Da li znaju za NVO koje pomažu žrtvama nasilja				Ukupno	
	Da		Ne		Broj	Procenat
	Broj	Procenat	Broj	Procenat		
Srpkinja	194	64 %	109	36 %	303	100 %
Romkinja	14	36.8 %	24	63.2 %	38	100 %
Mađarica	47	61.8 %	29	38.2 %	76	100 %
Hrvatica	35	81.4 %	8	18.6 %	43	100 %
Bunjevka	6	60 %	4	40 %	10	100 %
Ostalo	27	58.7 %	19	41.3 %	46	100 %
Ukupno	323	62.6 %	193	37.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 17.867, df = 5, p = 0.003

Kako se vidi iz tabele br. 19, najveći stepen informisanosti pokazuju Hrvatice (81.4%), a najmanji žene romske nacionalne pripadnosti (36.8%). S obzirom na radni status, uočava se da najviše informacija o postojanju nevladinih organizacija imaju studentkinje i učenice (77.8%), potom zaposlene žene (75.8%), a najmanji domaćice (33.3%). Takva distribucija se čini sasvim logičnom ako se ovi podaci dovedu u vezu s podacima o uticaju nivoa obrazovanja na informisanost žena o postojanju nevladinih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u porodici.

Tabela 20. Informisanost o nevladinim organizacijama u Vojvodini u zavisnosti od radnog statusa

Radni status	Da li znaju za NVO koje pomažu žrtvama nasilja				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Zaposlena	194	75.8 %	62	24.2 %	256	100 %
Nezaposlena, tražim posao	45	54.2 %	38	45.8 %	83	100 %
Na prinudnom odmoru, stečajna radnica	6	42.9 %	8	57.1 %	14	100 %
Domaćica	20	33.3 %	40	66.7 %	60	100 %
Penzionerka	37	48.7 %	39	51.3 %	76	100 %
Studentkinja ili učenica	21	77.8 %	6	22.2 %	27	100 %
Ukupno	323	62.6 %	193	37.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 54.712, df = 5, p = 0.000

Od 323 ispitanice koje znaju da postoje nevladine organizacije koje na području Vojvodine pružaju pomoć žrtvama, njih 258 (79.9%) smatra da je njihov rad koristan, a samo 21 (6.5%) smatra da ih ima dovoljno. Od 258 žena koje smatraju da je rad nevladinih organizacija koristan, njih 169 (65.5%) nisu iskusile fizičko i seksualno nasilje u porodici, dok 89 (34.5%) žena jesu bile ili su još uvek žrtve nasilja. Iako se ne beleži statistički značajna veza između iskustva viktimizacije i stava da je rad nevladinih organizacija koristan, ipak je važno ukazati na to da manji procenat žena koje su preživjele nasilje u porodici (74.8%) smatra da je rad ovih službi koristan u poređenju sa ženama koje nisu bile viktimizirane (82.8%). To može da utiče na (ne)opredeljivanje žena da potraže pomoć ovih službi, a time, kako pokazuje ovo istraživanje, i na veoma mali broj obraćanja žrtava nevladinim organizacijama nakon preživljenog nasilja.

Takođe se ne uočava značajna razlika među ženama iz grada i sa sela u pogledu procene korisnosti ovih organizacija i ocene da li ih ima dovoljno. Naime, samo 7.4% ispitanica iz grada i 4.3% sa sela smatra da ima dovoljno nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama nasilja u porodici.

Najzad, kada su ispitanice direktno upitane da li znaju da na teritoriji Vojvodine postoje sigurne kuće za žrtve porodičnog nasilja, njih 318 (61.6%) dalo je potvrđan odgovor. Za postojanje sigurnih kuća zna 64.1% žena koje su bile ili su još uvek žrtve (fizičkog i/ili seksualnog) nasilja u porodici, kao i 60.3% žena koje nisu iskusile ovu vrstu viktimizacije.

Podaci pokazuju postojanje statistički značajne veze između obrazovnog nivoa ispitanica i njihove informisanosti o postojanju sigurnih kuća u Vojvodini. Kako se vidi u tabeli br. 21, što je nivo obrazovanja viši, veća je i informisanost ispitanica o postojanju sigurnih kuća. Pri tome se zapaža veoma nizak nivo informisanosti žena bez formalnog obrazovanja – svega 5.9%, kao i žena s nezavršenom osnovnom školom – 16.7%, pa bi

trebalo raditi na osmišljavanju načina na koji bi ove žene bilo moguće upoznati s postojanjem sigurnih kuća.

Tabela 21. Odnos obrazovanja ispitanica i informisanosti ispitanica o postojanju sigurnih kuća

Obrazovni status	Da li znaju za sigurne kuće za žrtve nasilja u Vojvodini				Ukupno	
	Da		Ne			
	Broj	Procenat	Broj	Procenat	Broj	Procenat
Bez obrazovanja	1	5.9 %	16	94.1 %	17	100 %
Nezavršena osnovna škola	4	16.7 %	20	83.3 %	24	100 %
Osnovna škola	42	51.2 %	40	48.8 %	82	100 %
Srednja škola ili gimnazija	168	64.4 %	93	35.6 %	261	100 %
Viša škola ili fakultet	96	77.4 %	28	22.6 %	124	100 %
Magistratura ili doktorat	7	87.5 %	1	12.5 %	8	100 %
Ukupno	318	61.6 %	198	38.4 %	516	100 %

Pirsonov Hi kvadrat = 62.781, df = 5, p = 0.000

Ispitanice iz Sombora su najbolje upoznate s postojanjem sigurnih kuća (82.3%), dok su ispitanice iz Kikinde pokazale najmanju informisanost (48%). Iako se ni u ovom slučaju ne uočava postojanje statistički značajne razlike u pogledu tipa naselja, ipak se uočava određena razlika među ispitanicama iz gradske i seoske sredine u pogledu informisanosti o postojanju sigurnih kuća. Naime, veći procenat ispitanica iz grada (65%) u odnosu na one sa sela (54.5%) zna za postojanje sigurnih kuća u Vojvodini.

Imajući u vidu ove podatke, dolazi se do zaključka da su naše ispitanice u značajnom procentu informisane o postojanju nevladinih organizacija, kao i da je visok procenat onih koje smatraju da je njihov rad koristan. Međutim, na drugoj strani, retke su ispitanice koje smatraju da u Vojvodini ima dovoljno nevladinih organizacija s obzirom na potrebe žrtava. U skladu s tim je i mali broj obraćanja ispitanica ovim službama za pomoć.

Takođe, veliki broj ispitanica je informisan o postojanju sigurnih kuća što je značajno ako se ima na umu podatak da u Vojvodini postoje samo dve sigurne kući koje funkcionišu kao organizacione jedinice centara za socijalni rad. To ujedno upućuje i na potrebu boljeg informisanja žena o mogućnostima u pogledu dobijanja pomoći od državnih institucija, pre svega centara za socijalni rad, ako se, kako je ranije navedeno, ima na umu delokrug njihovog rada.

Mišljenje ispitanica o mogućim oblicima reagovanja države u slučaju porodičnog nasilja

Ovim istraživanjem smo nastojali da dođemo i do podataka o tome da li bi i šta, prema mišljenju naših ispitanica, država trebalo da preduzme u slučajevima nasilja u porodici. Do ovih podataka se došlo analizom odgovora na pitanje da li država treba da preduzme nešto da bi se nasilje u porodici zaustavilo, kao i analizom komentara i sugestija koje su ispitanice mogle da iznesu na kraju intervjua u vezi s mogućim vidovima delovanja društva i države u pravcu suzbijanja tog vida kriminaliteta.

Na pitanje da li država treba da preduzme nešto kako bi se nasilje u porodici zaustavilo, većina ispitanica, to jest njih 487 (94.4%), odgovorilo je potvrdno.

Tabela 22. Mišljenje ispitanica o merama koje država treba da preduzme

Kakve mere država treba da preduzme	Broj	Procenat
Mere represije	276	56.7 %
Mere prevencije	61	12.5 %
Mere od značaja za pomoć i zaštitu žrtava	56	11.5 %
Nerepresivne mere vezane za popravljavanje nasilnika	18	3.7 %
Pravljenje redovnih anketa o viktimizaciji	8	1.6 %
Ne znam tačno	68	14 %
Ukupno	487	100 %

Kao što se vidi iz tabele br. 22, većina ispitanica – njih 276 ili 56.7% – smatra da bi država trebalo da preduzme represivne mere u cilju suzbijanja porodičnog nasilja. U vezi s tim, ispitanice su navele potrebu pooštavanja zakonom predviđenih kazni, izricanje strožih kazni u praksi, efikasnije sprovođenje zakona i zatvaranje nasilnika, efikasno delovanje policije, tj. da policija odmah reaguje, da izvede nasilnika iz kuće i zaštiti žrtvu. S tim u vezi jedna ispitanica je rekla: *Mislim da bi trebalo pooštriti kazne za nasilnike u porodici, jer ova pojava sve više uzima maha.*

Drugu grupu mera čine mere prevencije, koje, prema mišljenju naših ispitanica, uključuju različite vidove edukacije stanovništva, posebno mladih, i to uvođenjem sadržaja u vezi s nasiljem u porodici u programe redovnog obrazovanja (počev od osnovne škole), kao i profesionalaca (posebno policije), o nasilju u porodici i njegovim posledicama. S tim u vezi jedna ispitanica je rekla sledeće: *Nije dovoljno postojanje zakona koji regulišu nasilje u porodici. Treba ih primenjivati, ali i obučiti ljude iz institucija da ih adekvatno primenjuju.* Druga ispitanica predlaže: *Međutim, mislim da nije dovoljno samo kažnjavati, već treba uraditi nešto što je vezano i za pravljenje uslova za eliminisanje nasilja u porodici.*

Pored toga, u mere prevencije mogu da se uvrste i mere koje su usmerene na podizanje svesti žena o nasilju u porodici, njihovo informisanje i osnaživanje. Žene treba osnaživati i osveščivati o problemu nasilja u porodici. U prilog tome govore reči žene koja trpi nasilje, ali o njemu ipak govori: *Ovo su dobre ankete, samo se žene boje da pričaju. Treba toga puno. Nisu sve hrabre. Ja mislim da sam ja bila hrabra.* Najzad, potrebno je menjati svest žena o nasilju, jer *nema malog i velikog nasilja, nasilje je nasilje i nije krivica žene, nego nasilnika.* S tim u vezi, neke ispitanice sugerišu i potrebu podizanja svesti žena o tome da nasilje koje im se dogodi treba da prijave.

Među merama koje su od značaja za pomoć i podršku žrtvama, posebno se ističu potreba ulaganja u sigurne kuće za žrtve, kojih bi, prema mišljenju nekih ispitanica, trebalo da bude u svakom većem mestu, pružanje besplatne pomoći žrtvama, posebno pravne pomoći, veće uključivanje države u obezbeđivanje finansijske pomoći, smeštaja i slično, kao i da službe za pomoć žrtvama budu dostupnije žrtvama, da sve žrtve znaju za njih. S tim u vezi jedna ispitanica, žrtva porodičnog nasilja iz Kikinde, rekla je: *Šteta što u Kikindi ne postoji više SOS telefona, jer bi to ženama žrtvama nasilja mnogo značilo.*

Prema mišljenju ispitanica, potrebno je informisati žene o tome kome mogu da se obrate za pomoć ukoliko se desi da su viktimizirane nasiljem u porodici. Jedna ispitanica tako kaže: *Važno je oglašavati se i svaka žena kojoj je potrebna pomoć može da zna gde i kome da se obrati. Medijski pratiti više ovu priču. Angažovati žene sa ovakvim iskustvom, a koje žele da ga iznesu, uključiti ih u programe edukacije, zaštite, prevencije...*

Važnim se čini i prepoznavanje potrebe pružanja pomoći nasilnicima. Drugim rečima, prema mišljenju jednog broja ispitanica, nasilnike ne treba samo kažnjavati,

već na njih delovati i drugim, nerepresivnim merama, to jest merama koje za cilj imaju njihovo lečenje, prevaspitanje i resocijalizaciju. To svakako pruža osnove zalaganju za uvođenje posebnih programa i tretmana za nasilnike kako bi se nerepresivnim merama delovalo u pravcu menjanja njihove svesti i ponašanja, a time možda učinio korak više ka suzbijanju ovog vida nasilja nad ženama.

S tim u vezi treba navesti i podatak da 41.3% ispitanica smatra da bi, ako bi se nasilniku uz kaznu izrekle i mere obaveznog lečenja alkoholičara i obaveznog podvr-gavanja psihološkom tretmanu, kao i mera zabrane približavanja žrtvi nakon izlaska iz zatvora, to moglo uticati na nasilnika da prestane s nasiljem. Nasuprot tome, 20.2% njih smatra da izricanje takvih mera ne bi moglo da pomogne, ali čak 38.6% ispitanica nije sigurno, što svakako govori u prilog potrebi da se radi na podizanju svesti žena o značaju ovih i sličnih mera koje bi, uz represivne mere, mogle da budu značajne za zaštitu žrtava od nove viktimizacije.

Zaključak

Rezultati istraživanja nasilja u porodici u Vojvodini pokazuju da je ovaj vid nasilja policiji prijavljen u 23.2% slučajeva. To je, sasvim očekivano, ispod stope prijavljivanja drugih krivičnih dela⁵ i potvrđuje poznatu činjenicu da nasilje u porodici karakteriše vi-soka tamna brojka. S druge strane, pak, u poređenju sa stopom prijavljivanja ovog vida kriminaliteta u drugim zemljama,⁶ kao i u poređenju s prethodnim istraživanjima po-rodinog i partnerskog nasilja u Srbiji⁷, može se reći da stopa prijavljivanja porodinog nasilja u Vojvodini ipak nije tako mala. Drugim rečima, žene žrtve porodinog nasilja u Vojvodini pokazuju veću spremnost da prijave nasilje u porodici policiji u poređenju sa drugim zemljama, ali i u poređenju sa stanjem u Srbiji s početka ovog veka. To može da se objasni značajnim promenama na planu prepoznavanja nasilja u porodici kao vida kriminaliteta od strane države, što je posebno došlo do izražaja sa uvođenjem nasilja u porodici kao posebnog krivičnog dela u krivično zakonodavstvo Republike Srbije 2002. godine. Osim toga, vidljivosti nasilja u porodici, a time i većoj spremnosti žena da nasilje prijave, svakako su doprinele brojne kampanje za podizanje svesti žena o ovoj temi.

Na spremnost žena da nasilje u porodici prijave policiji posebno utiču ekonomska samostalnost žene i vrsta i težina nasilja. Drugim rečima, odluku da nasilni događaj prijave policiji najlakše donose žene koje sebe smatraju glavnim hraniocem porodice i koje su u radnom odnosu. S druge strane, žene se češće opredeljuju da prijave fizičko nasilje, posebno ako je ono praćeno i psihičkim i/ili seksualnim nasiljem, kao i situacije u kojima je

⁵ Tako je, na primer, Međunarodna anketa viktimizacije, koja je 1996. godine sprovedena u Beogradu, pokazala da stopa prijavljivanja konvencionalnog kriminaliteta iznosi 33% (Nikolić-Ristanović, 1998: 1).

⁶ U Makedoniji, prema istraživanju iz 2006. godine, stopa prijavljivanja porodinog nasilja policiji iznosila je 20.7% (Čačeva, Friščić i Mišev, 2007: 89). Međunarodna anketa o nasi-lju nad ženama pokazala je da je stopa prijavljivanja u nekim drugim državama i niža, to jest da se uglavnom kreće između 7% i 16% (Johnson, Ollus i Nevala, 2008: 138). Jedno skorije istraživanje nasilja nad ženama u porodici u Albaniji (Haarr i Dharmo, 2009: 42) pokazalo je da su žene u svega 1.5% slučajeva nakon preživljenog nasilja potražile pomoć policije. Ovi podaci se svakako moraju uzeti sa određenom rezervom s obzirom na različi-tu zakonsku regulativu u različitim zemljama, kao i zbog različitog metodološkog pristupa koji je primenjivan u navedenim istraživanjima.

⁷ Tako je stopa prijavljivanja porodinog nasilja u Srbiji 2001. godine bila 16.8% (Ćopić, 2002: 91), dok je istraživanje uticaja partnerskog nasilja na zdravlje žena, koje je spro-vedeno 2003. godine u Beogradu, pokazalo da se svega 12.1% žena žrtava partnerskog nasilja obratilo za pomoć policiji (Otašević, 2005: 46).

nasilje nad njima rezultiralo ozbiljnijim povredama. Ali, kako pokazuju i druga istraživanja (Johnson, Ollus i Nevala, 2008: 138), žene su manje spremne da policiji prijave seksualno nasilje, ukoliko ono nije praćeno i fizičkim napadima. To govori o još uvek dominantnom patrijarhalnom obrascu socijalizacije, zbog čega se seksualno nasilje u porodici ili ne percipira kao vid nasilja ili se žene zbog sramote ne odlučuju da ga prijave i zatraže pomoć. Takođe, žene su spremnije da se obrate policiji u slučaju partnerskog nasilja, nego kada se u ulozi nasilnika pojavljuju članovi primarne porodice (otac ili majka, na primer). Ovi podaci, slično kao i podaci o napuštanju nasilnika, ukazuju na posebnu kompleksnost porodičnog nasilja u kome se kao žrtve pojavljuju roditelji i deca, kao i na potrebu da im se posveti posebna pažnja i u preventivnom i u protektivnom smislu.

U pogledu neprijavlivanja nasilja policiji, primećuje se jak uticaj patrijarhalnih stereotipa koji inhibiraju žene da se za pomoć obrate ovom državnim organu. Tako žene još uvek zauzimaju stav da „nasilje u porodici nije dovoljno *kriminal* da bi se tražila pomoć državnih organa“ (Nikolić-Ristanović, 2002a: 109), sramota ih je da nasilje prijave ili ih je strah od eskalacije nasilja. Međutim, ne tako zanemarljiv broj žena žrtava nasilja u porodici navodi nepoverenje u rad policije, njihovu neefikasnost i nedovoljnu zainteresovanost da reaguju u ovim slučajevima kao razloge neprijavlivanja nasilja.

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da je broj slučajeva nasilja u porodici koji su imali sudski epilog još manji u odnosu na broj slučajeva koji su prijavljeni policiji. Takođe je zabeležen mali broj izrečenih mera zaštite od nasilja u porodici. Usled toga, ne mogu se izvlačiti neki opštiji zaključci o primeni odredaba krivičnog i porodičnog zakonodavstva koje su od značaja za krivično gonjenje učinilaca i zaštitu žrtava porodičnog nasilja. Ali, taj podatak ipak potvrđuje nalaze drugih istraživanja o tome da praksa još uvek zaostaje za zakonskim rešenjima (Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006: 97). To govori o potrebi praćenja primene zakona u praksi, odnosno praćenja sudske prakse kako u pogledu kvalifikovanja određenih ponašanja kao krivičnog dela nasilja u porodici, tako i u pogledu izricanja mera zaštite od nasilja u porodici.

Broj žena žrtava nasilja u porodici koje su se za pomoć obratile centru za socijalni rad još uvek je veoma mali, posebno ako se ima na umu podatak da veliki broj ispitanica prepoznaje centre za socijalni rad kao aktere pružanja pomoći u slučajevima nasilja u porodici. Međutim, ukoliko imamo u vidu da su podaci istraživanja nasilja u porodici u Srbiji iz 2001. godine pokazali da je 9.6% žena u Srbiji potražilo pomoć ove državne institucije (Ćopić, 2002: 101), da je stopa obraćanja centrima za socijalni rad na teritoriji Makedonije 2006. godine bila 18.7% (Čačeva, Friščik i Mišev, 2007: 92), a prema podacima istraživanja sprovedenog 2007-2008. godine u Albaniji svega 0.5% (Haarr i Dharmo, 2009: 42), onda se ipak može zaključiti da žene u Vojvodini pokazuju daleko veću spremnost da nakon preživljenog nasilja potraže pomoć ove institucije. To bi moglo da se objasni povećanjem usluga centara za socijalni rad vezanih za nasilje u porodici, a posebno uvođenjem mobilnih timova specijalizovanih za rad sa žrtvama nasilja u porodici, pasivnog dežurstva, kao i savetovališta i SOS telefona za žrtve nasilja u porodici u pojedinim centrima.

Međutim, ono što zabrinjava je još uvek prisutan visok nivo nezadovoljstva radom državnih organa i institucija, posebno policije i centara za socijalni rad. Pri tome se uočava da ključni izvor nezadovoljstva predstavlja odnos predstavnika relevantnih državnih službi prema žrtvi, koji se ogleda u omalovažavanju, potcenjivanju, okrivljavanju žrtve, inertnosti, nezainteresovanosti, nerazumevanju problema i odsustvu empatije. Uz to, rezultati istraživanja pokazuju odustvo podržavajućeg odnosa i od strane zdravstvenih radnika, čak i u slučajevima u kojima su žrtve generalno bile zadovoljne tretmanom koji su imale.

S druge strane, u slučajevima u kojima su ispitanice navele da su bile zadovoljne odnosom predstavnika državnih službi, glavni razlozi zadovoljstva upravo su bili po-

državajući odnos, profesionalizam, slušanje i adekvatno informisanje. Drugim rečima, ono što žrtve očekuju od nadležnih službi jeste njihovo veće angažovanje, razumevanje problema i potreba žrtve, pružanje podrške, pomoći, zaštite i informacija. To će reći da prijavljivanje nasilja u porodici policiji i obraćanje žrtava za pomoć drugim državnim institucijama nameće odgovornost nadležnim institucijama da osiguraju postojanje efikasne intervencije (Kelly, 2003: 60).

Sve to govori o potrebi daljeg senzibilisanja predstavnika relevantnih državnih institucija u pogledu nasilja u porodici, posledica ovog vida nasilja i potreba žrtava, te realizovanja obuka koje bi se u većoj meri fokusirale na pristup i rad sa žrtvama. Jer, kako sugerišu pojedini autori, žrtve neće biti ohrabrene da govore o svom iskustvu nasilja sve dok policija i drugi pružaoci usluga ne steknu potrebne veštine i znanja, i ne budu raspolagali potrebnim resursima kako bi adekvatno odgovorili na potrebe žrtava i, u skladu s njima, obezbedili odgovarajuće vidove pomoći i podrške (Johnson, Ollus i Nevala, 2008: 165).

S druge strane, naše ispitanice su u značajnom procentu informisane o postojanju nevladinih organizacija i smatraju da je njihov rad koristan, ali da ih nema dovoljno s obzirom na potrebe žrtava. Pa ipak, broj obraćanja ovim službama za pomoć nakon preživljenog nasilja veoma je mali. To ukazuje na potrebu konkretnog informisanja žena o postojanju nevladinih organizacija koje im mogu biti od pomoći. Takođe, taj podatak govori o potrebi povećanja vidljivosti postojećih organizacija i njihovog osnaživanja da nastave s radom, budući da ih nema dovoljno na prostoru Vojvodine, ali i o potrebi osnivanja novih službi za pomoć žrtvama. Uz to, veliki broj ispitanica je informisan o postojanju sigurnih kuća što je značajno ako se ima na umu podatak da u Vojvodini postoje samo dve sigurne kuće. Međutim, iskustvo naših ispitanica pokazuje da se mogućnost smeštanja u sigurne kuće nedovoljno koristi.

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju visok nivo prepoznavanja nasilja u porodici kao vida kriminaliteta. Takođe, rezultati istraživanja pokazuju da je informisanost ispitanica o zakonskoj regulativi koja se odnosi na nasilje u porodici na prilično visokom nivou kada je reč o krivičnom delu nasilja u porodici i mogućnostima njegovog prijavljivanja. Međutim, informisanost ispitanica o merama zaštite predviđenim pozitivnim porodičnim zakonodavstvom još uvek je na niskom nivou i više na nivou apstraktnog saznanja nego što znaju koje im konkretne mere stoje na raspolaganju. To govori u prilog potrebi da se radi na podizanju svesti žena o postojanju mera zaštite, o tome u čemu se one sastoje, ko može da traži njihovo izricanje i šta one znače za žrtvu. Uz to, činjenica da je visok procenat ispitanica smeštanje u sigurnu kuću prepoznao kao meru zaštite, koja kao takva postoji u nekim stranim zakonodavstvima, mogla bi da bude putokaz u pravcu davanja preporuke da naš zakonodavac predvidi i ovu zaštitnu meru.

Veoma je važan podatak da je informisanost ispitanica iz seoskih sredina, kako u pogledu postojanja nevladinih organizacija, tako i u pogledu zakonske regulative, na znatno nižem nivou u odnosu na ispitanice iz grada, pa bi informisanju seoske populacije trebalo posvetiti posebnu pažnju. Uz to, kako sugerišu nalazi ovog istraživanja, posebnu pažnju bi trebalo posvetiti informisanju žena bez formalnog obrazovanja i nižeg obrazovnog nivoa, pa im sadržaje u vezi sa zakonskom regulativom i drugim mogućnostima društvenog reagovanja na ovaj vid kriminaliteta približiti na što jasniji i njima razumljiv način.

Najzad, ohrabrujuće deluje veliki broj ispitanica koje smatraju da država treba da preduzme nešto da bi se nasilje u porodici suzbilo. Pri tome, većina ispitanica je predložila pooštavanje represivnog reagovanja od strane države, ali je ipak značajno i predlaganje preventivnih mera, mera koje se odnose na pomoć i podršku žrtvama, kao i mera nerepresivnog bavljenja nasilnicima. Ovo poslednje daje osnove daljem zalaganju za uvođenje posebnih tretmana, to jest programa za nasilnike.

Zaključak

Istraživanje čiji rezultati su izloženi u ovoj studiji pokazuje da je nasilje u porodici ozbiljan društveni problem u Vojvodini. Više od polovine ispitivanih žena odgovorilo je da su nakon svog punoletstva bile žrtve nekog oblika nasilja u porodici. Pri tome, skoro svaka druga žena bila je žrtva psihičkog nasilja, skoro svakoj trećoj ženi je prećeno fizičkim nasiljem, a oko trećine je i postalo žrtva fizičkog nasilja. Skoro svaka peta žena bila je žrtva proganjanja, a nešto manje od desetine žena odgovorilo je da su viktimizirane seksualnim nasiljem. U većini slučajeva ispitivane žene su nasilje u porodici doživjele tokom poslednjih pet godina, to jest u periodu od 2004. do 2009. godine.

Dobijeni podaci su pokazali da Vojvodina spada u područja s visokom stopom kako psihičkog tako i fizičkog nasilja. Posebno zabrinjava podatak da je prevalenca fizičkog nasilja viša u poređenju sa zemljama u okruženju. Takođe, poređenje dobijenih podataka u ovom istraživanju s podacima dobijenim istraživanjem porodičnog nasilja u Srbiji 2001. godine pokazuje da se prevalenca fizičkog nasilja u porodici u Vojvodini povećala, što ukazuje na mogući trend daljeg rasta.

Kada je u pitanju seksualno nasilje, dobijeni podaci, kao i u drugim sličnim istraživanjima, više ukazuju na (ne) spremnost žena da o njemu pričaju nego na njegovu stvarnu rasprostranjenost. To praktično znači da je seksualnog nasilja sigurno dosta više nego što je istraživanjem otkriveno. Ipak, može se reći da je spremnost žena u Vojvodini da pričaju o seksualnom nasilju na sličnom nivou kao u većini zemalja u tranziciji, kao i da u tom pogledu nema bitnije razlike ni u poređenju sa situacijom koja je utvrđena ranijim istraživanjem sprovedenim na teritoriji cele Srbije.

U okviru nasilja u porodici koje se vrši prema ženama u Vojvodini dominira partnersko nasilje, ali, pored njega, izdvaja se još i nasilje koje vrše deca prema roditeljima, roditelji prema punoletnoj deci, kao i nasilje među srođnicima po tazbini. Istraživanjem je identifikovano i nekoliko slučajeva porodičnog nasilja od strane maloletnika. Iako prisutni u manjoj meri, slučajevi nasilja u porodici koji se dešavaju između roditelja i dece, zbog svoje specifičnosti i kompleksnosti zahtevaju odgovarajuće preventivne i protektivne programe, koji se razlikuju od onih prilagođenih partnerskom nasilju. Posebnu pažnju treba posvetiti daljem istraživanju i prevenciji maloletničkog porodičnog nasilja, između ostalog, i kako bi se sprečilo da ono preraste u obrazac nasilnog ponašanja u kasnijim partnerskim odnosima.

Istraživanjem je identifikovano i visoko prisustvo nasilja nad decom u porodicama u kojima postoji nasilje nad ženama. Dobijeni podaci, slično ranijim istraživanjima, pokazuju da su deca često svedoci nasilja nad svojim majkama, a često i direktno viktimizirana, pa bi bilo značajno detaljnije istražiti ovu pojavu i na istraživanju zasnovati efikasne programe prevencije i pomoći deci, zajedno, s njihovim majkama, ali i odvojeno od njih.

Ovim istraživanjem se po prvi put došlo i do podataka o proganjanju kao obliku nasilja u porodici u Vojvodini. Dobijeni podaci pokazuju da je i ovaj oblik nasilja u porodici veoma rasprostranjen i da se, za razliku od drugih oblika, pretežno vrši prema ženama koje su napustile nasilne partnere i to s ciljem da se one primoraju da se vrate nasilnicima. S obzirom na to što slična istraživanja nisu ranije vršena ni u Vojvodini niti u Srbiji ili u zemljama u okruženju, nije moguće dati ocenu prevalencije proganjanja u Vojvodini u odnosu na region. Ipak, ako se situacija s proganjanjem u Vojvodini uporedi s drugim zemljama u svetu, dobija se zabrinjavajući zaključak da je njegova rasprostranjenost na nivou zemalja s najvišom stopom proganjanja u partnerskim odnosima.

Iako nasilja ima u svim društvenim slojevima, ono najviše pogađa žene nižeg obrazovnog nivoa i slabijeg materijalnog stanja, kao i pripadnice drugih socijalno marginalizovanih grupa, poput romske. Nasilju u porodici posebno pogoduju ekonomske teškoće i nestabilnost socioekonomskog statusa kako žena tako i muškaraca, odnosno celih porodica. Takođe, istraživanje u Vojvodini je potvrdilo nalaze prethodnih istraživanja koji su pokazali da je neujednačenost ekonomskog položaja muškaraca i žena, odnosno partnera, jedan od važnih faktora koji utiču na javljanje nasilja u partnerskim odnosima. Pri tome, za ženu postoji povećan rizik od viktimizacije onda kada je ona ekonomski zavisna od partnera, ali i onda kada partner zavisi od nje ili od drugih članova porodice.

Kombinacija patrijarhalne socijalizacije i ekonomskih problema pokazuje se tako kao važan faktor uticaja na nasilje u porodici u vojvođanskom društvu. Ekonomske promene vezane za tranziciju i svetsku ekonomsku krizu svakako daju svoj doprinos u tom pogledu. Pri tome, treba imati u vidu da će ekonomske promene koje se očekuju u narednom periodu, posebno u vezi sa otpuštanjem velikog broja zaposlenih, imati dodatne negativne posledice. U tom smislu može se očekivati znatno veći uticaj nezaposlenosti muškaraca na vršenje nasilja u porodici. Na takav zaključak upućuje i poređenje podataka dobijenih istraživanjem u Vojvodini s podacima istraživanja za celu teritoriju Srbije iz 2001. godine, koje ukazuje na trend povećanja udela nezaposlenih muškaraca među nasilnicima.

Istraživanje je pokazalo da poremećeni međunacionalni odnosi i rat i dalje značajno utiču na javljanje nasilja u porodici u Vojvodini. Posebno zabrinjava nalaz o značajnom udelu učesnika rata među nasilnicima, što u kombinaciji sa ekonomskim problemima, upotrebom oružja i alkoholizmom, ukazuje na visok rizik od vršenja nasilja u porodici od strane ove grupe muškaraca. Upravo stoga, a imajući u vidu i potvrđenu pretpostavku o vezi nasilja u primarnoj porodici s kasnijim nasilničkim ponašanjem muškaraca, mere usmerene na suzbijanje nasilja u porodici ne smeju biti svedene samo na represiju, već moraju biti kompleksne i uključiti i različite oblike lečenja i psihosocijalnog tretmana nasilnika. Uz to, treba imati u vidu da je naše istraživanje bilo prevashodno usmereno na istraživanje viktimizacije, to jest žrtava, pa su i saznanja do kojih smo došli ograničena na informacije koje smo dobili od žrtava. Za potpunije razumevanje nasilja u porodici bilo bi značajno posebno istraživanje posvetiti nasilnicima i njihovom gledanju na razloge i motive nasilja koje vrše.

Najzad, uočen je i uticaj društvene pokretljivosti, to jest migracionih kretanja, kao i nasilja u primarnoj porodici žrtava, na njihovu viktimizaciju nasiljem u porodici. S tim u vezi, uočena je posebna ranjivost žena koje kratko vreme žive u mestu stanovanja, kao i žena koje su prisustvovalе viktimizaciji ili su bile direktno viktimizirane u detinjstvu. To su značajni faktori koji moraju biti uzeti u obzir prilikom kreiranja mera prevencije, kao i mera pomoći i zaštite žrtava. Posebnu pažnju treba posvetiti ranom otkrivanju i efikasnoj podršci i pomoći deci, direktnim i indirektnim žrtvama nasilja u porodici kao

obliku prevencije njihove ponovne viktimizacije, odnosno, ukoliko se radi o muškoj deci, kasnijeg vršenja nasilničkog ponašanja.

Kao i u ranijim istraživanjima, i u istraživanju nasilja u porodici u Vojvodini obrazovanje i ekonomska samostalnost žene identifikovani su kao značajni faktori koji povoljno utiču na napuštanje nasilnika, uključujući tu i njegovo prijavljivanje i traženje pomoći. Istraživanjem su se iskristalisali i drugi faktori koji su značajni kako bi ženini naponi da izađe iz situacije nasilja bili uspešni, i koji se, uz napred navedene, moraju imati u vidu prilikom kreiranja programa prevencije i zaštite žrtava.

Podaci koji se odnose na faktore koji deluju povoljno na ženine napore da se oslobodi nasilja, kao i oni koji ukazuju na prepreke i probleme s kojima se na tom putu sreće, treba da posluže kao putokaz za kreiranje efikasnih i bezbednih programa za izlazak žena iz situacije nasilja. To se posebno odnosi na zaštitu od proganjanja i eskalacije nasilja prema ženama koje odluče da napuste nasilnika, ali i na podizanje svesti i osnaživanje njoj bliskih lica, kako bi bili u stanju da joj pruže potrebnu pomoć i podršku.

Positivni pomoci u vezi sa zakonodavstvom i drugim društvenim odgovorima na nasilje u porodici, do kojih je došlo proteklih godina u Vojvodini, sudeći po rezultatima našeg istraživanja, imali su uticaja na podizanje svesti žena o nedozvoljenosti nasilja u porodici, o mogućnosti njegovog prijavljivanja policiji i o postojanju organizacija i institucija (državnih i nevladinih) koje im mogu biti od pomoći. Uz to, uprkos još uvek malom broju žrtava koje traže pomoć od državnih organa, podaci ukazuju i na porast spremnosti žrtava da zaštitu od nasilja u porodici potraže od policije i centara za socijalni rad.

Na drugoj strani, nalazi istraživanja ukazuju i na nedostatke koji onemogućavaju efikasnu i obuhvatniju zaštitu žena u Vojvodini od nasilja u porodici. Naime, još uvek je izraženo nepoverenje žrtava u državne organe, pre svega policiju i centre za socijalni rad, kao i nezadovoljstvo načinom na koji su od njih tretirani. Takođe, još uvek mali broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici dođe do suda, a još manji biva okončan osudom nasilnika. Dobijeni podaci nedvosmisleno ukazuju na to da treba nastaviti sa edukacijom stručnjaka svih profila i preduzeti druge mere kako bi se obezbedila dosledna i adekvatna primena zakona u praksi.

Udeo žrtava koje se obraćaju za pomoć nevladinim organizacijama takođe je i dalje jako mali, ali je veoma mali i broj nevladinih organizacija koje u Vojvodini pružaju pomoć žrtvama nasilja u porodici. Isto se može reći i za sigurne kuće. Podaci dobijeni istraživanjem ukazuju na slabu konkretnu informisanost žena o tome kako da dođu do pomoći i zaštite kada im je potrebna. Uz to, žene su slabo informisane i o merama zaštite, predviđenim Porodičnim zakonom i Zakonom o prekršajima, koje im stoje na raspolaganju. U tom pogledu posebno pada u oči slaba informisanost žena sa sela i onih s nižim obrazovanjem. Samim tim, približavanje mogućnosti zaštite aktuelnim i potencijalnim žrtvama na primeren način predstavlja neophodan uslov za njihovo korišćenje postojećih usluga.

Ako se dobijeni rezultati posmatraju u celini, i u kontekstu savremenog vojvođanskog društva, može se uočiti, kao u drugim sličnim društvima (Nikolić-Ristanović, 2008), paralelno delovanje negativnih strukturalnih faktora koji doprinose javljanju nasilja u porodici i pozitivnih društvenih napora koji teže njegovom suzbijanju. Uticaj kombinovanog delovanja patrijarhata, tranzicije, svetske ekonomske krize i posledica rata sigurno će još neko vreme biti snažniji od uticaja mera za njegovo suzbijanje. No, to ne bi trebalo da obeshrabri dalje napore koji u narednom periodu treba da budu još energičnije usmereni na razvoj zakonodavnog i institucionalnog okvira, i to uz njegovo obavezno povezivanje s merama socijalne politike i razvojem međusektorske saradnje.

Literatura

- Campbell, J., Jones, A., Dienemann, J., Kub, J., Schollenberger, J., O'Campo, P., Gielen, A., Wynne, C. (2002) Intimate partner violence and physical health consequences. *Archives of Internal Medicine*, 162(10), str. 1157-1163.
- Čačeva, V., Friščik, J., Mišev, S. (2007) *Život vo senka*. Skoplje: Združenje za emancipacija, solidarnost i ednakvost na ženite vo Republika Makedonija.
- Čopić, S. (2002) Nasilje u porodici i društvena reakcija. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej, str. 91-105.
- Delsol, C., Margolin, G. (2004) The role of family-of-origin violence in men's marital violence perpetration. *Clinical psychology review*, 24(1), 99-122.
- Đikanović, B. (2008) *Dostupnost zdravstvene službe u pružanju usluga ženama s iskustvom nasilja od strane intimnog partnera*. Magistarska teza, Beograd: Medicinski fakultet.
- Fattah, E. (1991) *Understanding criminal victimisation: An introduction to theoretical victimology*. Scarborough: Prentice - Hall Canada Inc.
- Gelles, R. (1997) *Intimate violence in families*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Gilligan, J. (1997) *Violence: reflections on a national epidemic*. New York: Vintage Books.
- Gondolf, E., Fisher, E. (1988) Battered women as survivors: An alternative to treating learned helplessness. Lexington, MA: Lexington Books.
- Guth, A., Pachter, L. (2000) Domestic violence and the trauma surgeon. *The American Journal of Surgery*, 179(2), str. 134-140.
- Haarr, R., Dharmo, M. (2009). *Domestic violence in Albania: a national population-based survey*. Tirana: National Institute of Statistics (INSTAT) Albania.
- Johnson, H., Ollus, N., Nevala S. (2008) *Violence against women: An international perspective*. New York: Springer.
- Kelly, L. (2003) *Vizija, inovacija i profesionalizam u radu policije u vezi sa nasiljem nad ženama i decom*. Beograd: Savet Evrope, kancelarija u Beogradu.
- Knežić, B. (2002) Karakteristike pretrpljenog nasilja, nasilnika i posledica. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej, str. 77-82.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009) *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.
- Mamula, M. (2005) Definicije i oblici seksualnog nasilja. U: M. Mamula i N. Komarić (ur.) *Seksualno nasilje – teorija i praksa*. Zagreb: Ženska soba, str. 9-24.
- Mechanic, M., Weaver, T., Resick, P. (2000) Intimate partner violence and stalking behavior: exploration of patterns and correlates in a sample of acutely battered women. *Violence and victims*, 15(1), 55-72.
- Nicol, B. (2006) *Stalking*. London: Reaktion Books.
- Nikolić-Ristanović, V. (1998) Victims and Police in Belgrade. *International Review of Victimology*, 6(1), 49-62.

- Nikolić-Ristanović, V. (2000) *Od žrtve do zatvorenice: nasilje u porodici i kriminalitet žena*. Beograd: VDS & IKSJ.
- Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej.
- Nikolić-Ristanović, V. (2002a) Nasilje u porodici u Srbiji: od razumevanja do mogućih rešenja. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej, str. 107-109.
- Nikolić-Ristanović, V. (2002b) Zašto žene ne napuštaju nasilnike? U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej, str. 83-86.
- Nikolić-Ristanović, V. (2002c) Nasilje nad decom u primarnoj i sekundarnoj porodici. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej, str. 87-90.
- Nikolić-Ristanović, V., Dokmanović, M. (2006) *Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Prometej.
- Nikolić-Ristanović, V., Kovačević-Lepojević, M. (2007) Proganjanje: pojam, karakteristike i društveni odgovori. *Temida*, 4, str. 3-12.
- Nikolić-Ristanović, V. (2008) *Preživeti tranziciju: svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i postratnom društvu*. Beograd: Službeni glasnik.
- Otašević, S. (ur.) (2005) *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Ollus, N., Nevala S. (2005) Challenges of surveying violence against women: Development of research methods. In: W. Smeenk, M. Malsch (eds.) *Family violence and police response: Learning from research, policy and practice in European countries*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Richie, B. (1996) *Compelled to crime: The gender entrapment of battered black women*, London: Routledge.
- Sommer, R. (1994) *Male and female perpetrated partner abuse: Testing a diathesis-stress model*. Doctoral dissertation, Winnipeg: University of Manitoba.
- Vidaković, I. (2002) Rasprostranjenost nasilja u porodici. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej, str. 13-72.
- Walker, L. (1979) *The Battered Women*. New York: Harper Perennial.
- Walker, L. (1989) *Terrifying love*. New York: Harper Perennial.